

Teleki Béla

Sürgető feladat

**Prugg Verlag
Eisenstadt 1985**

Teleki Béla

Sűrgető^{II} feladat

Családpedagógiai gondolatok

Prugg Verlag

Eisenstadt 1985

Egyházi jóváhagyással. — Druck: Eisenstädter
Graphische GesmbH, Eisenstadt, Österreich.

ELŐSZÓ

„Fokozatosan meg kell világítanunk, hogy mennyire sürgető feladat az Egyház lelkipásztori munkájában a család támogatása” — írja a Szentatya Apostoli buzdításában a keresztyén családokhoz (65. p.).

Könyvünk megvilágítás, sürgetés, támogatás és a feladatok feletti tépelődés, útkeresés.

A család támogatása világszerte „sürgető feladat” a közösségek vezetői, az egyházak irányítói, a hitvesek és mindazok számára, akik jóakarói önmaguknak, egyházuknak, társadalmuknak és az emberiségnek. Az állami szerveket arra osztozni ez a feladat, hogy törvényekkel és rendszabályokkal tegyék zökkenőmentesebbé a családok életútját. A püspököket és papokat pedig arra serkenti, hogy tanulmányozzák a családok életét; kegyelmi s egyéb emberi eszközeikkel segítsék előrehaladását. Tegyék kapcsolatukat bensőségesebbé a hitvesek, és szellemi valamint anyagi kincsekkel legyenek támaszai más családoknak. — Mit jelentsen ez? Ecseteljük az Ausztriából Amerikába szakadt éneklő Trapp család élményével Munroe (MI) városban:

Vendégszerepeltek. A terménybetakarítási hálaadás reggelén, egy levélkét találtak hotelszobájuk ajtajában. „Kedves Trappné! Lakásunk kulcsa a lábtörő alatt található. Érezzék magukat otthon házukban! Reméljük, hogy örömük telik e napban!” Aláírás és pontos cím következik. Milyen érdekes ez! A Trapp család teljesen idegen a városban és egy ismeretlen család átadja otthonát. Tényleg, minden rendben, az ebédlőasztal megterítve tíz személyre. Egy levélke sorai köszöntenek rájuk: „Az étel a konyhában. Szinte teljesen kész. Érezzék jól magukat!” Wasner atya, a Trapp család zenei szakértője zongorához ül és improvizál. Trappné az ablaknál áll és hálakönyvek ragyognak szemében. Amikor asztalhoz ültek, György, a család feje köszöntőre emelte poharát: „Távollevő vendéglátóink egészségére! Áldja meg őket az Isten minden utukon!” (Trapp 1959). — Milyen érdekesen adhatunk hálát Istennek? Az idegen Trapp család belekóstolhatott vendéglátói anyagi javaiba, de a nagylelkűség és emberszeretetet kincseibe is. Előttünk a példa!

Könyvünk főképp családnak: szülőknek és fiataloknak valamint lelkipásztoroknak íródott. Reméljük, tanulhatnak belőle a fiatalok, akik még csak álmodoznak családi fészkekről. Bízunk, hogy a szülők eligazítást nyerhetnek a családi élet művészetében való növekedésre. Recepteket ugyan nem találnak. Talán még konkrét válasz sincs kérdéseikre, mert ahány család, annyi megoldást igényelne minden probléma. Amikor úgy érzik, hogy megoldásra leltek, alkalmazzák a mondottakat saját családi körükre. Itt ugyanis csak eligazítási elvekre mutathatunk rá.

A lelkipásztorok és mindazok, akik szívügyüknek tekintik a család sorsát, általános elveket szűrhetnek le sorainkból. Olyan kérdésekben, ahol feltételeztük, hogy a szülők, fiatalok és lelkipásztorok többet szeretnének tudni, mint amit arról a dologról előad könyvünk, megtalálják zárójelben a szerző nevét, akitől tanulhatunk, és könyve kiadási évét. Kötetünk végén pedig ajánlott irodalomként külön kiemeljük a családi életről írt alapvetőbb munkákat.

Az első részben a családi élet általános kérdéseit ismertetjük a csalárendszer elméletének szempontjából. A második fejezetben tárgyaljuk a család keresztény szempontjait. Ez a felosztás természetesen csak technikai. A valóságban a család keresztény és emberi vonásai egymásra épülnek, sőt egymásba fonódnak. Amikor pl. a hitvesek beszélgetnek egymással, ez a családi élet emberi alapkapcsolata. De az a szeretet, meghittség, amit ez a beszélgetés kifejez, a keresztény gyökerekből táplálkozhat.

A családot nemcsak a rendszerelmélet szempontjából tárgyalhatjuk. Szemlélhetnénk, mint biológiai, az emberiiséget újratermelő egységet. Meghatározhatnánk úgy is, mint az emberi kapcsolatok színterét. Ebben az esetben a család akár háztartást is jelenthetne és azt is magába foglalná, aki teljesen egyedül él, de vannak kapcsolatai más személyekkel (Sawin 1979). Nézhetnénk továbbá a családra a szociológus szemével és kimondhatnánk, hogy a család a társadalom és az egyház kicsiben. Kifejezetten vallásos oldaláról is megközelíthetnénk a házasságot és családot, mint „a Teremtő művét”, aki „a maga törvényhozásával szabályozza” a család életét. Ebben az esetben a család alapja „a házassági szövetségkötés; vagyis a személyes és visszavonhatatlan beleegyezés” hozza létre „az élet és szeretet közösségét” (GS 48). Feltehetnénk a mély-

lélektan szemüvegét és kiemelhetnénk, hogy a család a személyben végbemenő belső pszichikai és ugyanakkor pszichodinamikai folyamatok színtere. Összevethetnénk a pszichológia és szociológia szemléletét és Williamsszal mondhatnánk: A család egy pszichikai, társadalmi és gazdasági alapkörnyezet (micro-psycho-social and economic environment, Box, al. 1981).

Mindezeket a nézőpontokat összefoglalja, egy kalap alá veszi a rendszerelmélet. Fejtegetéseinknek ez az alapja. Eszerint, a család az ember érzelmi kapcsolatokra épülő szerkezete, rendszere, amelyben benne lüktet a családtagok lelki világa, fejlődéstörténete, múltja és jelene. Befolyásolják a társadalmi elvek és szervezetek, a vallási és gazdasági helyzet, de úgy, hogy minden családnak megvan a maga sajátos színe. A szeretet és gyűlölködés, közreműködés és verseny, bizalom és vetélkedés, összhang és viszály fokát és módját megjelöli az adott családrendszer szerkezete. Néha a hitvesek származásának családi köre ismétlődik meg a jelenben. Máskor új viselkedési minták, szerepek alakulnak ki, de más rendszer, mint pl. a társak csoportja, munkahelyi légkör is befészkelődhet a családba.

A családrendszer szerkezetének jellemzője, hogy alrendszerek is képződnek a családon belül. Jelentősebbek a hitvesek, és velük szemben a gyermekek alrendszere. Mindig két más világ ez, de ugyanabban a szerkezetben és rendszerben. Többtagú családban más alrendszerek is keletkezhetnek, pl. a nők (anya és leányai vagy csak a leányok), a férfiak (apa és fiai vagy csak a fiúk) alrendszere, de formálhat az érdeklődési kör, a hivatás stb. is alrendszereket (Satir 1976¹¹).

A rendszerelmélet se nem vallásos, se nem vallásellenes. Tudományos megközelítése a családi valóságnak, amelyben az emberi és a vallásos nem szembenálló valóságok, hanem a családi élet lényeges építőkövei. Ha egyes részekben nem is említjük kifejezetten a hitet, vallást és az Istent, de szólnunk a szeretetről, megbocsátásról, erkölcsi magatartásról stb., mindezek mélyén kitapinthatjuk a vallás rúgóit. Az elmélet szerint ugyan elképzelhetünk egy családot, amely magát vallástalannak tartja, és mégis őszintén szeretik egymást a családtagok, erkölcsileg is kiegyensúlyozott az életük. Értelmezhetjük ezt azzal, hogy ebben

a családi körben eleven a hitvesek eredetének családi lel-
külete, valamelyik ismerős csalárendszer hatása alatt
vannak stb.

Kérésem, lehetőleg ne fussunk át a könyvön. A felvetett
gondolatokat, ajánlatokat, megoldási lehetőségeket mér-
legeljük, kérdőjelezzük meg őket helyel-közzel, esetleg
szálljunk is velük vitába. Csak így érheti el célját a Sür-
gető feladat. Ez pedig: A boldogságban növekvő családok-
ban fejlődjenek boldogabb emberek építve a boldogabb
társadalmat és egyházat. Így haladjanak a boldogság tel-
jessége felé, ami nem „az eszem-iszomban, hanem igaz-
ságban, békében és örömben“ bontakozik ki (Róm 14,17).

T. B.

I. NEM JÓ AZ EMBERNEK EGYEDÜL

Ebben a fejezetben felcsillantjuk paptestvéreink, a házasságban élő hitvesek és a családi életre készülő fiatalok előtt a házasság jó működésének alapjait. Igyekszünk felvázolni családi létünk különböző típusait: életformájának, melegségének és boldogságfokának változatait. Felsorakoztatjuk a házasság nagyszerű, teremtmény feladatait. Fénycsóvát vetünk a családi élet létrejöttének és keletkezésének indítékaira. Végül ecseteljük az ember családi létének, illetve magának a házasságnak fejlődési, növekedési szakaszait. Mindennél a családra, mint pusztán emberi valóságra tekintünk.

1. A CSALÁDI FÉSZEK

Azt szeretnénk bemutatni, hogy a családi fészek érzelmdús társas rendszer. Sajátságos játékszabályokkal, viselkedési formákkal rendelkezik. Ezeket részben másoktól elfogadja, másrészt maga a család alakítja ki.

Társas rendszer

Mi is tulajdonképpen a család? Kisezer módon közelítjük meg, de a teljes valóságát nem szoríthatjuk esendő szavaink határai közé. Már azért sem, mert történelmet formáló, az emberek sorsát alakító: átkot vagy boldogságot termő valóságról van szó. Lépünk mégis a bizonytalanba, és mondjuk ki: A CSALÁD TÁRSAS RENDSZER, AMELYBEN A SZEMÉLYEKET TÖRTÉNELMÜK ÉS ÉRZELMEIK LÁNCOLJÁK ÖSSZE, MIKÖZBEN ÁLLANDÓAN HATNAK EGYMÁSRA, EGYMÁS IRÁNTI FELELŐSSÉGÜK IS ÖRÖKÖS.

Mit jelentsen ez a gyakorlatban? Vizsgáljunk meg egy családot:

Dávid, a férj és apa negyvenéves jogász. Apja hivatását folytatja, aki ugyan soha sem bízott fia jogászai képességeiben. Dávidnak tehát egyéni történelme szempontjából bizonyítania kell. Felesége, Karolína bájos tisztviselőnő, akit édesanyja állandóan mart. Magával hozta tehát házasságá-

ba az elszántságot: Családomért mindent megteszek! Házaságuk, a kívülrőlők számára, irigyletre méltó. A mézesévek után viszont Dávid mindjobban munkájába temetkezett, annyira, hogy hálósobájukba is íróasztalt állított be, hogy amikor búcsúcsókot nyomnak három szép gyermekük homlokára és hálósobájukba vonulnak vissza, folytathatja okiratai rendezgetését. Az elhanyagolt feleség, aki nemigen beszélgethetett férjével, beletemetkezett a házi ügyekbe és gyermekei nevelésébe. A szülők közötti növekedő feszültséget megéreztek a gyerekek is. Önkénytelenül mentési kísérleteket végeztek. Ez leginkább Györgynek sikerült, egyébként is, anyja megállapítása szerint, ő hasonlított legjobban apjára. Az apa is tizenötéves leányában találta meg „hitvesét”. Azokat az érzelmeket: szeretetet, gyöngédséget, megértést stb., amit a feleség nem kap meg, élvezheti a leány. Ez persze az anyát méginkább „bántja”. Györgyi első kísérlete nem volt elég mélyreható. Csak a szobáját hanyagolta el. Anyja szidta, apja védte. A szülők nem kaptak közös témát. Az idén tehát váltott a leány. Fiúk után szaladgál és kimaradozik. Mindkét szülő ráharapott: párkapcsolat, szexualitás. Mi lesz az eredmény? Lányuk hibáját vitatva, megbeszélgetve ráébredhetnek saját mulasztásaikra és kapcsolatuk bemelegedhet. Az sincs kizárva, hogy kimarják lányukat a családi fészekből és soha nem szűnő fájdalommal, fásultan ütik-verik az életet tovább. Azon sem csodálkoznék, ha a híres jogász és a családjának élő tisztviselő nő házassági hajótöröttként próbálgatná egy életen át kitörölni az elvált „hitvest” szívéből nosztalgiával, nemtörődomséggel vagy gyűlölettel.

A család tehát társas valóság, amelyben egy egyéni történelemmel rendelkező férfi és nő lép életközösségre. Fejlődésük során túlnőnek szűkös, de mégis gazdag egyéni lehetőségeiken, különösen gyermekeikben. Rendszerint alkotnak. Nemcsak két vagy négy, esetleg hat vagy tíz, végsősoron 20–25 személy együttélése a tét. Az érzelmek meleg vagy rideg gazdagságával minden családtag hatással van a többire: formálják, alakítják egymást, felelősek egymásért. Mindennek bearanyozó kerete a szeretet, melyről Szabó Lőrinc így dalol:

Nem vagy enyém, míg magadé vagy:
még nem szeretsz.
Míg cserébe magadénak szeretnél,
teher is lehetsz.

Alku, ha szent is, alku; nékem más kell, más:
Semmiért Egészen!
Két önzés titkos párbaja minden egyéb;
én többet kérek: azt, hogy a sorsomnak
alkatrésze légy!

(Semmiért egészen c. versből)

A család összekötő és alkotó láncszemei a vérségi, valláserkölcsi, jogi és mindenekelőtt az érzelmi kapcsolatok. Természetesen, nem hatnak egyforma erővel: néha a vérségi, máskor a valláserkölcsi vagy jogi, majd ismét máskor az érzelmi valóság a hangadó. Ezek az elemek azonban még kóros esetekben is leginkább összefonódva jelentkeznek, amit kimutat a következő vallomás:

5 éves fiú: Most már nem vagyok éhes, mert hozott a nagymami. Apuékát ne tessék felkelteni, részegek, alszanak. Olyan jó, amikor csendben vannak. Kistestvérem is bizonyosan éhes, mindig bög. A bácsi miért jött? Hagyja anyuékát aludni. Engem se vigyenek el, mert én csak a testvéreimmel akarok lenni . . .“

A családtagok önkénytelenül, esetleg tudatosan szerepet, magatartási formát vesznek fel. Dávid ösztönösen temetkezett munkájába. Karolína pedig tudatosan áldozta magát családjáért. Néha a család szorítja bele egyik tagját egy adott szerepbe, mint ahogy ez történt Györgyivel. Az apaszerepet a fej funkciójával hasonlíthatnánk össze. Ez nem hatalmi helyzet, se nem több, se nem kevesebb mint az anya, a szív szerepe. A fiúgyerek, leánygyerek, az elsőgyerek, a legkisebb gyerek stb., nagyapa, nagyanya, nagynéni stb. szerepek alakítják a család életét. A családi üttörések kitapintását szolgálja egy 6 éves nyilatkozata:

Nem szeretem a szüleimet, mert nagyon gonoszak. Nem tudom, hogyan, de gonoszak, nagymamikám mondta . . . Ezért nem enged haza most a nagymamikám. Szeretek nagymamikámnál lenni. Mindent megenged, meg etet, meg öltöztet. A tévét is végignézhetem. Anyukám azért is elvert, mert kiszaladtam a hóba pizsamában. Ő gonosz. Nagymamikám is megmondta, hogy mondjam meg őszintén mindenkinek, hogy anyukám gonosz, meg hogy apukám sem törődik velem . . . — Mi lesz ebből a gyerekből, amikor a felnőttek így összezsáptak felette? Semmi jót sem jósolhatunk.

Az említett szerepek félelmetesen fontosak (V. Satir 1976¹¹): megjelölik minden egyes családtag pontos helyét, előmozdítják vagy gátolják a családtagok kölcsönös kapcsolatát. A mi esetünk „nagyamikája” gúzsbakóti és önzően magához láncolja unokáját. Fokozzák a szerepek a hatást és visszahatást. Ugyanaz a mondat az apa szájából teljesen másképpen hat a gyerekekre, mintha azt testvérétől hallotta volna. Színes kapcsolatok lehetőségét hordozzák a szerepek. Egy nagynéni, teljesen más világ, a kereszt-apa a következő új kontinens a gyerek számára stb. A család szerepek rugalmasak és fejlődnek. Nem szorul magyarázatra az, hogy más egy kislány és más egy serdülő fiú szerepköre a családban. Azt sem téveszthetjük szem elől, hogy minden családtag legalább 3 szerepben él: fiú, hitves, apa vagy: hitves, anya, barátnő stb.

Igy azután minden család egy kis társadalom, egyház kicsiben, hisz ezek családokból álló szervezetek. Minden idők bölcselői sejtették, és korunk szociológusai is meg-egyeznek abban, hogy a családi viszonyok a társadalom vagy egyház tükré. Teljes a kölcsönhatás társadalom és család között, mert az utóbbiban készülnek a személyek társadalmi életre (W. J. Goode 1964). A francia forradalom óta észlelhetően elrettentő forrongásban él a család. A statisztikák azt mutatják, hogy „a házassági és gyermekvállalási kedv csökken. Fogyunk. Ugyanakkor, a válások száma növekszik. A házasságok minősége romlik. Növekszik még az alkoholbetegek, az állami gondozottak, a csövesek, az elidegenedettek, a magányos öregek, a beteglelkűek, az öngyilkosok, az ideg- és elmebetegek száma. Tovább neurotizálódunk” (Bognár 1982, 73). Mindez érvényes világviszonylatban. Egyesek ezért a lélekharang kötele után kapnak: Elveszik a családot! Idejét múlta a házasság intézménye! — mondják. A családot tépázó jelenségek ugyan villámcsapások, adott esetben roncsolnak és pusztítanak, de a család, mint emberi valóság marad. A tízmillió Magyarországot is hárommillió család alkotja. Érdekes, hogy ma aránylag többen házasodnak, mint a „boldog” időkben. A századfordulón pl. az 50 év körüli nők 20 százaléka hajadon volt, napjainkban csak 4,5 százalékról mondhatjuk ugyanezt. Azok is, akik elválnak, újabb családot próbálnak alapítani, még ha életformájukat jogilag nem is szentesítik: „Tulajdonképpen magam sem tudom, mondja egy 28 éves férfi, miért nem házasodtunk össze.

Már öt éve élünk együtt. Szeretjük egymást. Semmiképpen sem szeretnénk szétmaradni. Feleségem rendkívüli háziasszony. Az első férjét csak azért hagyta ott, mert elharmarkodott házasság volt. No, meg az is világos, a két kicsi is összeköt minket. Semmiért se válnék meg gyermekeinktől. Egyszóval: igazán jól megvagyunk!”

Azok a fiatalok is, akikre olyan könnyen rásütjük: nem akarnak házasodni, tulajdonképpen a családról álmodnak. Álljon elénk három ilyen fiú:

— Életcélomnak a boldog családi életet tekintem, ehhez szeretném elérni, hogy korszerűen felszerelt lakásom legyen . . . (28 éves).

— Minden vágyam a boldog családi élet mellett a munkahelyi elismerés . . . (25 éves).

— Magánéletemben szeretném elérni a boldog, harmonikus családi életet, a szakmámban minél nagyobb elismerést kivívni . . . (24 éves).

Azt sem feledhetjük, hogy nincs választási lehetőségünk. Tejpotló, cukorpotló van, de családpótlót nem találunk, mert az alapvetően természetes. Mondhatjuk: Isten családi életre teremtette az embert! A kenyeret helyettesítheti a burgonya, a cukrot a méz, de semmi sem képes a család helyét betölteni. Változhatnak a szerepek, a kötelességek és feladatok, külső vagy belső szerkezetek, de maga a család marad. Az elrettentő nehézségek, vagy természetes velejárói: feszültségek, nézeteltérések . . . , vagy a család fejébe nyomott vaskalap: a világhelyzet, az ipari kultúra, a modern élet stresszhelyzeteinek következménye. Otthonra, védettségre, meghitt melegségre gyermeknek és felnőttnek egyaránt szüksége van, ezt pedig teljes egészében csak a család biztosíthatja (K. Wimmer 1984). Végeredményben társas lények vagyunk. Egymás nélkül nem élhetünk. „Rossz a rosszal, de rosszabb a rossz nélkül!” — mondja a népi bölcsesség is. Idegzetünk felmondja a szolgálatot, ha elzárkózunk az emberi kapcsolatoktól. A csalárendszer az a „nagy ernyő, amely összegyűjti és megszűri mindazt, ami az emberek között végbemegy” (V. Sztir 1976¹¹). Nincs másik olyan közösség, ahol az emberközi kapcsolatok olyan szabadon és melegen bontakozhatnak ki, mint a családban. Minden családtag beledja egész testét: alakjával és mozdulataival, adottságait és értékeit, minden elvárását, érzőszerveit: szemét, fülét, orrát, száját,

bőrét; beszélő képességét hangja teljes színskálájával; agyát minden élességével és szívét teljes melegével. Mészse lemarad a baráti közösség vagy a házasságon kívüli szerelmi kapcsolat is. Érthető, hogy a családtalan emberek általában kevésbé egészségesek, rövidebb ideig élnek és közöttük találjuk a legtöbb lelkileg sérült egyént (Galvács 1983).

Emberi kapcsolataink általában három szinten valósulnak meg. Ezek: az egymás mellett élés, közreműködés és kommunikálás.

A család több, mint békés egymás mellett élés. Amikor pl. az anya babusgatja csecsemőjét, ezt nem lehet párhuzamba hozni azzal az eseménnyel, amikor együtt szurkolunk a nézőtéren, egymás mellett ülünk az előadóteremben vagy éppenséggel alkalmilag csókolódzunk a híd lábánál. A közreműködő kapcsolatot is túllépi a család. Fölémel a munkacsoport, osztályközösség, mert ismereteket és érzelmeket közlünk, gondjainkat megosztjuk és tanulunk egymástól. A családban mindez telítettebben, gazdagabban történik. A kommunikáló kapcsolat is csak halvány fénye a család napjának. Az állandó és eleven kérdés-felelet, nyílt és életbevágó eszme- és érzelmcsere a családban hatásosabb, mint egy „örökbarátságban”. Sőt mindaz, ami alkotó és nemesítő, örvendeztető és boldogító az említett három alapkapcsolatban (R. Winkel 1977), az egyszerű és hatványozottan pezseg a család ereiben.

Emellett a közvetítők itt olyan személyek, akik nemcsak vonzódnak egymáshoz, hanem életreszólóan szeretik egymást: hitvesek, szülők, gyermekek, testvérek stb.

Kapcsolatuk tartalma lehet ugyan egészen köznapias: tájékoztatás, kérdés, parancs stb., de az érzelmi töltés azt is gazdagítja.

A családtagok kapcsolatának stílusa is lehet mindennapi: tekintélyi, demokratikus, ráhagyó, bizalmat vagy jóakaratot sugalló, de ezeket is átítatja a család bűvköre. Persze, az emberi kapcsolatok általános zavarai: kiállhatatlanság, irigység, féltékenység, gyűlölködés stb. a családban is elevenek, de ebben a rendszerben másképp éljük azt át. Hallgassunk meg egy 10 éves leányt:

„Édesanyámhoz nem akarok visszamenni, mert édesapám combjába vágott egy kést. Az arcát is megégette

vasalóval. Édesapámmal sem szeretnék együtt lakni. Sokszor jön haza részegen, és éjjel arra ébredek ilyenkor, hogy lehány. Nagymamám vállalna, de oda sem szeretnék menni, mert ott nem szeretik édesapámat. Édesapám szeret legjobban, és nagyon jó, ha józan. Édesanyám is szeret, de most sokkal jobban szereti Lajos bácsit, aki viszont nem szeret engem . . .“

Ha egy családon kívüli személy égette volna meg az apát, hánytatta volna le őt, azt már talán régen elfelejtette volna, de az anyját akkor is szereti, ha az kegyetlen volt apjához, az apát akkor is szereti, ha az részeges, a nagymamát akkor is szívleli, ha ez nem engedi be vejét, mert mindez a család ernyője és szűrője alatt történt. Itt különösen hatnak a H. D. Lasswell (1948) féle elvek: nagyon fontos, ki, mit, kinek, hogyan, mikor mond vagy tesz. Más az, ha az apa mondja feleségének és más, ha az anya tesz valamit gyermekének. Természetesen ugyanazon anya szavainak súlya is más aszerint, hogy pl. melyik fiához szól. Erről árulkodik az egyik asszony nyilatkozata két leányáról, a 12 éves Tündéről és a 6 éves Emeséről:

„Tünde kiállhatatlan. Minden semmisségen veszekszik velem. Egyébként rendetlen, csavarog. Akár milyen szépen szólok, visszapofázik. Sokat örökölt az apjától. Emese az más. Mintha nem is lennének testvérek. Engedelmes, simulékony, egyszóval: aranyos! . . .“ Eddig a nyilatkozat. Az igazság az, hogy nem Tündével van baj, ő csak villámhárító ebben a csalárendszerben, benne vezetődnek le a feszültségek. A baj fő oka lehet pl. a hitvesek közötti melegség hiányossága.

A csalárendszer játékszabályai

A csalárendszer szerkezete alakul és alakítható saját, belső szabályai szerint is. P. Watzlawik (1974⁴), D. Baacke (1973), R. Winkel (1977) valamint tapasztalataim alapján a családi kapcsolatok 13 elvére, játékszabályára mutathatunk rá. Ezek formálják a családi élet szerkezetét.

1. A családtagok mindig kapcsolatban vannak, akkor is, ha hallgatnak vagy a nemtörődömséget színlelik. Ha pl. nem beszél a feleség férjéhez, azt fejezi ki, hogy valamit fájjal. Esetenként arra is használhatja a „némajátékot“, hogy saját akaratát érvényesítse: Addig nem szólok hozzá, míg

úgy nem lesz, ahogy akarom! Ha egy gyerek csak apja jelenlétében hallgatag, kimondja: Félek apámtól! Amikor pl. a „házi balhé” után a nappaliban üldögél a házaspár és az asszony feltűnően lapozza az újságot, ez is kapcsolatot: Szeretnék veled beszélgetni, de ilyenkor mindig te kezded el újra. Közben a férj az asztalon matat az ujjával: Nem leszek mindig én a jégtörő. A hazaérkező hitvest felesége most szokásától eltérően nem veszi észre. Egészen világos, hogy valamiért neheztel, valami bántja.

2. A kapcsolatmód rendszerint őszintébben hordozza az üzenetet, mint az elhangzott szavak. A valóságot ilyenkor a hanghordozás, pillantás, arcszín stb. árulja el. Ha a kislány így szól: Anyu, már megint bántasz!, de szemében huncutkás mosoly villan, akkor élvezi a helyzetet. Amikor beszélgetés közben a feleség elhallgat és nagy, meleg tekintettel néz fel férjére: kellemesen meglepődött, örül, büszke az urára. Diákunk kijelentése: Megint engem kérdezett a tanár! — a hangszín szerint jelentheti: Nem készültem! (lehangolva mondta), de ha repesve újságot, jól vizsgázott, várakozásán felül jó jegyet kapott.

3. A családrendszeren belüli kapcsolataink begyakorolt és kölcsönösen (akarva, akaratlanul) elfogadott utakat követnek a családban rögzült szerepformák szerint. Nézzük közelebbről:

Férj: Olvastad?

Feleség: Mit, Zsolt?

Férj: No, mit? Hát a betörést.

Feleség: Ilyen fiatal gyerekek. Miért tehették? Valami nincs rendben velük.

Férj: Tudom én, mi nincs itt rendjén! Elkényeztetettek, a rendőrség is puhány.

Feleség: De mégis, Zsolt, meg kellene őket érteni?!

Férj: Hagyjuk, ehhez nem értesz. Mit adnak a tévében?

Milyen árulkodó ez az eszmecsere. Begyakorolt és elfogadott szerepek. Az „erős férj”, és a „gyenge feleség” beszélget.

Másik példánk két testvér esete: Segíthetek valamit? — kérdezi nagylelkűen P. Oh, te mindig olyan jó vagy hozzám, — válaszolja G. No, világos, testvérek vagyunk, — hangzik P. válasza.

Ismét a szerepek: az idősebb segítse a fiatalabbat, a fiú támogassa húgát.

Ilyen családi „játékpárok” többek között: az erős—gyenge, okos—buta, egészséges—beteg, szerető—szeretett, jó—rossz, sértegető—megbocsátó stb.

4. Fontos a gazdaságosság elve. A család nem szívesen kockáztat és általában elkerüli a szükségtelen és veszélyes megerőltetést. Amikor pl. tárgyalunk egy tévéműsört, ezzel kizárjuk a kapcsolat más lehetőségeit: olvasás, játék, zenehallgatás stb. Aki egyszerre több területet próbál mozgatni, az zavar, idegesít és feszültséget teremt.

Vacsora után megindul a társalgás. A serdülő fiú ösztönösen bekapcsolja a TV-t. Ha a családtagok fontosnak ítélik a beszélgetés folytatását, idegesen néznek össze: Valaki szóljon a rendbontóra!

Az óvoda Ibolya izgatottan érkezik haza. Apja éppen újságot olvas. „Apu, mondja, úgy megijedtem!” A: No?! I: Ahogy mentünk a zebrán, egy autó majdnem nekem jött! Ugyan, — hangzik a kétkedő válasz. I: Apu, te nem is figyelsz ide. A: De, csak mondd. Nem is mondom, — görbül sűrűsre a kicsi szája.

A gyerekeknek igazán fontos, feszültséglevezető lett volna ez a beszélgetés: megnyugtatót, (legalább szavakban) meleg cirógatót várt. Nem viselhette el, hogy apja félvállról, olvasva beszélget.

5. Családi kapcsolatainkban hajlunk a félhivatalos intézményesítésre; hosszabb, rövidebb időre. A lakodalmakban, disznótorokban, évfordulók ünneplésében stb. valósul ez meg. Ezek az „intézmények” felelevenítik, pezsdítik a családon belüli viszonyokat: felidéznek az esküvő emlékeit, éreztetik a mézeshetek ízét, megjelenítik a lázas boldogságban töltött órákat stb. Mondják is: Emlékszel eljegyzésünk estéjére... Ugye, milyen boldogok voltunk az esküvő után...

A gyermekek születés- vagy névnapja felidézi a gyermekvárás szívmengető izgalmaikat, a keresztlő hangulatát stb. Az elhunyt szülők vagy nagyszülők évi gyászmiséje összehozza a rokonságot, visszahozza a rajongott nagyapát, százszor elmondott meséivel, bölcs figyelmeztetéseivel...

Az ilyen eseményekre összeverődött fiatalok és felnőttek lendítenek egyet az érintett családokon. Ugyanakkor ezek az intézmények megkísérlik szabályozni és igyekeznek biztonságossá tenni az egyedek és családok életét: kibékítenek, összeemelegítenek, figyelmeztetnek és büntetnek.

6. Minden családban beidegződik az elvárhatóság érzéke: mindenki előtt világos, mit várhat a másik családtagtól. Ha megfelelünk ennek a követelménynek, biztosítjuk a család életét belülről. Így pl. megérzi a család, mit kíván az elutazó apa: kikísérjék-e és mi módon, milyen legyen otthona élete, míg ő távol van stb. A férj is sejti, mit vár el tőle otthonmaradt hitvese. A gyermekekben is megérett: apjuk hogyan búcsúzzon el. Amikor majd anyunak telefonál, elég-e ha őket köszönti, vagy a dróton át váltania kell néhány szót mindegyikükkel. Minden családban eleve-nen élnek az adott helyzetek íratlan törvényei. Megtartásukkal, éppen akkor erősítik meg kölcsönös kapcsolatukat a családtagok, amikor az egyikük ideglenes távozásával „megszakad”.

Ugyanezt szolgálják a különféle szociális normák: ruházódási és viselkedési szokások. Eligazítanak a kérdésekben, mint pl. elmehet-e az asszony szórakozni özvegy szomszédjukkal, míg férje kórházban fekszik. Lakodalmaskodhat-e a család, ha az apát a napokban temették el? stb.

7. A családi viszonyok szabályait megállapíthatjuk szociológiailag és pszichológiailag is.

A családrendszerben a szerepek rendeződhetnek a szociológiai egyenlőség vagy különbözőség elve alapján. Szimmetrikus szereposztás szerint a családtagok egyenértékűek, de ez nem azt jelenti, hogy a feleség is akkora és olyan cipőt visel, mint férje, vagy az ötéves Pistike is akkora adagot kap ebédre, mint édesapja. Nem ritka ugyan napjainkban, hogy az igazi és jólértelmezett egyenértékűség helyett, egyenlősdi játszik a család: mindenki parancsol, egyszerre beszél stb. Komplementáris szerepben viszont a családtagok kiegészítik egymást, egy bizonyos elfogadott ranglétra szerint.

Szerintem, mindkettőből szükség van minden családban egy-egy adagra.

Másrészt minden beszédnek és viselkedésnek megvan a maga pszichológiai szabályai; stílusa, formája.... Másképpen fejezi ki érzelmeit az asszony férje iránt, és ismét más módon fiával vagy leányával szemben. A beszédből kiviláglik az illető lelki világa, és érzelmeire is fény derül. Nézzük ezt meg egy 8 éves fiú bántó példáján:

„Jó itt nekem, nincs semmi bajom. Muter sokat balhézik, de sosincs igaza. Én mindenkivel kijövök... Nem tudom fater minek ugrál annyit, amikor nem dolgozik. Muter néha elküldi a néger... anyjába“ ...

Ebben a családban mindenki „egyenlő“. A család légköre szociológiailag és pszichológiailag is rendezetlen, kusza. Nem tudni, ki iszik és ki fizet. Mindannyian isszák is ennek a levét. Mi lesz a gyerekből? Valószínűleg megduplázva játsza vissza azt, amit most szüleitől tanul.

8. Minden család kapcsolata bizonyos tartalmat és minőséget fejez ki, miközben vagy az első vagy az utóbbi jut előtérbe. Amikor pl. a szülő arra oktatja kisgyermekét, hogy egyék illedelmesen, előtérben a tartalom van, de a gyerek minden szóból érzi, hogy szeretik őt. Amikor viszont az otthon ködös csendjét megtöri a feleség: Van valami érdekes az újságban? — kérdésére nem annyira feleletet vár, mint beszélgetést, minőségi kapcsolatot, mintha azt mondta volna: Olyan egyedül érzem magam, örülnék, ha foglalkoznál velem. Hasonlóan, a házi perpatvarokban sem a szóbanforgó tartalom (sáros cipő, kozmás leves stb.) a fontos, ehelyett siránkoznak kettőjük nem kielégítő kapcsolatán.

9. A házasság kapcsolatainak vannak ellenőrző szerkezei. Ezek beágyazódtak a család „levegőjébe“, mint egy ellenőrző autómata. Magában véve szükséges és jó ez, mert a családtagok kapcsolatát erősíti és biztonságossá teszi. Minden adott jelre, ajánlatra, véleményre, parancsra... sejtik a megfelelő választ. A megszólítás és válasz, kérdés és visszautasítás, kérdés és felelet által a családtagok ellenőrzik egymást. A szerepek váltakoznak: a beszélőből hallgató, az ellenőrzőből ellenőrizhető lesz.

Az üdvös ellenőrzés betegessé válhat. Rossz jel. A túlzott ellenőrzéssel próbálja a család megakadályozni saját széthullását. Csakhogy, míg a mérsékelt ellenőrzést min-

denki elvárja és szívesen veszi, a túlzott ellenőrzés alól mindenki menekül.

Amikor a gyerek hazajön az iskolából, a szülő rákérdez: Hogy volt, mint volt? Az iskolai munka és gyermeke társkapcsolatai iránt érdeklődik, ellenőrzi gyermeke világát. De ez nemcsak fegyelemben tartja a diákot, hanem azzal a jóleső érzéssel tölti őt el: Munkám fontos! Anyám szeret, mert nem mindegy neki, mi történik velem!

Az ellenőrzés teljes hiánya zavaró és elbizonytalanító. A családtagok kiszolgáltatottak sorsuknak. Semmi sem tartja őket. Az egyik bűnöző kiskorú, a rendőrség kérdésére: Nem félsz attól, hogy szüleid bánkódnak emiatt? – azt válaszolta: Ők ilyesmivel nem törődnek. Nálunk mindenki csinálja a maga dolgát, és nem avatkozunk egymás ügyeibe!

A túlzott ellenőrzés is szorít. Amikor a 13 éves Gítát megkérdezték, miért szökött meg hazulról, ilyen választ adott: Én nem bírom ki otthon. Anyám minden lépésemet ellenőrzi. Papírjaimat mindig összetúrja. Leveleimet elolvassa. Ha valahova el akarok menni, úgy kell kiveszekednem, vagy elszököm.

10. A technikai, pszichikai és szociális zavarok a családban természetesek és elkerülhetetlenek. Mértékkel, hasznosak is! Elképzelhetetlen, hogy zökkenőmentesen menjen pl. a kisgyermek ágytisztaságra nevelése, vagy az illemes étkezésre szorítása. A gyermek nem érti, miért kell változnia, eddig jó volt, eddig szerették! Ha most megváltozik, mi lesz...?

A család főbb technikai zavarai: lármás környezet, valamelyik családtag hivatalos távolléte, hirtelen változások a megszokott napirendben stb. Gyakori pszichikai megrázkódtatások: ideges viták, csalódások, túlfűtött reakciók stb. Szociális zavarok: szerepzavarok, testvérféltékenység, vitás kapcsolatok a családon kívül stb. Napjainkban különösen gyakori szóváltás kirobbantója az, hogy nem tisztázott, mi a férj és mi a feleség szerepköre a családban. Az sem ritkaság, hogy a titkárnővel vagy munkatárssal való kapcsolat is elmérgesíti a család légkörét.

A zavarok sorsdöntőekké válhatnak a család számára. Mari „futkározása” a fiúk után majdnem válásba sodorta a szülőket. A megrémült szülők ugyanis, féltve 16 éves

lányuk jövőjét, ahelyett, hogy összefogtak volna és vállvetve keresték volna a megmentés lehetőségét, elkezdték egymást vádolni. Napirendre kerültek a parázs viták a hitvesek között ezzel a refrénnel: Te miattad ment tönkre ez a lány! A férj szerint, az anyja kényeztette el. A feleség szerint, az apja nem volt hozzá elég szigorú.

A mérsékelt és jól kezelt zavarok viszont üdvösek lehetnek; tisztítanak és üdítenek. Nem egyszer tapasztalják ezt az egyébként egymást szerető hitvesek. Sok úgy tisztázatlan, megbeszéletlen marad. Amikor a pohár tele van, mindegyik már úgy érzi: elhanyagolt, a másik nem törődik vele, összezsapnak. Kimondják, ami csömör keseríti őket. Közben ráébrednek, hogy a másiknak is van fájlalni valója. Szerelmük tisztult, megerősödött.

11. A családi viszonyok rendszerint eszközök egy cél elérésére, de ugyanakkor önmagukban is van céljuk, öncélúak is. Illetve, bármit tesz a család, egy külső cél elérését szolgálja és ugyanakkor az egész család vagy egy-egy családtag önmegvalósítására törekszik. Persze elkülönítve is szerepelhetnek.

Ha azért igyekszünk békésen élni és jól nevelni gyermekeinket, hogy a községben jó családként és jó szülőkként szerepeljünk, akkor kapcsolatunk eszköz a jó név elérésére. Természetesen ez sem elvetni való.

Családi kapcsolatunk akkor lesz öncélú, ha szerelmet vallok hitvesemnek egyszerűen csak azért, mert ez kiki-vánkozik belőlem, vagy fegyelmezem gyermekeimet, hogy rend legyen a házban. Ez is lehet helyes.

Ideális az, ha kapcsolatunk eszköz és cél is. Pl. együtt tölti a család az estét, mert ez mindegyiküknek örömet szerez, de ugyanakkor jó alkalom a gyermekek nevelésére s a hitvesek kapcsolatát is színezi. Jól neveljük gyermekünket, hogy boldog ember legyen belőle, de ezzel célozzuk azt is, hogy a családban béke és rend uralkodjék.

12. A család kapcsolatait nem korlátozhatja otthona négy fala. A házasságkötés után az újpár abba a kísértésbe esik, hogy csak egymásnak éljenek. Lekopnak a férj barátai, elmaradnak a feleség barátnői. Ha ezt a folyamatot tápláljuk, kapcsolatainkban elszegényedünk, előbb-utóbb nagyon elmagányosodunk, beszűkülünk. A nehézségek és zavarok esetén is teljesen magunkra maradunk.

Az is veszélyezteti a szülőket, hogy gyermekeiket nagyon meg akarják óvni a rossz társaságtól, és minden barátot kitiltanak a házból, minden pajtás ellen „komoly” kifogásaik vannak. Ha más nem az, hogy „szülei szegények és nem valók hozzánk”.

Az egészséges család egészséges gyökerekkel és egészséges baráti körrel rendelkezik. Mindkettőre szüksége van, mint a betevő falatra. Sőt a családok baráti köre fontosabb, mint a szülők múltja. Azonkívül, a baráti családokban találja meg a szülő is támaszát, de a gyerek is hozzáillő barátját.

13. Minden családnak van kapcsolata a nagy Titokzatos-sal, sőt magát a családot is úgy éljük át, mint valami titokzatosat, amit ugyan mi alkotunk, de mégis több mint maguk a családtagok. Ez a vallásos dimenzió termékenyíti a hitvesek kapcsolatát és a gyermeknevelést is. Hivatkozhatnánk az USA-beli statisztikákra, miszerint leghosszabb életűek az apácák, és a mélyen vallásos emberek kb. 5 évvel tovább élnek az átlagnál. Az adatokat az európai köztudatba a müncheni „Deutsche Ärzteblatt” (1985) hozta be. Az sem mellékes, hogy a pszichológusok állítása szerint pszichikailag és pszicho-szomatikailag jótékony, ha minden reggel Istennek ajánlja fel napját, terveit és munkáját az ember, majd este hálálkodva tér nyugovóra.

Gergely, harminckét éves mérnök, négygyermekes családapa ezekkel a szavakkal mondja ki ezt a tételt:

„Azt gondolom, hogy szerelmünk alapja több, mint pusztán vonzódás. Nemcsak a változékony külső és belső tulajdonságokra épül. Nemcsak a körülmények és gazdagsági s egyéb okok támogatják. Tulajdonképpen feleségemben Istent szeretem. Ez adja meg szerelmünk titokzatos mélységét, gazdagságát és örök vonását.”

Nagyon természetes, hogy ez nem fogalmazódik meg minden családban ennyire kifejezetten. Elég az a rejtett tudat: Szeretjük egymást valami rendkívüli, titokzatos, ismeretlen okból. S ez a szerelmünk tartós.

Erikson (1950, 1980) alapján mondhatjuk, hogy a gyermekfejlődés első támasza egy bizonyos „ősbizalom”, hit, istenhit. A serdülő fiatal is miközben keresi identitását, közel áll az Istenhez, aki olyan barátja, akivel önmagát eredményesebben megvalósíthatja.

2. CSALÁDTÍPUSOK

Amikor a családtípusokat, a házaselet különbözô formáit és változatait szúrom tollhegyre, előre bocsátom, hogy nem rangsorolok és nem mondok eleve értékkítéletet. Emberileg ugyanis az a családtípus a megfelelő, amely boldogítja a családtagokat és elősegíti fejlődésüket. Bár minden egyes család boldogságához szükség van értékskálára, ami biztonságot, támaszt és eligazítást ad a család mindennapi életében, de a gyakorlatban több út vezet az ideál eléréséhez. Ne higgyünk a „csak egy recept” vagy „fekete-fehér technika” elvének. Egy-egy családtípus kiértékelésénél tekintettel kell lennünk az adott kultúrkörre is. Így pl. más családtípus felel meg a muzulmán vallás kultúrájának, és teljesen más a keresztény kultúrkörben élő embereknek.

Kitérünk ezen a helyen a nyitott és zárt, valamint a nagy és kis családtípusra.

A nyitott és zárt családtípus

A csalárendszer kutatójának szeme megakad a nyitott vagy zárt családtípuson (Satir 1976¹¹). Mindkettő kizárja a szabadosságot, igényli a hitvesek kölcsönös hűségét, a családtagok bizonyos fokú összetartását. Egyszóval, mindkettőben eleven a családtagok közötti „vérkeringés”, de kapcsolataik milyensége és a családon kívüli összeköttetések különböznek. Ahhoz sem fér kétség, hogy minden nyitott család másként nyitott, és a zárt rendszer zártsága is családonként változik. Ahogy nem találunk két teljesen és mindenben egyforma személyt a világon, úgy a családok is eltérőek.

A nyitott családtípus előnyben részesíti a családi, társadalmi vagy éppen csak divatos értékeket a szervezettség rovására. Éppen ezért rugalmas és könnyen változik, sőt a változások izgalomba hozzák és örömet csiholják. A család ajtaja tárva-nyitva az újdonságok előtt.

Konkrétabban: ha pl. értéknek számít a családban vagy környezetében a gyermek társas kapcsolata, akkor jó néven veszik, hogy pajtásoktól zsong a ház és — legalább is az előre kijelölt szobában — mindenütt játék hever. A pajkosan játszadozó gyermekek felett, nem virraszt a „bűntető angyal”, sőt az „örszem” sem rivall a hancúrozókra: Csend legyen! — Ez persze nem jelenti azt, hogy bármikor,

bárhon és bármit csinálhatnak a gyerekek. A nyitott családnak is szüksége van rendre és kisebb-nagyobb fegyelemre. A veszély viszont mindig fennáll, hogy nem találják meg az ideális „eddig és tovább nemet”.

Az utca értékrendje is nyitott ablakon érkezik az ilyen otthonba. Világos, hogy „ma már mindenki farmernadrágot visel” és „aki szép akar lenni, az festi a haját”. Ezek a tévéhirdette „értékek” trónra kerülhetnek és veszélyeztetik az egyéni ízlés érvényesülését.

A nyitott család napirendje rugalmas, illetve változékony. Így pl. a tévézésre előrelátott estén bármelyik családtag előterjeszthet valami közös játékot, éneket, esti sétát stb., leginkább közmegelegedésre. A rend ugyan minden család lelke, de ez nem poshadt víz, nem unalmas és megkövecsesedett ismétlődés.

Házon kívüli kapcsolataik is színesek. Kisebb-nagyobb baráti körben mozognak. A vendégeskedés gyakori. A családtagokat igazi barátság fűzi nemcsak rokonokhoz, régi és újonnan szerzett barátokhoz is. Aggaszthat a túlzás: mindig csönget, jön vagy éppen ott van valaki. Ilyenkor a családnak nincs benső élete: nyugalma, pihenője, meghitt és zavartalan órája. Erről panaszkodik M-asszony:

„Bolondok háza a miénk. Olyan mint egy piac vagy vendéglő. Jönnek-mennek, csak nekem senki sem fizet. Rokonok, barátok és ismerősök adják egymásnak a kilincset. Alig múlik el egy hét, hogy ne lenne vendégem két-három napra. Állandóan csükkön vagyok. Szeretjük mi a társaságot, de ez már nem családi otthonhoz, hanem átjáróházhoz hasonlít...”

A zárt családtípus egyéb értékei elé helyezi a hatalmat és teljesítményt. Kielezve mondhatnánk: a család hasonlít egy jó kis kaszárnnyához. Mindennek meg van a helye, a rendje-módja. Minden egyes tevékenységet ez vagy az a „főnök” sugall és irányít. Változások is jelen vannak, mert nincs élet nélkülük, de lépéseit fogcsikorgatás követi.

Kik a „főnökök”? — Néha csak egyesszámban szólhatunk: apa vagy az anya. Gyakori a hatalom megosztása: a gazdasági és házkörűli ténykedések a férjre tartoznak, a házon belüli rend, tisztaság és kosztolás a feleség vállát nyomja. A gyermekek sem trónfosztottak. Mindegyiknek megjelölt a maga felségvize: Ilonka a fürdőszobát rendezi, Gabi a játékszer felelőse stb.

A család élete akkor zavartalan, ha nem lépik át a megállapodott határokat; nem zavarják egymás munkaterületét és senki sem áll elő forradalmi újítással. Különben az idegesség hozza rezgésbe a légkört. Lépünk be egy ilyen helyzetbe:

„Te jó ég, — köszönt be a nappaliba a hazaérkező férj — teljes fejetlenség!” — Mi az, szívikém, — fogadja párja. Férj: Nem ismerem ki magam a saját otthonomban! Feleség: Nem értelek, mi nincs rendjén? Minden tiszta, most takarítottam. Férj: Hol a székem, amelyikben újságot szoktam olvasni? „Ne haragudj, szívecském, még nem érkeztem visszatenni, itt a karosszéked a sarokban!” — nyugtatja hitvesét az asszony.

A zárt család házon kívüli barátkozása rendszerint szegényes. Mottója: Mi nem szeretjük a nagy vendégeskedést! Gyakran a gyerekek is eléggé tártalanok. Fenyegető, hogy kapcsolataik beszűkülnek otthonuk négy fala közé. Erzsébet, egy háromcsaládos anya így sírja ezt el:

„Álmaim ... szétfoszlottak ... Szép családot ... akartam, ... ahol segítjük egymást ... És? ... Nembaj! ... Én csak főzök, takarítok, ... mindig a négy fal között ... Mind megelégedettek, de senki sem kérdezi: bírom-e? Panaszkodni, ... kinek panaszkodhatnék. Férjem a maga terhét cipeli. Minek terhelném vele a gyerekeket. Hozzánk a madár sem jár. A férjemért és gyerekeimért élek, de ki törődik velem ...”

Erzsébet magányossága fényt vet a zárt típusú családokra. Különösen az otthonuknak élő, „tártalan” háziasszonyokat kezdi ki. Ha emellett még gyermektelen is, igen gyászos a helyzete.

Tévednénk, ha azonnal rásütnénk családi helyzetünkre a nyitott vagy zárt jelzőt. Meggyőződésesem ugyanis, hogy a nyitottság és zártság váltakozva jelenik meg minden családban. Egyes dolgokban: gyermeknevelésben vagy szórakozásban pl. nyitottak vagyunk, ugyanakkor a baráti kapcsolatokban vagy házirendben esetleg zártak. Miben és mennyire legyünk nyitottak? Miben és mennyire legyünk zártak? Boldogságigényunktől, illetve a családrendszer-től függ, amit örökségként magunkban hordunk, de amit ugyanakkor teremtünk is.

Az alábbi családtípusok is alkalmasint zártak vagy nyitottak.

Nagy és kis családtípus

A családrendszer szempontjából még fontos megemlíteni a nagy és kis családtípust.

A nagycsaládot patriarkális családnak is nevezhetjük, mert a múltban általánosabb volt és az apa szerepe többé-kevésbé kihangsúlyozottabb, mint az anyáé. Ennek a típusnak számtalan változata van, kezdve a kínai vagy japán nagycsaládokon (W. Goode 1964), amelyek esetenként egy-egy falut alkottak, a mai modern európai nagycsaládig, ahol esetleg három nemzedék (nagyszülők és szülők) élnek egy háztartásban.

A történelmi nagycsalád még a század derekán is élt a Mátra és Bükk községeiben, pl. Ivádon (Acsád és t. 1953), de a Kisalföldön is (Fél 1944). Eredetileg családok közössége, ahol rendszerint a legidősebb férfi volt a „családfő”, a családok együttesének, vérségi alapokon álló szövetkezetének igazgatója. Irányítása alá tartoztak felnőtt és házas gyermekei, esetenként unokái is.

Ázsiában, Afrikában és Dél-Amerikában még ma sem ritkaság ez a családszerkezet. Persze, helyenként a nagycsalád vezetése kooperatív, azaz minden felnőtt férfi részt vesz benne, mint pl. az indiai nagycsaládban.

Napjainkban a nagycsalád leszűkített változatban él tovább, ahol a fiatal pár nemcsak átmenetileg él közös lakásban egyikük szüleivel, hanem közös háztartást alkotnak. Nyugdíjasaink egyharmada él ilyen családi közösségben házas gyermekeivel. A házas nyugdíjasok 11 százaléka van közöskonyhán gyermekével vagy házas unokájával (Bangó 1963).

Előnyeiről így regél az ének:

Ó, Ó, Ó, nagymami, drága nagymami,
Jaj de jó, hogy köztünk élsz,
Tenálad nem lehet senki kedvesebb,
Mindig csak adsz és nem kérsz!
Mint egy ezüsthajú fürge tündér,
Művelsz mesebeli száz csodát,
Mert te vagy nagymami, drága nagymami,
Aki csak jót és szépet ad!

A nagymami a legkitűnőbb orvos,
Tart ricinust meg aszpirint,
A technika is érdekli a nagymamát,

Mert Ferihegyen várta Gagarint!
És vigaszt talál nála minden bánat.
A szomszédok is nagymamihoz járnak.

Föltételezhetőleg ez a családtípus közkedveltté válik. Korunkban a nagyszülők és nyugdíjasok még aránylag „fiatalok”. A munkaviszonyban levő szülők számára lehetnének: a házkörül és háztartásban jobbkéz, a gyermekgondozásban sokkal megfelelőbb segítség, mint pl. a gondozónő. Jól jön az élet terhével birkózó szülőknek a nyugalmazott nagyszülők óvó-intő példája, élettapasztalatra épülő tanácsa. Unokáik biztonságot nyújtó nevelői, sőt barátai is lehetnek. Ehhez persze jól össze kell venni a lépést az ifjabb párral: tisztázni a szerepeket, életmód kérdéseit és összehangolni a gyerekek nevelésmódjáról alkotott elképzeléseket.

A nagycsalád ezen változatának buktatói is vannak: egy-egy féltékeny, kicsinyes nagyszülő, gyermekének sírásója és unokáinak elkényeztetője is lehet, aki többet árt, mint használ. Gondoljunk itt csak arra a temérdek bántó viccre, ami karikatúrát fest az anyósról. Az igazság kedvéért azt se rejtjük véka alá, hogy kettőn múlik a vásár!

Az iszlám vagy muzulmán kultúrában elterjedt a nagycsalád többnejű változata, ahol a férjet több feleség veszi körül, illetve egy-egy ilyen családban a gyerekekkel együtt 40–50 személy is élhet. A fölmért (Goode 1964) 234 iszlám törzs között 193-ban a férjnek hivatalosan több felesége volt. A 154 afrikai (Szahara) törzs 88 százalékánál is ez a helyzet.

Mindenféle nagycsalád ellen a fő kifogás az asszonyok hátrányos helyzete (Morvay 1956), ami természetesen nem légből kapott megállapítás. Az viszont más kérdés, helyes-e idealizálni és példaképül állítani a kiscsaládokban „felszabadított” nő és anya helyzetét, aki önálló munkaviszonyban áll. Előny-e a nő számára, ha egy helyett két munkakört tölthet be? S tegyük fel, hogy ezen az áron megszűnt a férjének való kiszolgáltatottsága, de nem lépett-e helyébe egy sokkal bonyolultabb függőség? Annyi embertől függ, amennyitől csak a munkahelyen függhet; férfiaktól és nőktől egyaránt (Galvács 1983).

Ide kívánczik egy interjú, miközben az arab, elnyomottnak vélt nő boldogtalansága után érdeklődik az ame-

rikai felszabadult bemondónő: „Miért gondolja, hogy nekünk boldogtalanoknak kell lennünk? Jártam Európában, sőt tanultam Londonban. Megállapításom: az európai nő sokkal boldogtalanabb, mint mi itt. Igaz, hogy legtöbb esetben nem mi választunk élettársat, de mi teljes biztonságban élünk. Sőt mondhatom, hogy minket szeretnek szüleink is, de az is, akihez adnak... Mindez hiányzik az európai nő életéből...”

A nagycsaládnak vitathatatlan előnyei vannak (W. Goode 1964): erős a biztonságot és támaszt adó jellege. Nemcsak betegeket és öregeket támogat, felkarolja és kiegészíti a szülőket hitvesi és szülői feladataikban. Biztonságos alap ez a gyermeknek is, amelyre támaszkodva egészségesen fejlődhet. Beilleszkedhet a társadalomba, mert a nagycsalád a társadalom tökéletes tükörképe. Emellett a nagycsalád tartósabb, az anyagiakat is könnyebben előteremti, mint a kiscsalád. Ha pl. az egyik szülő távol van vagy meghalt, az özvegy és a gyermekek is felnézhetnek és támaszkodhatnak más felnőttekre a családon belül. Ugyanakkor a nagycsalád kordában tartja a házaspárt, és fegyelmezi a gyermekeket. Hallgassunk meg egy vallomást:

Árpád (32 éves közgazdász, felesége szüleivel egy háztartásban): Anyósomék arany lelkek. Ha nem élnének velünk, ki kellene őket találni. Annyit segítenek. Az a jószág, figyelmesség, csodás! Anyósom házasságom anygala: pontosan tudja mikor kell megjelennie és mikor ajánlatos csendben kiossonnia, eltalálja mit és mikor kell mondania. No, ne gondold, nem az anyósomban vagyok szerelmes, de bizonyos, hogy nélkülük sokkal nehezebb lenne élelünk.”

A nagycsalád rendszerében sem minden arany: irányítása nagyobb ügyességet követel, szükséges hozzá egy megfelelő anyagi alap, a súrlódás lehetősége is több, ha nem is mélyebb, mint pl. a kiscsaládban.

A kis családtípust egyes szociológusok „mai családnak” (Kósa 1971), mások „magcsaládnak” (W. Goode 1964) is nevezik, ahol csak a két szülő, esetleg néhány gyermekkel él egy fedél alatt.

Ennek a családtípusnak is sok a válfaja.

Magyarországon (Szabady 1971) a kb. 2,953.000 családból 1,038.000 gyermeknélküli, ezt követi a 913.000 egy-

gyermekes, 634.000 kétgyermekes, s végül a családok 3 százaléka a többgyermekes.

A gyermektelen és egy-gyermekes házasságoknak jelentős, talán az egyedüli előnye az anyagi könnyebbség és az ennek kapcsán elérhető szórakozási és élvezeti lehetőségek. Ugyanakkor, ez a családtípus felkiáltó jele a nemzet elhalásának és a társadalmilag beszűkült tudatnak. Érdekeselek Fekete Gyula szociológus megállapításai: Miért nem vállalnak egyesek gyermeket és miért vállalnak csak egyet? Sorjában önző motívumok: mehessek színházba, én ehessen meg a narancsot... Egyéb okai is lehetnek.

A nevelés szempontjából az egykék hátrányos helyzetben vannak és veszélyeztetettebbek. Egy fiatal óvónő így vall:

„Borzalmasan rossz egyedül. Én végigszenvedtem egy-keségemet. Ha a szülők nagyon meg akarják büntetni gyermeküket, hagyják testvér nélkül. Mennyit sírtam én testvér után. Hogy fájt az nekem, amikor láttam a szomszédban boldogan hancúrozó négy testvért. Komolyan elhatároztam, ha férjhez megyek, nekem legalább hét gyermekem lesz.“

Az egykéző szülő is elveszti a vámon azt, amit megspórolt a réven. Figyeljük ezt meg a gyárigazgató Sándor és mérnök beosztottja Zsolt, beszédjében: S: Megáll az eszem, hogyan merted vállalni az ötödik gyereket is. Nekem ez az egy is a fejem tetején jön ki! Zs: Könnyebben főlnevelem én az ötöt, mint te az egyetlent. A gyerekek egymást nevelik, de szüleiket is segítik.

Komoly veszélyt jelenthet a támasznélküliség. Minél kisebb a családtagok száma, annál kiszolgáltatottabb lehet a család. A végleteket nehezen kerüli el: vagy bezárkózik önző önmagába, vagy nyitottá lesz, mint a piac, hogy elkerülje az állandóan folytogató magányosság, gyökértelenség érzetét.

A gyermeknevelés szempontjából aggasztó, hogy az egy-két gyermekes szülők nagy része testvérpótlóként igyekszik mindent megadni gyermekének: elhalmozza főleg ruhákkal, drága játékszerekkel stb. Így azután gyermeke magatartását és társadalmi beilleszkedését teszi kérdésessé: önző, fegyelmezetlen és követelőző embert nevel. Ezzel kapcsolatban megdöbbentő dolgokat talál az olvasó Fekete Gyula: Mindene megvan c. könyvében.

A többgyermekes családnak mik az előnyei? Soroljuk ide egy nyolcadik elemista leány dicsekvését: „Nekem

mindenem megvan! Van öcsém, bátyám, húgom és néném. És én azt hiszem, ez a minden!”

Pszichológiai és pedagógiai szempontból úgy a szülők, mint gyermekeikre nézve jóval előnyösebb a több, legalább három–négy gyermekes család. A kommunikáció elevenebb, életkedv és emberközelség uralkodik. A szülőkben is komoly humánus érzületek érnek be: áldozatkészség, közösségért érzett felelősségtudat stb. Ebben a légkörben az önzetlenségre, megbocsátásra, közösségtudatra, önfegyelmezésre stb. való nevelés gördülékenyebb, hisz a család mindennapi élete nagyszerű gyakorlótér. A szülőtől kevesebb erőfeszítést igényel, mert a gyermekek egymást is formálják: lemondásra, alkalmazkodásra szorítják. Milyen sok emberi erény talaja lehet a többgyermekes kiscsalád, szépen bemutatja a hétgyermekes apa, Varga Domokos Kölyökkószolgtató és Kutyafulűek c. könyveiben. A saját családi köréből meríti és teszi közkinccsé élményeit.

Azzal viszont számolni kell, hogy több gyermek vállalása esetében, anyagilag háttérbe kerülhet a család, még akkor is, ha a gyermekek egymás ruháit és lábbeliit szagatják vagy ha mindkét szülő kereső viszonyban lenne.

Végül munkaerő újratermelődés szempontjából, társadalmilag is gazdaságosabb a többgyermekes család.

Felváztoltuk a családrendszer négy alapvető családtípusát és szemügyre vettük azok válfajait. Beszélhettünk volna a családok másféle osztályozásáról is. Társadalmilag hasznos lett volna szóvátenni a falusi, a városi munkáscsaládot és az utóparaszti családot (Kulcsár 1980) A vallások szempontjából üdvös lett volna prizma alá helyezni a vallásos, vallásos-nemvallásos és a nemvallásos családot. A rendszerelmélet ismertetéséhez viszont megelégedhettünk a fenti csoportosítással, mert minden más nézőszög-ből vizsgált családok vagy nyitottak és zártak, vagy kiscsaládok illetve nagycsaládok.

3. A CSALÁD FELADATAI

A klasszikus családszakértők (W. F. Ogburn 1934, W. J. Goode 1964) kimerítően foglalkoznak a család funkcióival, feladataival. Nyomdokaikat követve, magyar nyelven is (Kulcsár 1971, Buda-Hajnal 1973, Fekete 1982) alapos tanul-

mányokban mutattak rá a család feladatköreire. Katonás sorba állítottak több mint 20 családi kötelességet, mint pl. az utódok létrehozása, családtagok testi-lelki gondozása, érzelmi támogatása, szociális ellenőrzése.

Kiragadjuk azokat a családfunkciókat, melyek, szerintem, legjelentősegteljesebbek, a csalárendszer szemszögéből, mint pl. a család termelési, társadalmi, kulturális és érzelmi feladatai. Kérdésünk: Hogyan váltja ezeket valóra, hogyan hívja ezeket életbe a család?

Termel a család

A család termelési funkciójáról beszélni fölöslegesnek tűnhet, hisz „nem termelő egység” többé. A produktív munka a családon kívül folyik. Ilyen kijelentést szerintem csak halkan és nagy körültekintéssel tehetünk. Mi lenne a társadalommal, ha ez igazzá válna?

A család első és legfontosabb „terméke” maga a gyermek, s ezen a téren nincs, és talán nem is lehet család-pótló. A család biológiailag világra hozza az újabb nemzedéket, fizikailag gondozza, táplálja és védelmezi, de az évek hosszú során szociálisan, kulturálisan, lelkileg, valóságilag és társadalmilag is a csalárendszer szüli, hozza létre az embert. Voltak ugyan kísérletezések a történelemben, amikor a biológiai szülés után a társadalom vállalta magára „az emberszülés” egyéb vonatkozásait, de teljesen sikertelenül. Ez történt pl. az izraeli kibucban is. A kibuc közössége ugyanis azt az elvet igyekezett megvalósítani, hogy a gyermekeket ne szüleik, hanem a közösség nevelje. A gyermek születése után tehát a szülők elszakadtak gyermekeiktől, csak időközönként találkozhattak velük. Testilelki ellátásukat a kibuc közösség erre rendelt tagjai végezték. A szülőknek ez azonban komoly nehézséget jelentett munkájuk végzése közben. A gyermekek fejlődése is lassabb volt, sőt esetenként megakadt. Ezért gyorsan-frissen eltért a gyakorlat az elmélettől. Újra megengedte a kibuc, hogy a család legyen a gyermekek nevelője, szociális és érzelmi támasza (Goode 1964).

A csalárendszer szempontjából a házon kívül: gyárban, TSZ-ben, üzemben végzett munka sem független a családtól. A dolgozó ember a család nyugodt vagy feszült légkörét viszi magával munkahelyére s itteni élményeivel

felvillanyozva vagy lehangolva tér vissza otthonába. Végeredményben a család termel a gyáripárban is. Az ember boldogsága és munkája, családi élete és munkahelye ugyanazon vonat sínpárja. „Életcélomnak azt tartom, — mondta egy 20 éves leány, és vele mondhatja minden ép-kézláb ember —, hogy boldog legyek!” Mi tesz boldoggá? Mi okoz örömet? A fiatalok 61 százalékának szíve vágya első helyen a családi élet, 44 százalékuk elsődleges boldogítója a munka és munkahelyi elismerés (Buda-Havas 1974).

Emellett, ha a család légköre meghittebb és melegebb, jobban megy a házon kívüli munka és kevesebb az érzelmi zavar, baleset az üzemben. Ha viszont a családban bizonytalanság és feszélyezettség uralkodik, a munkahelyen is több a zűrzavar, baj, és fordítva is igaz. És, ha mindkét helyen zűrös a helyzet? Valahol robbanni kell, vagy ha ez véstesnek tűnne, megbetegszünk, mint V. asszony:

Kezelőorvosa minden lehető szakorvoshoz már beutalta, mert „bénul V. lába”. A panaszok ellenére, még az ideggyógyász sem találta baját, ami a beteget teljesen kiborította: Fáj, bénul, képtelen állni és mégis azt állítják, semmi bajom! Pedig valóban nagyon komoly „bajai” voltak. Közeledett az átmeneti korhoz. Kerámiagyárban dolgozott, ahol napi nyolc órát állt lucsokban már évek óta. A családban a gyermekei kamaszkodtak. Férjével való kapcsolata ugyan „normális”, de nem kielégítően meleg ahhoz, hogy a nyakába zúduló sok nehézséget semlegesítse. Ha nem talált volna olyan személyre, aki problémáit felfedje és a megoldás útján elindítsa? — Nem ő lett volna az első, aki ilyen súlyos teher alatt összeroppan.

A családtagok otthon és együtt végzett munkája is rendkívül fontos és termelő erő kifejtés. Lehet: takarítás, főzés, kerti, házkörüli vagy egyéb munka. Mindez feszültséget vezet le és belső erőket szabadít fel: összeemelegít, sikeres összetartozás-élményt ad stb. A gyermekeket emellett munkára tanítja és neveli. Helytelen lenne tehát leinteni a mosogatásra vagy törölgetésre jelentkező négyéves kislányt vagy kislányt: Te még kicsi vagy! Amilyen munkát szívesen végez, segítsen, még akkor is, ha egy-két tányér megbánja.

Elgondokodtató pl. hogy USA-ban a gyermekek duplán, esetenként triplán annyit segítenek mint a mieink főzésnél, terítésnél, takarításnál, mosásnál, gépkocsi karbantartás-

nál, bevásárlásnál stb. (Fekete 1982) Mennyit dolgozhatnak együtt a család a lakásban, akiknek kertes házuk van, a háztájon: baromfietetés, ásás, kapálás, házjavítás, terménybetakarítás közben? Milliókat takarítanánk meg, de ami sokkal fontosabb, termelné a családtagok boldogságát, gyermekeink érzelmi világát gazdagítaná és elvonná őket az utca káros hatása alól. A közös munka életelemünk! Ha semmi egyéb hasznot nem hozna csak annyit, hogy többet van együtt a férj feleségével, a szülők gyermekeikkel, ez már aranyat érne!

Németországban megkérdezték az elemistákat: Miért örültek a hétvégének? A tanárok elővételezték a választ: Azért, mert nincs tanítás. De meglepődtek. A gyermekek szinte száz százalékban azt választották: Azért örülök a hétvégének, mert ilyenkor apám is otthon van, illetve szüleimmel lehetek! — Miért fosztjuk meg gyermekeinket önmagunktól?

Izgató az a kérdés: Hova jut a társadalom, ha a családok nem vállalnak gyermeket? Jó lesz abban a társadalomban, ahol több a nyugdíjas, mint a munkás? De nem kevésbé meghökkentő az a kérdés, mi lesz, ha családjaink nem végeznek közösen termelő, alkotó munkát. Hol szerzik meg gyermekeink a munka örömét? Hol találhatnak önzetlenül dolgozó példaképekre? Képes lesz-e az újabb generáció énekszóval vagy füttyörészve dolgozni? Okosan teszik a szülők, ha gyermekeiket iskolaszünetben dolgozni küldik, mert megtanulnak keményen dolgozni! De ha ellenőrizhetetlen tömegbe csapjuk össze őket, begyakorolják: ha csak megteheted, még pénzért se dolgozz, csak légy a munkahelyeden.

A család az egyedüli hely, ahol nap mint nap örömmel dolgozhatunk bérmentesen. Persze, hogy a szülő is fizet gyermekének, de nem pénzzel! Sokkal nagyobb jutalom az, hogy együtt vannak, megdicséri és elismeri gyermeke ügyességét, találékonyságát. A „Büszke vagyok rád!” — fölér milliókkal.

A termelés következménye a gazdálkodás. Magyar családjaink általában „közös kasszások”: minden kereső családtag összeadja jövedelmét. Ebből fedezik minden költségüket. Angliában viszont csak a családok 10–20 százaléka közös kasszás, a többi „rezi kasszás”, ahol az egyik

házastárs fizeti pl. a lakással járó költségeket: házbér, villany, tüzelő stb., míg a másik az élelmezést látja el saját zsebéből. Ez felel tehát meg a hidegebb típusú angoloknak. Érdekes viszont, hogy a szellemi foglalkozásúak 50 százaléka már nálunk is rákapott az angol receptre, mintha nekik is megfelelne az angolos „bizalmatlanság”, „ridegség”.

A közös kasszás megoldás előnye: segítheti a közöségtudatot, kölcsönös bizalmat; a pénz nehezebben „folyik el”. Ugyanakkor nem csökkenti az egyének öntudatát, mert: Én is beadtam pénzemet! Hozzájárultam a család fenntartásához! Legyünk azonban rugalmasak: A család felnőtt tagjainak legyen lehetősége arra, hogy évente néhányszor, teljesen ízlése szerint vásárolhasson a közös kassza terhére. Családi bevásárlásainknál tartsuk szem előtt gyermekeink igényeit is. Ha pl. kislányunknak pont ez a szín és szabás tetszik, és az belefér tervezett költségvetésünkbe, vásároljunk a gyerek ízlése szerint. Persze, a kicsinyek ízlését is nevelhetjük!

A rezszi kassza előnye, hogy mindenki azt tehet megkeresett pénzével, amit akar. Ez viszont a kereső fiatalok többségénél, veszélyes következményeket hoz magával. Gondoljunk pl. italozásukra és kábítószerzésükre.

Világos, hogy gyermekeinket is nevelni kell arra, hogy majd képesek legyenek kezelni a pénzt. De ne higgyük, hogy 7–14 éveseink erre már érettek. A nevelés könnyen járható útja, hogy gyermekünk segít a bevásárlásnál, s amikor már eléggé figyelmes, kisebb dolgokért maga mehet üzletbe. Teljesen a gyerekre bízni „pénze” kezelését, kétélű kard is lehet. Csak egy példa a sok közül:

Az egyik község ötödik elemijében a diákok figyelme minimálisra csökken a nagyszünet után. A nevelők töprengnek és tanácskoznak. Az egyik előadó szemébe tűnik, hogy a gyerekek olyan vizesen néznek. Megemlíti az osztályfőnöknek. A gyerekek a szünetben vásároltak. Nap mint nap, méghozzá alkoholt. Miből? — Osztályfőnökük megkérte őket vallják be, mennyi a pénzüik. Egyetlen diák sem akadt, akinek nem lett volna busás zsebpénze.

Dupla árral fizetünk így gyermekeinkért: temérdek összegbe kerülnek, és elzülkenek! Mindig jó az óvatosság. Ellenőrizhetjük gyermekünk pénzkezelését, míg be nem bizonyítja, gazdálkodásra érett.

Kultúrát ad a család

A család kulturális feladata az anyanyelv, vallási és népi szokások, hagyományok és viselkedésformák megismertetése, ápolása és továbbadása. Minden család bölcsője az illető kultúrának, de sírásója is lehet.

Mindez a múlté, vetheti ellen valaki. Ma már az óvoda, iskola, ifjúsági szervezetek, tévé, újságok és könyvek átvették ezt a szerepet. Csecsemőink 16 százaléka bölcsődés, 4–6 éveseink 90 százaléka óvodában tanulja a nyelvet, dalokat, meséket (Fekete 1982). Ifjúságunkat a dalkörök, táncegyüttesek, népművészeti csoportok karolják fel. Kihaltak a „regélő nagyapák”, akik kultúrát, történelmet, vallási és népi hagyományokat adnának át. A szülőknek sincs ideje ilyenre. Sokszor nem is érzik magukat felelősnek ezért. Gyerekeink rászabadultak a tévére. Addig is csöndben vannak, – gondolja sok szülő, míg naponta órákat ülnek a képernyő előtt (C. Safran 1979).

Furcsa helyzet áll elő, ha kikapcsoljuk a repülőgép főmotorjait és csak a segédmotorokat üzemeltetjük. Biztonságos az ilyen repülés hosszútávon is? A társadalmi intézmények: óvodák, dalkörök, és a tömegtájékoztatás eszközei: újságok, TV stb. segíthetik kultúránk átadását. A fészek azonban mindig a család. Itt fakad és itt rügyezik az emberszeretet, önzetlenség, szorgalom, és általában a kultúra iránti érdeklődés. Számtalanszor tapasztalják a pedagógusok, hogy ha a család nem nevel, nem karolja fel a kultúra értékeit, hiába igyekszenek az iskola és más nevelő szervek. Mit jelent a család kiesése? Nézzünk talán egy példát a történelemből.

A törökdúlás idején, a szultánok kiragadták a magyar, szerb és horvát családokból a „véradót”, az egészséges kisfiúkat, és felnevelték saját intézményeikben. Belőlük lettek a legembertelenebb, legvadabb katonák, mert semmi sem volt szent előttünk: sem Allah, sem ember, sem élet, sem irgalom, sem nemzet, sem haza, sem család, sem kultúra.

Intézetekben megtanulhatjuk anyanyelvünk szabályait, de felejthetetlen melegségét a család csöppögteti szívünkbe, miközben rángügyögő anyánk kiságyunk fölé hajol. És akkor, amikor esténként ágyunk szélére ül szülőnk és elmond egy-egy szép mesét: a Hamupipókéét, Mesebeli ki-

rályfit vagy hasonlókat. A tánclépéseket is átadja a táncmester, de a csárdás szívmengető jelentőségét a család biztosítja. Sőt a család feladata, hogy megsűrje, részben kulturálja is az intézmények és más eszközök gyakorta válogatás nélküli anyagát. Vegyük pl. az újságokat. Semmi képpen sem adhatunk gyermekünk kezébe minden újságot. A szülő a megmondhatója: gyermeke kultúráját, melyik lap segíti elő. Kétségtelenül nagy áldás korunkban a TV. De van mit kiszűrnie a családnak. Mennyi félelmet keltőt, erőszakra nevelőt látnak gyermekeink csak pl. a gyermekfilmekben.

Az egyik fiatal szülő arról panaszkodott, hogy gyermeke rosszul alszik: felsír, felriad. Felkészülhet-e a kisgyermek vagy akár az iskolásunk is a kiadós és mély álmokra tévé-nézéssel? A szakemberek pl. a feszült, szorongó és beteg gyerekeket teljesen eltiltották a képernyőtől. Hat hét alatt panaszmentesekké lettek. Ezért ajánlják, hogy a serdülés koráig semmi esetre se nézzenek tévét napi egy óránál tovább, de lehetőleg ezt is a szülőkkel tegyék, vagy legalább beszéljék meg velük az adást. „Melegen ajánljuk a szülőknek, hogy a tévézés határát eleve szabják rövide, attól az időtől kezdve, amikor a gyermek elkezd nézni a TV adásait. Legjobb a gyermekek számára a személytelen szabály felállítása: Otthonunkban csak naponta egy órát nézzük a tévét. A megengedett idő betartását szigorúan ellenőrizze a szülő, de a gyermekeknek megfelelő programok közül a gyerek választhat, mit szeretne nézni a megszabott egy óra alatt. A szülők fokozhatják is a televízió jó hatását, ha együtt nézik azt gyermekükkel és megtárgyalják élményeiket az adással kapcsolatban. Így tehetik aktívvá az egyébként teljesen passzív magatartást, a tévé-nézést“ (Brooks 1981).

Világszerte melegítik föl a régi hagyományokat. Torontó utcáin is fellobbantak a Halloween mécsesei és megjelentek ősi viseletben a házról-házra járó köszöntő gyermekek (okt. 31). Fölélesztették a kínai újév (febr. 19/20) szertartásait. A tévék sugározzák a farsangi ünnepeket Los Angeles-ből, Mainzból stb. Ádventben ellepik Európa falvai és városai utcáit a gyerekek és fiatalok: betlehemeznek stb.

Ha hagyományainkat elveszítjük, kultúránk szűkül be, elcsenevészedik.

„Igen ám, csak még a népi hagyományok nagyrésze is vallásos eredetű. A mai ember pedig már kinőtt a vallásosság cipőiből!” — gondolják egyesek.

Kicsit elhamarkodottnak tűnik ez a megjegyzés. Az ugyan igaz, hogy az ember már a paleolit korban is mélyen vallásos volt, ahogy ezt megállapítják az UNESCO tudósai. Az emberiség kultúrtörténete c. vaskos köteteikben. Halottaikat ugyanis az „ősemlék” is szertartásosan temette. A leletek kifejezetten tanúskodnak a sírutáni életről való meggyőződéséről: halottaikat pihenőhelyzetben temette úgy, hogy keletre néznek. Ugyanígy igaz azonban az is, hogy a vallási hagyományokat a világ minden táján, USA-ban, SZÜ-ban, Kínában, Japánban stb. élük napjainkban. A keresztelestől egész a temetésig. Magyarországon vallási szertartással megkeresztelik a gyermekek 80 százalékát és eltemetik a halottak 90 százalékát (Tomka M. 1981). Egy szóval a modern ember ugyan sokat változott, de ma sem akarja feladni kultúrájának vallási színezetét. Vagyis, a valóság hozzá tartozik emberi kultúránkhoz.

Mi történne akkor, ha az ember tényleg kinőné a „vallásosság cipőit”? Szociológusaink alapján annyit mondhatunk, hogy jelenleg a vallás tekinthető „reális kultúra és magatartásszabályozónak”, a vallás ad „eligazítást az emberi együttélés és egyéni problémák terén” (Murányi — Dömök 1976).

Kultúránkban a vallásos hagyományok és gyakorlatok főleg két dolgot biztosítanak: az életigényt és a közösségigényt. Fokozzák az életörömet, az élet továbbadásának igényét, a gyerek és nagycsalád szeretetét. Az öngyilkosságot is erősen fékezik. Az élet értelmét a másokért való tevékenységben tüntetik fel. A norma: Szeresd felebarátodat! Ez meglátszik a gyakorlatban is: a család szeretetében, az öregek és rászorulóknak gondozásában, a baráti közösségek ápolásában, munkahelyi vagy lakóhelyi közös, sőt önkéntes munkavégzésben. Ezért úgy tűnik, hogy a vallásnak éppen a mi világunkban hatványozott szerepe és jelentősége van s növekedő irányt mutat. Különös az ifjúság és egyetemisták ima és egyéb vallásos kiscsoportjainak gombamódra való terjedése világszerte. De mi köze ennek a családnak?

A szülők 45 százaléka kinyilvánítja USA-ban, hogy a vallás rendkívüli módon erősítője családi kapcsolataiknak.

32 százalékuk azt állítja, hogy a vallás kiválóan segíti gyermekeiket problémáik megoldásában. A szülőknek csak valamivel több mint 9 százaléka van azon a meggyőződésen, hogy a vallás egyáltalán nem segít a családi helyzetekben. Az is ide kívánczik, hogy ugyanazon szülők 75 százaléka a családi otthont, 16 százaléka a diplomát és 3 százaléka az iskolát tartja a gyermek vallási és szellemi kultúrája színterének (G. Gallup 1979). Jelentős az a szociológiai megállapítás, hogy az elmélyült vallásosság fokozza a hitvesek érzelmi, értékrendbeli, sőt szexuális kielégítettségét is. A mindennap imádkozó házastársak között kétszer annyi azoknak a száma, akik házasságukat szexuálisan is kielégítőnek tartják, mint azoknál, akik nem imádkoznak. Az istenszeretet és a hitvesszeretet párhuzamosnak tűnik (A. Greeley 1981). Ajánlatos tehát, hogy a hitvesek próbálják elmélyíteni vallásos kultúrájukat is.

Mit tehetnek gyermekük valláskultúrájával kapcsolatban? Beszélgethetnek velük Istenről és a vallás, helyesebben: az emberi élet minden kérdéséről. Imádkozhat a család este, reggel és étkezéskor. Elmélkedhet az életkérdések felett odahaza és a természetben. Ha részt vesznek a családtagok közösen az istentiszteleteken, előtte vagy utána magyarázzák meg a szülők gyermekeiknek annak értelmét és jelentőségét. Hasznos lehet az is, ha gyermekeinkkel bekapcsolódunk az egyház és környezetünk emberbaráti tevékenységeibe. A TV, rádió és újságok anyagát elemezhetjük a vallás normái alapján. A Biblia közös olvasása is igen divatos napjainkban.

Nézzünk két példát:

„Mi azt csináljuk minden ünnep előtt – mondja egy 12 éves fiú –, hogy lefekvés előtt nekiülünk. Kb. fél óráig beszél mindegyikünk; én és a húgom, arról a napról, pl. mit jelent az, hogy pünkösöd. Megemlítjük a pünkösdi galambot, ami a Szentlélek Istennek a jele. Azt is, hogy a Szentlélek azt akarja, hogy szeressük egymást. Ezután apa és anya is elmondják, hogy mit jelent az ő számukra az ünnep, és mi tetszik nekik legjobban azon a napon. Rendszerint azzal végezzük, hogy felolvassuk a Bibliából azt a szöveget, ahol valami van arról az ünnepről.”

„Hogyan nézzük mi a tévét? – kérdezi vissza a 14 éves Ercsi. Én egész nap csak azt nézném, de mi minden nap csak egy adást nézünk. Közösen kiválasztjuk, ami legtöbb-

bűnknek tetszik a családban. Tegnap pl. a 43 utca c. amerikai zenésjátékot láttuk. Közben is beszélünk egymással. Én különösen a zenéjét és a táncokat élveztem. Többször is felujjongtam: Nézd, apu, milyen szépen járják! Hallgasd csak ezt a dallamot! Apu inkább a színpadrendezést élvezte. Nem is csoda, ő bútortervező. Anyunak különösen a kosztümök tetszettek. Nem mondom, szépek is voltak. Két kisebb testvérem (fiúk!) elaludt. Ők még gyerekek, ez a darab csak nekünk nagyoknak való. Amikor tehát megnézünk egy adást, utána mindig van egy kis kritika: Mi volt jó, és miért volt szép. Anyu azt mondta, hogy ez jó szórakozás volt, de az élet az nem ilyen. Apu azt mondta, hogy a szerelem az egy szent dolog. Isten tervében van, de nagyon komolyan kell azt felfogni és nem szabad utcai mutatvánnyá tenni. Az én véleményem csak az volt, hogy az egész darab klassz! Hát, mi így nézzük a tévét.”

A valláskultúrát annál is inkább szorgalmazhatjuk, mert az olyan vidékeken, ahol a meggyőződéses vallásosság valamilyen okból háttérbe szorul, helyébe gyakran üres miszticizmus, babonás szokások vagy egyéb, a vallástól kölcsönvett, de tartalmi gazdagságától megfosztott szertartások lépnek.

A karácsonyfa szokása európai kultúránk ismert szimbóluma. Világszerte elterjedt, mint az emberi összetartozás, testvériség, béke, Isten és emberszeretet jele. Nemegyszer találkozunk ennek üres járatával, ahol a karácsonyfa ugyan szerepel, de csak fényűző pompaként, mint üres és pazarló ajándékozás. Lefejtettük róla az Isten és emberszeretet ragyogó mázát. Másutt a karácsonyfa megőrizte ugyan meghitt melegségét, a kölcsönös szeretet és örömszerzés céljait szolgálja a család asztalán, de babonás titokzatosságba öltöztetik: a Jézuska, az angyalka hozza! A szülők mentegetőzése: Jobban örüljön a gyerek. Pedig annak szeme éppen úgy ragyogna a boldogságtól, ha közölnék vele a vallási igazságot: Jézus születésnapját ünnepeljük. Arra emlékezünk, hogy szeret minket az Isten. Ezért szeretjük egymást és örömet szerzünk egymásnak.

Ahogy megszűri a család a kultúra segédeszközeinek tartalmát vagy egyenesen finomítja, éppen úgy fésülje át népi és vallási hagyományainkat is és állítsa azokat saját szolgálatába.

A családrendszer társadalmi szerepe

A családnak, a társadalom alapsejtjének feladata megteremteni a család és a társadalom illetve egyház összhangját, legalább is zavartalan kapcsolatát.

A felnőtt embert ugyanakkor a családrendszer védelmezheti a társadalmi nehézségektől: munkahelyi zavaroktól, sikertelenségektől stb. Valósággá válik a mondás: Az én házam az én váram! Itt húzódik meg az ember és itt nyer oltalmat a vetélykedő, irigy, féltékeny, kiállhatatlan embertársaktól. Itt szellőzteti ki fejéből a lármát, zajt, kiabálást. Nyugodtan az lehet itt, ami.

Emellett a család az érett szexualitás szabályozó csatornája, ahol többé lesz, mint vágy- és ösztönkielégítés: szeretet a gyakorlatban, meleg együttlét, testet-lelket kielégítő szerelem. „A hitvesek érzelmi összehangolódása, a közös eszmék és célok alkotják a házassági kielégülést, ezt egészíti ki, erre épül a szexuális kielégülés” (A. Greeley 1981). Ha viszont házassági és szexuális kielégülésük, illetve a családi boldogság repedt, visszacseng ez a munkahelyen, az illetők társadalmi életében is. A mindig mosolygó 28 éves munkásnő titka ez:

„Mi boldogságom alapja? Igaz, sikereim vannak a munkámban, és általában szeretnek munkatársaim. De boldogságom gyökere a családom. Nem fogja elhinni: férjem csókjára ébredek. Reggeli készítése közben, Gabim nemegyszer átölel vagy nyakoncsókol. Boldogság hallani: Te vagy a legszebb asszony. Nélküled olyan szürke lenne az életem! Főnyeremény volt számomra, hogy hozzám jöttél! Szabad időnkben nem egyszer arra eszmélünk, hogy ülünk a díványon, fogjuk egymás kezét, hálálkodunk egymás jószágáért vagy csak egyszerűen nézzük egymást...”

Erre képes a családrendszer: átszellemíti a szexualitást. Ünneppé lesz az együttlét sőt maga az otthonlét is. A gyerekek jelenléte olaj a hitvesek boldogságtüzére. Így versel a költő, harmadik fia fölött:

1. Ne keseregj, mind szeretünk,
négyen vigyázzuk lépted,
négyen vagyunk, kik bármikor
tűzbe rohanunk érted,

2. ha látod is testvér, szülő
tévedését, hibáit,
hidd el, hogy a szeretetünk
akkor is rád sugárzik.

(Bódás János: Harmadik [részlet])

Fontos tehát, hogy a szülők szenteljenek egymásnak időt, legyen közös szórakozásuk, kedvtelésük, örömük. Csak ennek alapján örülhetnek igazán szerelmük gyümölcseinek, gyermekeiknek.

A gyermek is elsősorban a családban szocializálódhat, válhat a társadalom erősítő tagjává. Itt gyakorolja be és próbálja ki a társadalmilag elfogadott és kultúránknak megfelelő viselkedést és a másik emberhez való viszonyulást. Szerepeket tanul: egyszer gyermek, máskor apa vagy anya, ismét máskor munkás vagy éppen igazgató. A család építi be a következő nemzedékbe a társadalmi motivációkat (hazaszeretet, népjólét, nemzeti öntudat stb.), és a vallási normákat (önzetlenség, munkakedv, szorgalom, emberszeretet stb.). A gyermek pszichoszexuális azonossága is a családban alakul ki: itt válik igazi férfivé vagy nővé. A boldog családi életre is szülei példáján épülve készül fel (lásd: II. fej. 3).

Gyermekeink szocializálódásának lépcsőfokai:

1. Az *első három évben* a gyermek világa még csak a szülő, a család: ez ad biztonságot, védettséget, egyensúlyt. Innen pillant ki néha a „másvilágba“, a számára még elrettentő kavargásba, a félelmetes óriásokra.

Családlátogatásra érkeztem. A kismama büszkén mutatja be kétéves lbolyáját. De amikor kedveskedve fordultam a csöppség felé, rémült sírással borult anyja nyakába.

Igy van ez rendjén. Kicsinyeink még csak a családban, a családtagok körében érzik magukat otthon. Ezért is van olyan sok érzelmi megrázkódtatás, egetrázó sírás, értelmetlen rátapadás a szülőre sok bölcsődés gyereknél. A bölcsődét még úgy könyveli el, mintha anyja-apja, családja le akarná őt rázni, szabadulni akarna tőle, ezért görcsösen kapaszkodik beléjük, ha közelükben van.

2. Az *óvodáskorral* kinyílik a család kapuja és a gyerek kilép a gyerektársadalom világába. Pajtásokra van szük-

sége, hogy ismerkedjen, próbálkozzon, erejét összemérje. Megjelenítik a társadalmat: családi otthont, orvosi rendelőt, gyártelepet stb. Vezetőket és beosztottakat, igazgatókat és munkásokat, szorgalmasokat és hanyagokat játszanak. Kialakul idő- és térérzékük. Megtanulnak különbséget tenni álmom és valóság, mese és történet között. Ezért a mesék és történetek, a bibliai események mindennapi kenyerük. De érzékeltetnünk is kell a különbséget a mesék és történetek vagy bibliai történetek között.

Sokat segíthet a gyermeknek, ha szülei természetbarátok. Mennyi szépséggel és mekkora ismerettel gazdagodhatunk Isten kék ege alatt.

3. A *kisiskolás* (6–10 év) tovább szélesíti világát: az iskola, a falu, a környék belép érdeklődési körébe. Önbizalmat, önállóságot, erőt, kitartást, ötletességet gyakorol pályásai között, miközben a vezetői vagy társi viszonyt éli át. Munkát és kötelességteljesítést tanul. Az iskolai feladatok sok nehézséget jelenthetnek. Ilyenkor együtt tanul a szülő és gyermek:

„Be kell vallanom, — mondja egy apa — negyedikes fiam feladatait sokszor magam sem értem. Szégyenlem is magam, tisztviselő létemre. Vagy mindent kifúj a szél a fejből, vagy ma mindent másképpen tanulnak. Sokszor folyamodom huncutsághoz. Amikor ráfutok egy-egy nehéz dióra megjátszom a foglaltat. Elhalasztom a közös tanulást. Közben utánanézek. Ha közben a gyerek maga is megoldja feladatát, közös az örömünk...”

4. A *felső tagozatos* (10–14 év) egyéni és társas értékrendszerében előtérbe kerül a tudás, alkotókészség, lázas tevékenység: barkácsolás, fotózás stb. Egyszóval, a technika színes világa nyílik meg előtte. Szeret gyűjtögetni, üzletelni. Tele a zseb kavicsokkal, szegekkel, képekkel stb. Faházat épít az udvarban, vagy ennek híján a padlót veri tele szegekkel. A szakmák nagy mestere, tudója. Szerencsés, ha szüleitől is sokat tanulhat, mert azok együtt érdeklődnek vele sőt tanulnak is.

Végző ideje, hogy a szülő előkészítse lányát, de fiát is a küszöbön álló testi változásokra és megmagyarázza mind ennek értelmét, értékét, célját, de részben már funkcióját, nehézségeit és az ösztön fékentartásának szükségességét és lehetőségeit. Egy édesanya így szólt 11 éves leányához:

„Kislányom! Többször beszélgettünk már arról, hogyan születik a kisbaba. Tudod, hogy az anyukák méhe olyan, mint egy alma, sok-sok mag (emberpete) van ott. Ahhoz, hogy kisbaba születhessen apuka, amikor nagyon szeretik egymást anyuval, hímveszőjével bevisz anyuka méhébe valami olyant, mint a virágpór a virágoknál. Ezt hívjuk mi magnak. Te is nemsokára nagyleány leszel, szervezeted készül arra, hogy majd ha férjhez mégy, édesanya lehess. Ezért megnői a melled, hogy emlőddel táplálhasd a kicsinyeidet. Havonta hüvelyedből vér szivárog majd. Ettől nem kell megijedned. Minden hónapban ugyanis, a nő méhe felkészül az anyaságra. Vérből paplanka fedi be méhe falát. Ha most a pete és a mag egyesülne, a parányi baba ebbe kapaszkodna és ebből táplálkozna, míg kilenc hónap múlva a világra nem születik. Ha ez nem történik meg, erre a paplankára nincs szükség. Leválik és nyálkás vérként kiszivárog. De ez nem minden. Eddig is érezted már, hogy egyik-másik kisfiú tetszik neked. Szereted. Amikor nagyleány leszel nemsokára, ezt többször és erősebben érezed. Szerelmes leszel. Nagyon fog fájni, ha a fiú nem veszi észre, vagy megvet. Egyik másik mutatja, hogy szeret, de hazudik. Mindig azt hiszi a leány, hogy pont ez a fiú az igazi, aki férje is lehetne. Emiatt sokat kesereg. Nagy problémát okozhat, ha egyik másik fiú úgy óhajtja szeretgetni azt a leányt, mintha már felesége lenne. A leány sokat aggódik: férjhez menni még korai, gyermeket szülni házasságon kívül nem jó, de a fiút sem szeretné elveszíteni. Amikor én ilyen nagyleány voltam, sokat beszélgettem édesanyámmal erről, mindennap imádkoztam, hogy Isten vezessen és oltalmazzon. Sokszor gyóntam és áldoztam. Most boldog vagyok apukával és veletek.”

5. A *kamaszkor* (14–18 év) a családtól való „függetlenedés” időszaka. Sok fejfájást okozhat szülőnek és fiatalnak, ha a család még mindig csak a „kisfiamat” vagy „kislányomat” látja. Nem csoda, ha az ilyen fiatal lázad, szaggatja a szálakat. Az sem ideális persze, ha a szülő kijelentené: Most már nagy vagy, felnőtt vagy, amit csinálsz, magadnak csinálod, hát viselkedj, ahogy tetszik, engem nem érdekel! A fiatal azt akarja, hogy érdeklődjenek utána, sőt azt sem bánja, ha a „gyeplőt” enyhén kézben tartják, csak ne nagyon szorosan. Külön szüksége van a bizalom és megértés légkörére.

Kamaszaink csoportjai rétegeződnek. Az erőszak, alá- és felérendeltség hívei galerikbe verődnek. Külön tábort képeznek azok, akik a szülők szárnyán utazva érvényesülnek. Elvük: Nyugi, nyugi, a fater majd mindent elintézi! A koraérettek csoportja már „felelős munkát vállal”. A fiatalok zöme pedig öröklődik, alakul és keres: ideológiát, világnézetet, eszmét, életstílust. A felnőttek világának „kettősége” teljesen kiborítja. Lázad, ha apja nagy elveket csillogtat, és a pénz után szalad; emberségről beszél, de csak önmaga kényelmét keresi. Nem tűri azt, ha vizet prédikálunk, de bort iszunk.

A társaság is magával ragadhatja fiataljainkat, legalább időre-órára. Különösen fenyeget ez, ha családi légköre nem eléggé meleg és meghitt, ha a fiatal már régóta nem érzi otthon magát.

Őseink tanácsa sok könnyet megelőzhet: Többet érünk el egy csöpp mézzel, mint egy hordó ecettel!

6. A *fiatal felnőttkor* (18–22) ifjúsága kritikusan, de mégis alkotóan áll be a világ és az egyház társadalmába. A recsegő-ropogó viharok legtöbb esetben már lecsendesedtek. Néha kerekedik még itt-ott egy kis forgószele. A tanulmányi utolsó símitások, munkábaállás és a lányok egy részénél a házasságkötés jelenti a teljes és alkotó elkötelezettséget a nagyközösség felé. Az ideális viszony szülő és gyermeke között most már a két érett felnőtt kapcsolata. Legnagyobb elismerés és dicséret a szülő számára, ha gyermeke kimondhatja: „Az én apám a legjobb barátom!” „Anyám a legjobb barátnőm!”

A szocializálódás minden szakaszában nélkülözhetetlen a család szerepe. Sőt, ahogy fejlődnek és változnak gyermekeink úgy kell változnia a családrendszernak is. Ez a szülőtől állandó éberséget és rugalmasságot kíván. Ha nem kíséri éberen gyermeke fejlődését, elmegy a vonat, ő pedig ott marad az állomáson váltott jeggyel a zsebében.

Gyermekekkel való összeütközésünk soha ne vonjuk meg tőle szeretetünket. Ehelyett kérdezzük meg magunktól, beszéljük meg hitvesünkkel az összeütközés okát, de különösen a megoldás és kiút lehetőségét. A vádaskodás és ítélkezés ritkán segít. A siránkozás is leginkább hasztalan: „Én mindent megteszek érted, te hálátlan

kölyökl!" – vagy: „Bizony, az én gyerekkoromban, csak mertem volna így beszélni, ilyesmit csinálni, majd ellátta volna apám a dolgomat!" Kin segít az ilyesmi?

A családi tanácskozás, megbeszélés, amikor ügyesbajos dolgainkat a „család asztalára" terítjük, segíthet. Minden probléma a család közös ügye. A megoldásból is vegye ki mindenki a részét.

Komoly zavarforrás lehet gyermekeink szocializálódásában a „kettős nevelés" (Korzenszky 1983): más értékrendet, fegyelmet és viselkedésmódot kínál fel pl. a család, és mást az iskola. Ezzel kitermelhetjük ifjúságunk elbizonytalanodását. Súlyosabb esetekben cinikus magatartást és bomlottságot szül.

Éppen ezért, akik a család társadalmi szerepét értékelik, hangsúlyozzák, hogy a szülőknek joga van ellenőrizni és beleszólni gyermekeik nevelésébe. Szülőértekezleten vagy osztálytanácsban minden szülő képviselheti saját meggyőződését és gyermeke javát.

A családi kör melege

A csalárendszer feladata a családtagok érzelmi egyensúlyát biztosítani és érzelmi világát gazdagítani. Felnőtteknek, gyermeknek és ifjúnak egyaránt szüksége van erre.

Egyensúlyunkat általában az a tudat biztosítja: elfogadnak és szeretnek így, ahogy és amilyen vagyok. A család összhangja, beleélő együttérzése (empátiája) adja meg ezt a létbizonyosságot. Fontos szerep jut az érzelmek ébresztésében és erősítésében a nemzeti és vallási szokásoknak, a kitüntetett napok ünneplésének: születésnap, névnap, házassági évforduló, karácsony, halottak napja stb. Ilyenkor a család mint érzelmi közösség jelenik meg. Egy serdülő fiú így foglalja ezt össze:

„Nem tudom miért, de nekem nagyon tetszik az, ahogy mi ünnepeljük a vasárnapot. Együtt megyünk a misére. Ez nekem nem is olyan jó, mert egyik-másik srác már kinevetett: Te még mindig hiszel?! De az otthoni ebéd az klassz. Ne mosolyogjon, nem vagyok én olyan nagy haspárti. Be kell vallani, hogy anyám jól főz. De nem erről van szó. Gyertya, virág az asztalon. Olyan ünnepélyes. Sőt nemrégén kitalálta apánk, és evés előtt együtt imádkozunk. Ezzel sem szoktam a kollégáknak dicsekedni, pedig ez engem mindig

megfog. Körül álljuk az asztalt. Kezeinket fogjuk. Megszorítom apám kezét, ő is az enyém, fogom a húgom kezét, és mondjuk: Mi Atyánk! Szenzációs!”

Természetesen a család társadalmi helyzete, anyagi állapota és a szülők foglalkozása is kihatással van a családi kör melegére. A költő így szól fiához:

Látod, én szegény költő vagyok,
Örökölt hát nem sokat hagyok;
Legföllebb mocsoktalan nevet:
A tömegnél hitvány érdemet.
Ártatlan szíved tavaszkertében
A vallást azért öntözgetem,
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Oh, reméld, reméld egy jobb hazát!
S benne az erény diadalát!
Mert különben sorsod és e föld
Isten ellen zúgolódni költ. —
Járj örömmel álmaid egében,
Útavalód e csókom legyen:
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

(Arany János: Fiamnak)

A felnőtt embert sok kritika érheti munkahelyén és társaságban: nem eléggé pontos, szakmai ismeretei hiányosak stb. De családjá elfogadja, sőt nélkülözhetetlennek tartja őt mind ennek ellenére. Hitvесе szereti sokszor éppen azért, mert ilyen. Ha emel is kifogást, ennek rendszerint nincs éle, egy bátorítás is cseng benne: Bírod te, képes vagy te többre is! Első apró eredményeit is észreveszi és visszajelzi biztatón: Látod, hogy megy!

A gyermek is segíti a szülő érzelmi egyensúlyát. Milyen nagy öröm a vele való játék, séta. A kicsi csodálkozása átragad. Mily boldogság az amikor keze csúszkával átölel, tenyeredbe simul. A fejlődő gyermek sikerei: nő a foga, föláll, lépeget, iskolai eredmények stb., milyen erős forrásai a szülői érzelmeknek.

Komoly jelentőségű a hitvesek kölcsönös örömszerzése. Apró örömek ezek: egy szál virág, ruha, ékszer, meglepetés... Nem a pénzügyi érték itt a fontos, hanem az: gondoltam reád!

A gyermek alakuló érzelmi világára balzsam a család légkörének meghitt melege. A kisgyermek két alapvető erénye: a csodálkozás és az öröm. Ezt kell táplálnunk újabb és újabb élményekkel. Ennek szolgálatában áll a rokon és baráti látogatás. Különösen városlakóknál szükséges, hogy falura utazzanak, kiránduljon a család a szabadba vagy legalább egy tágas parkba. Itt kitapinthatja gyermekünk a természet ütoerét: megcsodálhatja a napot, az eget, a fényes kavicsot, a csörgedező patakot stb. Örülhet a kiskacsának, a virágszálnak, a tetőn turbékoló galambnak stb. Találkozhatunk a természettel otthonunkban is: a nap beragyog az ablakon és ránkmosolyog az azúrkék égről, egy-egy madár is elröppen a szemünk előtt. De a vidéken, a természet ölen önfeledten szemlélhetjük, sőt szemünkkel és érzékszerveinkkel habzsolhatjuk az aranyló napsugarat, a trillázó pacsírtát... Kimondatlanul éljük át: Istenem, milyen szép az élet, milyen jó itt nekünk!

Az ifjúkor, legalább is kezdetén igen megrázó érzelmi hullámvázásokkal jár. Az egyik percben majd kibújik bőréből kamaszunk az örömtől, de a következő pillanatban legszívesebben a föld alá bújna bánatában. Viharait jól kifejezi egy serdülő ön jellemzése:

„Ki is vagyok tulajdonképpen? Egy emberi lény. Leány. Önálló személy. Tulajdonképpen fogalmam sincs, ki is vagyok. Nem is vagyok én személy... Talán demokrata vagyok... Valóban nem lehet tudni, ki vagyok én...”

Az együttérző és megértő családi kör gyógyír az érzelmei hullámán hánykolódó fiatal számára.

Nagy érzelmi viharokat támaszt lelkében a szexualitás és szerelem. A halált kívánja magának, mert „szerelme” nem veszi észre. Ha viszont visszhangra talál, párkapcsolatában nem ismeri a szexualitás védő és nemesítő korlátait.

Olyan nagy támasz ilyenkor a család. Melléáll, fölkarolja: Majd elmúlik ez az időszak, visszatér lelked meghitt nyugalma! Bizony fáj a megcsalt, elhagyott szerelem, de ez elkerülhetetlen életünkben! Sokat kell várni, tűrni, tépelődni mire megtaláljuk azt, aki életünk méltó társa lesz!

Sokszor már az is elegendő és nyugtató, hogy a szülő megértően hallgatja vergődő leánya, fia panaszát. Lehet, hogy nem tud másképp segíteni, csak ennyit mondhat: Értelek, tudom, hogy fáj, de ezen nem segíthetünk! Azzal már segítettünk is, hogy mellette álltunk.

Nem hallgathatjuk el végül is a család nevelő feladatát, mert ez a családrendszer szempontjából is lényeges. A hitvesek kölcsönösen nevelik egymást egész életük során. Együttes erővel nevelik gyermekeiket kb. 18 éven át, de gyermekeik egész életében példaképek maradnak a szülők ebben, vagy abban. Nem egyszer halljuk még 70–80 éves emberektől is: Édesapám ezt mondta! Édesanyám így csinálta! Ugyanígy nevelik a gyermekek is egymást. Ezt a kérdést mégis a következő fejezetben tárgyaljuk a vallásos neveléssel egy kalap alatt.

4. A CSALÁD BÖLCSŐJE

A családrendszer szempontjából az új családok bölcsője elsősorban a szülők és nagyszülők valamint a szerepelt rokonok és jóbarátok családi köre. Itt tanulják a fiatalok és itt is gyakorolják be a különböző családi szerepeket, filozófiákat, elveket, normákat és viselkedésformákat. Ahol ringott „bölcsőjük“, ott szövögették saját házasséleltük alkotó szálait is egybe. Mégsem erről beszélünk most. Ugyanis az egész könyvet ennek a témának szenteltük. Ezért inkább arról tárgyalunk, mikor érettek fiataljaink a házasságra. Rámutatunk arra, miért választják éppen azt, akit kiszemeltek. Majd röviden érintjük a párválasztás egyéb kérdéseit, mint a párkapcsolat lépcsői, házasság előtti szex stb.

Párválasztási érettség

Fontos, hogy akkor kössék fiataljaink a házasságot, amikor arra már érettek, mert a zöld gyümölcs rendszerint elvásítja az ember fogát. Az idő előtt vagy túlkésőn létesült házasság komoly teherterét jelenthet.

Ezzel a kérdéssel foglalkoztak és tanulmányokat írtak nyelvterületünkön többek között Szilágyi (1971), Buda-Havas (1974), Gyökössy (1981) stb. Alapvető művet alkottak Rolf Muus (1924) és John McGoey (1980), de a világ szakirodalma tele van tűzdelve idevágó munkákkal.

Ki érett a párválasztásra? A válasz komplikált, mert a párválasztási érettség az egyén elég magasfokú fejlettségi szintje. Élettársat igényel, képes megtalálni a számára leginkább megfelelőt és testi-lelki kapcsolatban, életközös-

ségben élni vele tartósan, kielégítően sőt boldogítóan. Maga a párkapcsolat igénye, a fejlődés meggyorsulása következtében aránylag korán jelentkezik. A lányoknál 13 év körül, de a fiúknál is 15 év táján, amikor még egyértelműen éretlenek a pusztán emberséges szexkapcsolatra is. Viszont belső szexuális igényüket nagyban fokozzák és növelik a tévéprogramok, újságok, szórakozási és öltözködési formák. A testet-lelket kielégítő és fejlesztően ható kapcsolathoz azonban nem elégséges a testi, fiziológiai, szomatikus érettség, szükséges a pszichoszexuális és pszichoszociális is. Ez viszont évekkel később, valahol 18–28 között jelentkezik.

1. *Testileg érett* a párkapcsolatra az a férfi és nő, akiben egy egészséges nemi, genetikai programozottság (Szondi 1968), a másik nem felé való őszinte, genetikailag, a gének által is meghatározott ráirányultság él. Emellett szükséges, hogy szervezetük neuró-hormonális rendszere és a nemi szerveik kellően fejlettek legyenek és normálisan működjenek. Nem hanyagolható el a másodlagos nemi jelleg (a nőknél a kebel, a férfiaknál az arcszőrzet stb.) fejlettsége sem, mert ez jelzi és részben fokozza is a szexuális reakciókészséget és ingert. Röviden: testileg érett a párkapcsolatra az a személy, aki aránylag jól fejlett, egészséges, életképes és utódok nemzésére alkalmas.

Mit jelent ez életkorban? Személyenkint változik. Vannak 13–14 éves kismamák, de olyan leány is lehet egészen normális, akinek havi vérzése még 16 éves korában sem jelentkezett. Nálunk átlagban a leányok 20–24 éves korukban, a fiúk pedig 22–26 évvel házasodnak (vö. Buda-Havas 1974). Az igazság viszont az, hogy a házasságkötés korhatára süllyed, illetve napjainkban átlag fiatalabban kötnek házasságot, mint régen. 1949-ben pl. még csak a vőlegények 37 százaléka volt 24 éven aluli, de 1968-ban már az 54,6 százalékról mondhatjuk ugyanezt. 1949-ben a menyasszonyok 27 százaléka, majd 1968-ban 36,7 százaléka 20 éven aluli (Szilágyi 1971). A tizenévesek házasságát sokszor a kényszer szüli, mert már útban a gyerek. Egy 17 éves terhes leány így vall:

„Bizonyos, hogy még nem házasodnánk össze, ha nem jönne a gyerek. Én azt gondoltam, hogy J-től jobbat úgy sem találhatok. Amikor azután megtudta, hogyan állunk, teljesen megváltozott. Goromba, szívtelen lett, még látni sem

akart. Őszintén megbántam, hogy engedtem követelőzéseinek. Viszont gyereket nem vetem el még akkor sem, ha teljesen magamra maradnék. Szerencsére az apám is közbeszólt, de a J apja is ráförmedt. Lehet, hogy nem kellene összeházasodnunk, de én bízom abban, hogy megjavítom J-t."

A gyakorlatban rugalmasan alkalmazhatjuk az „életkor-életkorhoz” összeilleszkedési elvet. A tizenévesen házasodókat veszélyezteti a megrekedés fejlődésükben. Amilyen könnyen házasodtak, olyan könnyen válnak. Éretlenek. A kislány erős férfit várt, és fiúcskát kapott. A fiú erőskező és érzelmileg érett anyát óhajtott, és kislány jutott neki.

A túl nagy korkülönbség is lehet kérdéses. Esetleg anyagyagy apapótlót keres az idősebb hitvesben nem pedig élet-társat! Vagy a „kapuzárás” félelmében ragad magához egy fiatal, hogy bizonyíthassa: megvan még elhervadt ifjúsága. A nagy korkülönbség nehézsége az is, hogy más az élet-ritmusuk és érdeklődésük. Ha a férfi az idősebb, felesége inkább leánya, mint társa. Az idősebb feleség pedig állandó versenyfutásban él fiatal vetélytársnőivel. Ebből a szempontból mégis megfelelőnek tűnik a néhány, 2–5 év korkülönbség a hitvesek között. Mivel a nők általában néhány évvel a férfiak előtt haladnak az érésben, jobb ha a nő fiatalabb. Ennek ellenére ismerek nagyon boldog házasságokat, ahol az asszony jóval idősebb férjénél, és fordítva is.

2. A *pszicho-szexuális érettség* (A. Sirota 1969) nagyfokú alkalmazkodó készséget és kapcsolattartás képességet hord magában. Velejárója a személyi önállóság, önuralom és önfegyelem. A tudatosság, önmagunk és körülményeink kritikus elemzésének készsége is követelménye a pszichikai érettségnek. Ebből a szempontból, semmiképpen sem mellékes az illető személy komoly, felelősségteljes viszonyulása a szexualitáshoz, a másik nemhez, a házassághoz és a gyermeknemzéshez. Nélkülözhetetlenek az egyéni normák és a társ eszméinek tiszteletben tartása a nemiség terén is. Sajnos erre az érettségre igen későn teszünk szert. Meghökkenítő egy 26 éves tanárember éretlensége:

Felesége is pedagógus. Az utolsó hónapokban van, amikor már nem bírja a nemi életet. A férj ezért minden este bezárja feleségét a belső szobába, ezzel a kijelentés-

sel: Semmi közöd ahhoz, hogy kit fogadok. Nem élhetek nő nélkül! És a feleség kénytelen estéről-estére végighallgatni mindazt a „nyihogást”, ami a másik szobából hozzá beszűrődik. Pedig jelen állapotában ő maga is nagyon rászorulna egy érett férj megértő és gyöngéd szerelmére.

A pszichikai és pszichoszexuális érettséghez tartozik még a siker és sikertelenség feldolgozásának készsége is. A házasságban ugyanis az eredmény és kudarc váltakoznak minden téren, a testi kapcsolatban is. Ugyancsak fontos a szexualitás aránylag tökéletes ismerete és a férfi, illetve női élményjelzések kiértékelésének képessége. Idézzünk egy fiatal pár vallomásából:

„Mi nemcsak éljük házasságunkat, gyakran-gyakran visszapillantunk. Nem minden esetben, de alkalmilag szexuális élményeinket is kielemezzük: mit élveztünk különösen, mi nem volt kielégítő. Azt is keressük, mi lenne célravezetőbb. Érvényes ez életünk más vonatkozásaira is: munka, tervek, szórakozás stb. Minden kudarcban próbáljuk egymást bátorítani: senkinek sem sikerülhet éppen mindig minden!”

A pszichoszexuális érettség szempontjából ajánlhatjuk a „szerelem-szerelemhez” gyakorlati elvet is. Arra törekedjen a fiatal, hogy szerelme megfeleljen partnerének. Mérje lelkét az ő lelkéhez, érzelmeit az ő érzelmeihez. Egyeseket segíthet ebben az ún. „háromszög”: nő-férfi-Isten (Gyökössi 1981). Ha az Isten helye üres, betársulhat harmadiknak egy idegen személy vagy az unalom, munka, szenvedély stb. Az egyik fiatalasszony mondja: „Ha nem volna, ki kellene találni a Bibliát. Bármilyen történik napközben közöttünk, ha egész nap kerülgettük is egymást, amikor felolvassuk a napi szentírási részt, minden feloldódik. Még sose feküdtünk le haraggal.”

3. *Pszichoszociális érettségünk* alapja az apa-, anya- és családelmény. Ezt csak erősítik a családon kívüli személyes kapcsolatok. Persze, szükséges még a nemi szerep társadalmi és egyházi normáinak ismerete és könnyed alkalmazása is. Nem számítható házasságra érettnak az a személy, akinek nincs alapvető emberismerete és önismerete, vagy akinek fogalmai a testről, lélekről, erkölcsről csenevészek. Ha a dolog így áll, akkor 90 éves koromig várhatok a házassággal – mondhatja valaki –, de talán még akkor is éretlenül házasodnék! – Ne tévesszük szem

elől, nem az abszolút tökéletesség a követelmény. Ehelyett, komoly szociális erények alapfokú gyakorlásáról, a házassághoz szükséges tudnivalók kielégítő ismeretéről, és arról a készségről van szó, hogy holtig tanuljunk. Egy fiatal nagyapa élménye ez:

„A természetismeret soha nem volt erős oldalam. Inkább a technika embere vagyok. Bevallom, a legköznapiabb virágok neveit sem tudtam. De most összeállíthatnék egy növénytani kisszótárt. Nem mintha nagyon érdekelnének a növények. Ahogy jöttek a gyerekeink és rámeresztették csodálkozó szemeiket feleségem szobavirágaira, majd séta közben minden fűszálra rámutattak: Mi ez? Miért ilyen ez? Nem maradt más hátra, elmentem a könyvesboltba, és tanultam!”

A pszichoszociális érettség szempontjából két gyakorlati elvet állíthatunk egymás mellé. Először is hasznos lehet, ha párválasztáskor szem előtt tartjuk a hasonló műveltségi szintet. Ha ugyanis nagy a különbség a hitvesek műveltségében, a tanultabb fél abba a kísértésbe eshet, hogy lenézze, lekezelje élettársát. A kevésbé műveltet kisebbségi érzetbe taszíthatja helyzete. Ha nem érdeklődnek egymás munkája iránt, a házasságon belül elszigetelődhetnek egymástól. Az sincs kizárva, hogy lefelé kiegyenlítődnek, ellaposodnak. A női lélek ugyan rugalmasabb ezen a téren is, könnyebben fölemelkedik, ezért lehetséges pl. orvos-házvezetőnő házasság. A fordítottja már nehezebb. Az orvosnő ugyan leereszkedhet TSZ-munkás férjéhez, de a férj nagyon kellemetlenül fogja magát érezni az orvosok társaságában, ahol hemzsegnek az idegen, számára érthetetlen szavak. Idézek egy levélből:

„Amikor hozzámentem munkás férjemhez, az egész falu fölhördült. Én pedig büszke voltam arra, hogy megtörtem egy társadalmi magátólérthetődőséget. Modern nő vagyok, aki nincs tekintettel ősi szokásokra, szerelemből házasodik –gondoltam. És azután? Mennyit türtem. Férjem sehol sem jelent meg velem szívesen. Mindig talált kifogást. Az sem tetszett, ha kollégáimat meghívtam hajlékunkba. Lassan el is szigetelődtem tőlük. Szerencsémre még jól feltalálom magam férjem baráti körében. Elbeszélgetek az asszonyokkal kézimunkáról, házimunkákról. Különben nem bírtam volna ki vele az életet.”

Nem divatos ugyan a következő elv sem: Próbáljuk összeilleszteni életfelfogásunkat választottunkéval. Üdvös,

ha nincs nagy világnézeti vagy nemzetiségi ellentét a hitvesek között. Még a házasságkötés előtt kell tisztázni a hitbeli, szemléleti stb. eltéréseket. Tiszteletben tudom-e tartani a másik meggyőződését, vagy állandó kavics lesz ez cipőmben? Ha már létrejött a házasság, próbáljuk elviselni, „megszentelni“ egymást (1Kor 7,14). Természetesen lehetséges jó „vegyesházasság“ is. Tibor a következőket mondja:

„Amikor összeházasodtunk, mélyen vallásos voltam, feleségem hitetlen. Elhatároztam, hogy soha sem fogom őt kényszeríteni vallásgyakorlatra, de magam rendületlenül kitartok. Nem akadályozott. Tudta, hogy nemcsak szokásból megyek vasárnap misére. Egyik vasárnap meglepődtem. Amikor hazaérek, az én gyermeket váró drága kis feleségem a diványon ül imakönyvvel a kezében. Akkor is csak ezt mondtam: Boldog vagyok, hogy imádkozol!”

A végleges döntés előtt, és a párválasztási érettség vizsgálataként tegyen fel magának minden fiatal néhány kérdést választottja korával, külsejével, egészségével, vonzalmával kapcsolatban: Biztonságban érezhetem-e magam mellette? Eléggé szilárd-e helyzete; van-e képesítése, munkahelye stb.? Melyek és milyenek jellembeli hibái? Hasonló a felfogásunk az élet alapvető kérdéseiben; világnézet, erkölcsi értékrend, család stb.? Képes-e támogatni érdekeimet? Van-e, és mekkora a közös érdeklődési körünk? Büszke vagyok-e társaságára mások előtt? Magatartása és viselkedése megfelel-e igényeimnek? Egyezik-e nézetünk pl. utódról, nevelésről stb. Eltudom-e vállalni az ő családját, amelyből származik? Ugyanezen kérdéseket tegyem fel magammal kapcsolatban az ő nevében is!

Az együttjárás, levelezés, beszélgetés ideje lényegesen hozzájárulhat az ismerkedéshez, egymás világának feldeírítéséhez, összeemelegedéshez és az ellentétek csökkentéséhez is. Használjuk fel erre ezt az időt.

Egy két és fél éve házas fiatalember panaszkodik (mérnök): „Kibírhatatlan. Teljesen zsákbamacskát vásároltam. Feleségemmel a világon semmiben sem egyezünk. Ha ő jobbra, én biztosan balra tartok. — Úgy tudom elég hosszú ideig jártatok együtt, nem ismertétek meg egymás tulajdonságait? — Megdöbbszent csönd, majd a válasz: Megvallom őszintén, akkor nekünk csak egy témánk volt, a szex.“

A párválasztás pszichológiai rugói

A párválasztás pszichológiai alapjait próbálták megszerezni többek között Kirkpatrick (1963) és Moser (1965). Mi itt nem adhatunk kimerítő ismertetést. Röviden világítjuk meg a párválasztás mélylélektani, természettudományos, szociálpszichológiai és gyakorlati indítékait. Előre bocsátom, hogy a szakemberek besorolása egyik vagy másik csoportba a mi esetünkben gyakorlatias. Lehet, hogy pl. Szondi szívesebben látná önmagát a mélypszichológusok csoportjában, mint Ellis mellett.

1. A *mélylélektani*, pszichoanalitikus szempont szerint a párválasztáskor a bennem élő férfit vagy nőt keresem (nem tudatosan), a hirtelen megjelentben „felfedezem”, szerelmemmel azt a képet vetítem a másikba s benne csak azt látom. A *freudi iskola* szerint a koragyermekkori élmények, illetve az „imágóképződés” vezet a párválasztásnál. Kis-koromban ugyanis bevéstem magamba az anyai és apai szerepet, képet és követelményeket. Az ilyen párválasztásnak négy alaptípusa lehet: az incesztuózus, narcisztikus, kiegészülést kereső és az incesztus látszatát is kerülő.

Incesztuózus párválasztás az, amikor a fiatal a bevésett szülőképbe „szerelmes” és annak keresi tükörképét választottjában. Jánosnak pl. a barna nők tetszettek, de szerencsétlen volt, mert az a nő, akiben éppen szerelmes lett, mindig szőke volt. Magyarázat: édesanyja szép szőke aszszony volt.

A narcisztikus párválasztás esetén a fiatal saját maga tükörképét keresi. Olyan valakibe lesz szerelmes, aki pontosan olyan, mint ő.

A kiegészülést kereső olyan személybe kapaszkodik, akinek ellenkező tulajdonságai vannak, mint neki. Pl. egy nagyon elméleti típus, egy gyakorlatias élettársat keres, lassú reakciójú egyén tűzrőlpattant hitves után néz.

Az incesztus látszatát is kerülő egyén olyan valakibe lesz szerelmes, aki szülőjének pont az ellentéte. Elvirát komolyan zavarta az, hogy mindig olyan fiút szemelt ki magának, aki sehogyan sem tudott lépést tartani saját apjával. Mélypszichológiai vizsgálat során kitűnt, hogy serdülő korában „megútálta” apját, akihez addig nagyon ragaszkodott.

Adler alapján a párválasztásban szerepet játszik „a személyes felülkerekedési törekvés”. Megjelenhet az úgy is, mint segítőkészség: „Szegény fiú, olyan magányos, gyámoltalan, elhanyagolt – mondotta az egyik leány. Ha nem veszem gondjaimba, elkallódik, vagy rossz lányok hállójába kerül.” Így lett szerelmes a briliáns képességekkel rendelkező Adél is egy teljesen átlag alatti munkásfiúba. Mélypszichológiai magyarázat szerint: apja és fiútestvérei terrorizálták. Keresett magának egy férfit, aki fölött érezheti magát joggal.

C. G. Jung (1936) elmélete szerint a párválasztást szintén nem tudatos motívumok irányítják. A magunkban hordott képek, minták, aminek megfelelőit keressük a partnerben, tulajdonképpen a „kollektív tudatalatt ősképei” (az apa-anya, animus-anima velünk született mintái). Jung típusai is vonzák egymást. Pl. a külső, a felület felé forduló vonza a belső értékek emberét és fordítva. A funkciós típusok is, mint a gondolkodó és érző, érzékelő és intuitív vonzalommal vannak egymás iránt.

2. A természettudományos elméletek a párválasztás mozgatójaként valamilyen biológiai vagy genetikai okot jelölnek meg.

H. Elis (1906) az ösztönös kiválasztódást veszi alapul. Szerinte a partner tulajdonságai miatt vonzó. Ilyen tulajdonságok a testi erő, bőr, haj, szemszín stb.

Kretschmer a párválasztás kulcsát a szépségideálban és a hozzá kapcsolt vérmérsékletben keresi, miközben az ellentétek vonzák egymást (Jung hatása!). A karcsú és kecsesmozgású hölgyet vonzaná tehát a hájas és lomha férfi.

Szondi Lipót (1968) a gének irányításának tulajdonítja a párválasztást. Ezeket a géneket örököljük és sorsmeghatározó szerepük van a szerelem, barátság és hivatás terén.

3. A szociálpszichológiai megközelítés a párválasztás rugójaként valamilyen társadalmi és pszichológiai indokokra mutat rá.

R. Winch Kretschmert és Jungot egyezteteti. Szerinte a párválasztásra a kiegészülési szükséglet irányít, alá illetve fölérendeltségi viszonyal. Ezért fordul elő gyakran, hogy

pl. a férj úgy kezeli feleségét, mint leányát, ez pedig úgy tekint fel rá, mint apjára.

Hill és Waller a konfliktusnak tulajdonít döntő szerepet a párválasztásnál. Ha a partner „tilos”, ez fokozza kíváncsiságát. Nem egy olyan esetet ismerünk, ahol a fiatal annál jobban belehabalyodik szerelmébe, minél inkább tiltják a szülők. Ilyen esetekben a szerelem izzása annál nagyobb, minél több ellenállást és akadályt kell leküzdeni. Akit könnyen megszerezhet magának, az nem olyan értékes, mint akiért komolyan meg kellett küzdenie, akit ki kellett bűjtölnie, várnia. Ugyanakkor, az a fél az uralkodó az ilyen kapcsolatban, akinek kevésbé áll érdekében a kapcsolat folytatása.

Kirkpatrick (1963) szerint az egyén a korábbi családi életben létrejött és kielégített törekvések folytatására, illetve a korábban ki nem elégített szükségletei megvalósítására törekszik a párválasztásban. Így pl. Gábor édesanyja vöröshajú volt. Annakidején ő elégítette ki Gabikája minden szükségletét: etette, fürösztötte, ringatta, szerette. Érthető tehát, ha Gábor most különösebb vonzást érez a vöröshajú nők iránt.

A veszély az, minél jobban vágyunk valamire, annál inkább látjuk, hogy kiválasztottunkban az meg is van. Egyszerűen belelátjuk, belevetítjük a kívánt minőségeket és tulajdonságokat. Megtörténhet tehát, hogy a házasságkötés után belátja az illető, hogy teljesen tévedett. Az is lehetséges azonban, hogy a partner tényleg teljesen beválik. Leggyakrabban viszont minden élettárs csak részben az és olyan, amilyent szeretnénk. Minél több konkrét párválasztási igényünk van, annál kisebb a lehetősége, hogy megfelelő személyt találunk. A nagyon válogatós ember könnyen hoppon marad vagy kénytelen megelégedni olyanval, aki másnak nem kellett. A népi bölcsesség: Örülj annak, ami van, mintsem hogy azután sírj, ami nincs!

4. A *gyakorlat* szempontjából igen sokan őszinte szerelembe oldólag ragaszkodnak egymáshoz. Legtöbbször nem is tudják megfogalmazni, miért is szeretik tulajdonképpen egymást. Egyszerűen szerelmesek. Komolyan, mélyen és tartósan. Az is lehet, hogy választottja formája, mozgása, testének illata stb. vonzza. Ismeretes, hogy a neves filozófus H. Bergson után bukott sok leány. Nem lenyűgöző szép-

sége, a mozgása volt ellenállhatatlan. Ahogy az előadóteremben gesztikulált, ezzel lebilincselte, megigézte leányhallgatóit.

Mások egyszerűen éretlenségből házasodnak. Mindenki megházasodik, én is. Mindenkinek kell, hogy legyen felesége vagy férje. Az ilyen ember azután nem is képes éretten kitartani hitvese mellett. Vagy házasságszédelgővé lesz, vagy kerül-fordul és megcsalja hitvesét. Egész életében úgy viselkedik, mint egy kamasz. Akit éppen meglát, abba már szerelmes is. Elég sok ilyen esettel találkozunk napjainkban (I. Lepp 1963).

Egyesek truccból kötnek házasságot. Elhagyta a szeretője, vagy a család, baráti kör lekicsinyli: te sem mérsz férjhez, te sem nőülsz soha! Meg akarja mutatni, hogy ő is „legény a gáton”. Így pl. Julit otthagyta udvarlója. Egy hónap múlva már jelentkezett is esküvőre egy másik fiúval. Megházasodtak. Lakodalmuk másnapján azonban felkereste a „régi szeretőjét”, lakodalmas kalácsot „hoztam” címen.

Előfordul, hogy éredekbe lépnek házasságra. A partnerjelölt jó állása, szép lakása, (régen, sok földje) stb. vonz. „Tulajdonképpen nem is Gáborhoz ment Mari férjhez, hanem az igazgató úrhoz”, – állapították meg az öregasszonyok. Ha ez igaz, akkor egy jobb kínálat esetén, már pakol is.

Nálunk sem ritka, hogy fiatalok összeházasodnak a szülő vagy ismerős ajánlatára. A „modern” világban vannak házasságközvetítő intézmények. Városban és falun is akadnak, akik szakszerűen javasolnak. Néha nagyobb sikerrel, mint a legmodernebb számítógéppel felszerelt intézmény.

Érettebb korban nem ritka, hogy „értelmesen”, megfontolásból házasodnak. Nem kapták ugyan azt, akit szerettek volna. Ezért igyekeznek megszeretni azt, akivel a sors összehozta őket. Ha mindkét félben megvan a házasság méze: boldoggá akarom tenni a másikat, igen értékes lehet életük. Az egyik 45–50 éves újpár így nyilatkozott:

„Nem értjük azt, mi volt eddig velünk. Már húsz éve, hogy látásból ismerjük egymást. Most olyan boldogok vagyunk. Mindketten azon bosszankodunk, miért voltunk ilyen maflák. Miért nem házasodtunk össze hamarább.”

A menekülés is lehet a házasságkötés alapja. Különösen tizenéveseknél. A későbbi életkorban is előfordulhat, hogy valakinek megtelik a pohara szülei otthonával. Szabadulni akar.

Félelemből is házasodnak egyesek. Félt, hogy magára marad, vagy elszalasztja azt, aki neki most tetszik stb. Gizi így nyilatkozik házassága okáról: Zs. azt mondta, ha nemet mondok, öngyilkos lesz. Nem mertem ezt lelkemre vállalni!

Szomorú azok lelki világa, akik bárkivel „házasságra lépnek”. Tulajdonképpen képtelenek házasságra, csak egy éjszaka, egy-két nap számukra a párkapcsolat. Elég nekik egy sör, egy vacsora, egy mosoly, sokszor csak a marokba nyomott pénz is, hogy átadják magukat bárkinek. Lelkileg sérült emberek ezek. Mögöttük egy családi tragédia, megcsalt szerelem stb. Elza gyártulajdonos leánya. Ugyanakkor mindenkivel ágyba megy. Körtörténete: Szülei elváltak. Egyszer apja, máskor anyja családjában élt. Bárhol tartózkodott a mostohatestvérei, illetve féltestvérei betolakodónak vették. Mindenkivel kikezd tehát,akitől csak egy parányi megértést és szeretetet remél. Esetei után, még mélyebbre süllyedve, még megvetettebbnek érzi magát, ez hajtja őt újabb keresésre.

A párválasztás gyakorlati kérdései

Címszónk alatt minden kérdést nem tárgyalhatunk, de megemlíthjük a párkapcsolat lépcsőfokait, a tapintatos figyelmet, a derűt, az elszenvedő szeretetet és a házasság előtti szexuális kapcsolatot.

1. Nagyon természetes, hogy a szerelmet is tanulni kell. Ennek lehetőségéről általában gondoskodik is az élet. Először is a szülők élete az a „képeskönyv”, amelyet a szerelemtől, szeretetről, házasságról és családi életéről kiolvas a gyerek. Lelkébe bevésődik egy rendszer, a családi élet mintája. Nagyon sokszor ez kíséri és kísérti egész életében. Házaselete részben másolata szülei családi körének. Gertrud így vall a terápia során:

„Szüleim között kutya-macska barátság uralkodott mindig. Apám ezért munkájába temetkezett. Most már nyugdíjas, de annyira lefoglalja magát: kártyázik, nyugdíjasok gyűléseire jár stb., hogy most sem tartózkodik otthon soha.

Anyám csak „nekünk élt“, de bosszúját is rajtunk töltötte ki. Érzem, hogy az én családom fölé is ez a felhő húzódik. Valami kényszerít, én is hanyagoljam el férjem, temetkezem gyermekeimbe. Férjem ezt meg is érzi. Keres magának pótlékot: munkában, sportban. Megegyeztünk. Elköltöztünk szülőfalunkból, hátha megszabadulunk ettől a nyomástól.“

A tanulás következő lépcsője a pajtáskapcsolat az óvodában és iskolában. A fiúk fiúkkal barátkoznak, leányok a leányokkal tartanak. Természetesen egyes csoportok is keletkeznek. A gyermekek megismerik a különbségséget: nem vagyunk egyformák. Ráébrednek arra is, hogy a leányok, illetve fiúk különösen mások. Mozgásaikban, gondolkodásmódjukban, érzelmi megnyilvánulásaikban. Nagyon értékesek ezek az élmények. Pajtáskapcsolataikban kipróbálják egymás tűrőképességét, mire hogyan reagál a másik. Jól megfigyelik mi okoz örömet, mi vált ki elkeseredést, és mi hagy teljesen hidegen.

A gyermekszerelem is jelentkezik. Bizonyos formájában már az óvodában megtalálhatjuk. Egyes esetekben egész mély párkapcsolatot is felfedezünk. Az iskola felső tagozataiban, gyermekeink már gyakorolják az udvarlást. Levelek röpködnek a tanítási óra alatt. Nagyon komoly érzelmeket képesek egymás iránt táplálni. Egyeseknél ez csak egy „titkos szerelem“. Választottját csodálja, álmodik róla, alkalmilag védelmére kel. Máskor élvezik egymás társaságát és közelségét. Részlet egy hetedikes leány szerelmes leveléből:

Kedves Jani! Nem akarok neked kellemetlenkedni, de mivel nem merem megmondani, leírom: SZERETLEK! Te vagy a legokosabb és legerősebb fiú. Köszönöm, hogy Palit fölémokoltad, amikor a szünetben el akart lökni. Csókollak, ezerszer csókollak!!! Terike.

A tizenéves kor közepétájt már igazi párkapcsolatokat találunk. Ez a kapcsolat, a szülők szemében, gyakran veszélyes. Ugyanakkor jelenthet a fiatal számára biztonságerzetet, önbizalmat, de gyakorlatozást is az önzetlenségben, lemondásban, kedveskedésben. A közös szórakozás, sport és egyéb tevékenységek, érdeklődési körök megteremthetik a fiatalokat megbecsülni egymás nézeteit, értékrendjét, ízlését. Egy 17 éves leány ezt mondja:

„Igaz, hogy vannak bűsz fiúk is. Ezek a filmekből élnek. A második szavuk: szeretlek! Ez persze nem igaz, csak

csókolózni akarnak. Én az ilyent lerázom. Van aki megjuhászodik, s azután nagyon becsül. Szívesen találkozik velem. Beszélgetünk, játszunk, vihogunk együtt. Persze nagyon komoly dolgokról is beszélgetünk. Tegnap például arról beszélgettünk egyik csoportban: ki hogyan nevelné gyerekeit. Tanulságos, de muris is volt . . ."

A munka: nyári munka, önkéntes iskolai aktivitás stb. is nagyon jó eszköz a szerelem tanulásához. A közös munkában megtanulhatják fiataljaink a felelősséget, a kölcsönös segítséget, az együttműködést, ami nélkül nem lehet elképzelni szerelmet. Gimnazista fiú mondja: „A téveszben dolgoztam a nyáron. Több fiatal lány is volt a csoportomban. Érdekes, én ott más vagyok. Nem ismerem magamra. Odahaza, bevallom, nemigen segítettem azelőtt húgomnak. Sőt a nehezebb munkákat is rásóztam, ha csak lehetett. Itt viszont olyan jól esett odaugrani, ha valamit meg kellett markolni. Csak nézték a lányok, milyen erős vagyok. Most a húgomra is másképp nézek. Azóta neki is többet segíték. Hamár erősebb vagyok, végezzem is én az izomerőt kívánó dolgokat.”

2. Ezzel el is érkeztünk a t a p i n t a t o s f g y e l m e s s é g kérdéséhez. Ez a tulajdonság a szerelem művészetéhez tartozik. Az együttjárás idején kölcsönös ajándékozás és kedveskedés során tanulunk bele. A házasságban is ez lesz a szerelem éberségének jele. „Szerelmes voltam Péterbe – mondja egy asszony –, amikor hozzámentem. De akkor szerettem meg igazán, egész lényemmel, amikor először elrontottam kedvenc vacsoráját. Szorongva vártam, mi lesz, mit szól? Alig tudtam lenyelni az ételt. Láttam az arcán, neki sem ízlik, de olyan kedvesen dicsérte, hogy még ma is könny szökik a szemembe, ha rágondolok.”

Persze az ellenkezője is lehetséges. Hallgassunk meg egy idős férfit: „Őrjítő, ha meggondolom, a halotti koszorú volt az első virág, amit házasságunk alatt kapott. Azért is vettem neki most olyan nagy koszorút.”

3. Fiataljaink hajlamosak a derűre és humorra. Bárcsak megőriznék ezt a jó tulajdonságukat egész életükre. Szinte elképzelhetetlen, hogy az élet nehézségeit elviselje az ember, a család, ha hiányzik a humor érzéke. Jó tehát, ha megszokjuk már az együttjárás idején a nótázást és a mókázást is. A legfeszültebb helyzeteket is képes megoldani egy kis humorérzék. A görög bölcsre gon-

dolok itt, aki nagy koponyája ellenére igen ügyetlen volt házának rendbentartásában. Szegény feleség pedig mérgeződött. Végül nem bírta tovább. Egyik alkalommal, amikor férje nagy nemtörődömmel hazavonszolta magát, neki támadt. Összeszidta s mérgében megragadta a lavórt, és férje arcába öntötte a vizet. Csak ekkor dermedt meg: Mi lesz most?! Szerencsére a bölcsnek volt humorérzéke és így szólt megrémült párjához: Az egészen természetes, hogy mennydörgés után jön a záporosó! Jogosan mondja Pál apostol a derűt és humorérzékét a Lélek gyümölcsének (Gal 5,22).

4. Maradjunk ennél az apostolnál, aki ajánlja az egymást elviselő szeretetet (Ef 4,2). Mit jelentsen ez? Tudom és elfogadom azt, hogy a választottam, majd később a hitvesem más mint én. Nemcsak a haja, szeme, termete; más a jelleme, lényének alaphangja is. Emiatt azután bizonyos dolgok másképpen hatnak reá mint reám. Az adott helyzetben is másképp cselekszik mint én cselekednék. Ez nem baj, sőt kiegészítjük egymást. Erre a szeretetre vall az 50 éves házasság kijelentése: „Sose akartuk egymást legyőzni. Még meggyőzni is ritkán!” Vagy: „Nem mindig értem, mégis szeretem!” Erről tanúskodik az aszszony, akinek férje bűnbánóan beismerte ötéve tartó félrelépéseit: „Öt évig éltem egy rejtett hazugsággal körülvéve. Miért ne tudnék most egy leleplezett hazugság tudatával élni – megbocsátva azt. Hiszen én is Isten bocsánatából élek szüntelen. Csak kettő között választhatok: vagy a férjemtől válok el, vagy csalásai emlékét dobom ki az ablakon. Inkább az utóbbit teszem!”

Ezt az elviselő, megbocsátó szeretetet az együttjárás idején tanulhatják meg és gyakorolhatják be a fiatalok. Persze később is gyakorolniuk kell.

5. Mit szóljunk a fiatalok házasság előtti szexuális együttéléséről a szexrobbanás korában, amikor a koraérettség, szexlapok, filmek, könyvek, közlemények, fogamzásgátló szerek, a „modernség szólama” és nemritkán még a szexológia szakemberei is azt mondják: Rajta!

Mit mondanak azok, akik benne vannak? 1. „Én nem kívántam. De csúfoltak: nem vagyok modern. Kinevettek, hogy még szűz vagyok. Egyre fokozódó kisebbségi

érzésembe be akartam bizonyítani, elsősorban magamnak, vagyok én is olyan modern és vonzó, mint barátnőim. Különben, a környezetemben minden lány ezt teszi." 2. „Én csak így tudtam megtartani a fiúmat. Azt magyarázta egészségi okokból szüksége van szexuális életre. Inkább odaadtam magamat neki, semhogy valami rossz nő ágyába kergessem." 3. „Azt hallottam, jó azt előbb kipróbálni: összeillünk-e legfontosabb ponton."

Mit szólnak ehhez a kérdéshez más emberek? Jócsik Lajos szociológus kutatási eredménye: „Kelet-Európában több mint 20 millió fiatal él... Roppant biológiai erő ez, mely ha nem szublimálódik hasznos energiává, nyers önkielézési formákat teremt magának s az együttélésben zavart kelt. A nyers biológiai energia átváltozását kellene tervezni – s bár paradox látszata van –: a család formái felé terelni, mert csak így lehet ez az erő társadalmilag is értékes" (Adorján 1981). De mi szublimálhatja szexuális erőnket? Önfegyelem, a fölösleges ingerektől (filmek, újságok, „barátságok" stb.) való önvédelem. Segít ebben a sport, munka, tanulás, igazi vallásosság stb.

Weöres Sándor modern költőnk így versel:

Ha vágyaidat kényezteted: párzanak és fiadzanak,
Ha vágyaidat megölöd,
kísértetként visszajárnak.
Ha vágyaidat megszelídíted: igába foghatod őket és
sárkányokkal szánthatsz és vethetsz,
mint a tökéletes hatalom maga!

10 éves érettségi találkozón a 29 éves Pista beszámol élete eddigi folyásáról: „Nem mondhatom magamat nagyon sikeres embernek, de boldognak sem. Elég, ha csak annyit mondok, ez a kilencedik feleségem...” Házasságszédelgő, sütnék rá talán azok a szakemberek, akik hangos szóval, de tudománytalanul egészségi okokra hivatkozva ajánlják a szexet. Pedig Pista talán nem is házasságszédelgő. Lehet, hogy csak egy „modern fiú”, akiről 17 éves korában azt mondta édesanyja: Az én Pistám, nem tud megleenni nő nélkül!

Baranyi Ferenc költőnk is szót kér:

A törvénytelen szeretők nem
fordítják fényfelé az arcuk,
mosolyuk is árnyékba rejtett
s kétszer sötétebb a haragjuk.

Szeretni kölcsönágyra járnak
diszkrét csörgésű kulcscsomóval,
egymás mezítelen melegihez
szorongva érnek, mint a tolvaj.

Nem bújnak össze önfeledten,
csak félve egymáshoz lapulnak,
ernyedten is olyan feszültek,
mint puska ravaszán az ujjak. (Csöndtelenül)

Nem jó azt mégis kipróbálni? — Mi a garancia arra, hogy jó kipróbálni? Az állandóan növekvő válási arány? Vagy a szaporodó gyermektelen családok száma? Esetleg a mindig több koraszülött? Ki lehet-e próbálni a meghitt hitvesi egyesülést, amikor az még nem létezik és annak körülményei sem adóttak? Okos-e kipróbálni egy négy-motoros repülőgépet egy motorral? Aki sokat kószolgat előre, éhes lesz-e a terített asztalnál? Vagy már nem is lesz képes enni? A sok kalanddal rendelkező férfi, hűséges lesz-e feleségéhez? Hisz-e majd feleségének? Vagy majd gyanakszik: Ő sem különb, mint én voltam? Nem kísérti-e majd a kipróbálót, hogy hitvesével is csak úgy éljen, mint a sietős légyottokon tette? A szokás hatalom! — mondja a közmondás. Előnyös-e, ha kényszerűségből kötnek házasságot a fiatalok, mert jön a gyerek? Vagy szül a leány, de nem lesz férje? Esetleg megszakítja terhességét kockáztatva egészségét, későbbi gyermekeinek egészségi állapotát stb.? És ha a fiút így is elveszíti? Mi garantálja azt, hogy megtarthatja magának ezen az áron? Megannyi kétség, amit megvizsgálhatunk, miközben keressük a választ fogas kérdéseinkre: Ajánlatos-e szexuális élet házasságkötés előtt?

5. CSALÁDI LÉTÜNK FEJLŐDÉSI SZAKASZAI

A szakemberek közül többen is foglalkoztak a család fejlődési szakaszaival. Kutatások: felmérések és interjúk alapján próbálták megállapítani, beszélhetünk-e a család élettartama során ciklusokról, életszakaszokról, korszakokról. Olyan fejlődési egymásutánról, mint az ember életének általánosan elfogadott lépcsői: gyerekkor, ifjúkor, felnőttkor és öregkor. Létezik-e olyan szakaszosság a család életében, mint pl. a gyermekkorban az újszülött, kisgyermek, óvodás, kisiskolás és prepubertás önnálló, de mégis

teljesen összefüggő és egymásra épülő szintjei. Az eredmény: igen. R. Hill kilenc fázist különböztet meg (1965), S. Rhodes hét életszakaszra figyel fel (1977) Erikson gondolatait kísérve. Joyce és Zullo (1983) öt egységben ismereti a családi élet lépcsőit stb. Sokan próbálkoztak a különböző kutatások összehangolásával (pl. D. Kimmel 1974, 1980) és igyekeztek hasznosítani az elméleteket. Nyelvet-területünkön pl. Kulcsár, a Család és házasság a mai magyar társadalomban (1971) c. egyébként alapos gyűjteményben csak lábjegyzetben (20. o.) sorolja fel Hill 9 pontját. Gyököcssy (1981) pedig három szakaszra szűkíti le a család életciklusait és úgy beszél róluk, mint a „válság korszakairól”.

Ha nem ismerjük családi életünk természetadta életritmusát, fejlődési mezsgyekaróit, nehezen tarthatjuk azt kézben. Ezen a helyen praktikus szempontból mutatjuk be tehát a „fészekrakást”, a „nevelő családot” és a „kiürülő fészek” sajátosságos tulajdonságait, életkörülményeit és feladatait.

A fészekrakás, a család összeemelegedési életszakasza

A fészekrakás, a házaspár összeemelegedési kora tulajdonképpen már az eljegyzéssel kezdődik. Ekkor a fiatal pár véglegesen és kizárólagosan dönt egymás mellett. Általában három évet vesz igénybe, illetve az első gyermek születésével lezárul.

A fiatal pár tele van sokszor légből kapott reményekkel és elvárásokkal. Az együttjárás során eszményinek képzeltek egymást és jövőjüket, ami persze nem valóság. Ezért mondja a német mondás: Amikor a szívben ég, a fejben füstölög!

Az egybekelés után, és különösen a mézeshetek után beindul a „kijózanodás”. Most mindent bele kell adniok, hogy párkapcsolatukat kiépítsék: a túlzott elképzeléseket egymásról és jövőjükéről a valóság szintjére szállítják, kipróbálják a magukkal hozott elveket, szerepeket, elvárás-mintákat. „Megállapodnak” saját családi körük szerkezetében: kinek, mi a szerepe, kötelessége, joga, mit kezdeményezhet és mit várhat el. Beletanulnak abba, hogyan lesznek egymás testi-lelki kielégítésének elsődleges forrásai. Megtanulják kezelni és megoldani csalódásaikat, fe-

szültségeiket, alaptalan elvárásaikat, de belejönnek abba is, hogy önfelédten „élvezzék egymást“. Egyszóval: megteremtik életstílusukat. Mindez nem könnyű, mert olyasvalamit kell megalkotniuk, ami eddig nem létezett: két teljesen önálló ember közös életét. Ehhez évekre van szükség. Ezért hátrányban vannak azok a párok, akik a gyermek érkezése kapcsán házasodtak össze, mert az össze-melegedési idő egy-két hónapra szűkült.

Minden egyes személyben kialakult egy szokásrend és bizonyos életritmus. Most ezt módosítani kell. A változtatás ellen pedig mindenki ösztönösen tiltakozik. Egy újasszony így beszéli el nászéjszakájuk nyitányát:

Készülődünk. Közben odalépek a nyitott ablakhoz és megrögzött szokásom parancsára becsukom. Férjem ösztönösen reagál: Megőrültél, befulladás csukott ablaknál! Szívem torkomba szaladt. Újra behúztam az ablakot: Én félek a nyitott ablaknál. De párom, az erősebb jogán félretolt, és kitárta az ablakszárnyakat. Hirtelen, mintha szép reményeim dőltek volna össze. Elvesztettem fejemet. Halálsápadtan ez jött ki a számon: Akkor, én megyek is. Erre párom meglepődött. Végignézett rajtam, és látta, hogy ez az eset teljesen kikészített. Szelíden marasztalt: Ne butáskodjál! —, és határozottan becsukta az ablakot. Ekkor én is felébredtem: Miért félnék most már a nyitott ablaknál, amikor ő van mellettem? Kinyitottam az ablakot. „Nem — mondta hitvesem — téged ez zavar, nem kívánhatom meg tőled ezt az áldozatot.“ Megegyeztünk. Azóta, félig nyitott ablaknál alszunk.

Összemelegedni, egymást megszokni azért sem könnyű, mert pl. egyikünk későnfekvő, másikunk koránkelő; egyikünk munkabíró, másikunk fáradékony; az egyik fél utazó, a másik otthonülő. Még testi kapcsolatukban is, ami az egyiknek tetszik, az esetleg a másikat zavarja.

Közben kísért, hogy az egyik személy — gyakrabban a feleség — teljesen feladja önmagát, ahelyett, hogy csak módosítaná és kiegészítené a „MI-vel“. Egy jegyes írja:

Imádom a zenét. Leányéveim legszebb napjai voltak, amikor a b-i plébánián gitározunk, énekeltünk, vagy amikor a gyerekeknek tanítottam az énekeket. Lemondtam az orgonáról, leköszöntem a kórusról. Az ifjúsági zenekart is feloszlattuk. Mindezt nem csinálhatom, mert férjhez megyek.

Veszélyes lehet, ha a fészekrakás életszakaszában az egyik félben az a bánatos sejtés rögzül: Nekem kell mindig lemondanom, nekem kell a rövedebbet húznom! Az ilyen lelki állapotot rendszerint nem bírja senki sem sokáig. Ne legyen tehát a feleség „ingyencseléd“, de a férj se váljon „pénzcsináló géppé“. Ehelyett: alakuljanak egymást kiegészítő és boldogító élettársakká.

A testi vagy szexuális összeszokásnál zavarhat az, ha csak át akarják másolni saját életükbe, amit pl. filmen láttak vagy valahol olvastak. Ha ez vagy az nem történik pontosan így vagy úgy, akkor a mi házasságunk nem jó! — gyanítják. Az igazság pedig az, hogy minden párkapcsolat ezen a téren is más, sőt gyakran ugyanazon pár szerelmi élete is változó alkalomtól alkalomig. A nemi élet „játék“, mégpedig egyszerre két hangszeren. Ugyanabban az időben „játszik“ mindkettő mindkét hangszeren. Ne keressék tehát azt a szexet, ami talán nem is létezik, csak a színészek mutatják be, de azt se, amiről barátaik regéltek. Te nem vagy a barátod, hitvesed sem az ő hitvese. Az ő élményeik, nem a ti élményeitek. Más emberek, más élmények. Azt kell tehát kitanulni, megtapasztalni, ami az adott párnak megfelel. És, ha a feleség nem jutna el a vég-ső gyönyörig, az orgazmusig? Sok nő soha sem jut el eddig vagy csak ritkán tapasztalja azt meg. A férj legyen melegebb, türelmesebb. Készítse jobban elő hitvesét. Ne hirtelenkedje el az együttlétet. Ha azonban mindent megtesznek, hogy együttlétük a szerelmük csúcspontja legyen, elfogadható az is, gyakran egészen kielégítő, ha a feleség kedvét leli a nemi egyesülésben, jól esik neki a szívből való ölelés, az összetartozás kifejezése és érzése, az örömszerzés boldogsága. Az egyik asszony így vall:

Azt szeretem benne, hogy olyan izgalmas, amikor férjem közeledik. Néha napközben is erre gondolok. Miután megtörtént egyesülésünk, az egész testem megpihen. Az emberben annyi feszültség gyűlik össze, amitől ilyenkor megszabadul.

Nagyon sokszor éppen a nagy erőltetés, a mindenképpen „teljesíteni“ akarás bénítja meg a párkapcsolatot. Természetesen a szerelmi együttlét a nap koronája, amit a napközi kedveskedések, tapintat, gyöngédség készít elő. Egésznapos ajtócsapkodás és morgás után, ki hinne az ideális, testet-lelket kielégítő együttlétben. Ezzel szemben

az önfeledt és játékos önátadás mindkét fél részéről célra-
vezető, míg a görcsös élvezet akarás leginkább bénít.

Előfordulhat, hogy a hitvesek mindent elkövetnek, sze-
relmi együttlétük mindkettőjük számára testileg-lelkileg
mégsem kielégítő. Vagy a férj illetve a feleség részéről va-
lami komolyan zavarja együttlétük élvezését. Semmi sem
segít, amiről eddig szóltunk. Ilyen esetekben fordulhat-
nak családszakértőhöz: orvoshoz vagy terapistához. Rend-
szerint huzamosabb kezelés vezet eredményre.

Ebben az életszakaszban, de egész életünk során ter-
mészetes az ingerültség. Apró kellemetlenségekkel meg-
teli a tűrőképességünk pohara. Sok kicsi, sokra megy. A
vége, kifakadunk. Jó jel, ha egymásnak mondjuk el pa-
naszainkat. Az sem vészes, ha ez felemelt hangon történik.
Ha barátunknak pakolunk ki, nemigen könnyebbülünk meg,
ha viszont anyánknak panaszkodtunk, leginkább ártunk
párkapcsolatunknak. Az egyik jogos, de rosszulcímzett ki-
fakadás így hangzik:

„Egy kis Trabantot vett a férjem. Ha látnád, milyen óva-
tosan, szeretettel gondolja, úgy vigyáz rá, mint egy hímes
tojásra. Ha hozzám ennyi türelme lenne?”

Jelen életszakaszuk velejárója az elszakadás is. Csak
akkor képesek a fiatalok igazán összelelegedni, ha elsza-
kadnak kapcsolatukat zavaró szokásaiktól, szüleiktől, rész-
ben múltjuktól is.

A fiatalok összeugrottak. A fiatalasszony fogta batyuját,
és hazament. Az anya megértően fogadta. De, amikor meg-
érkezett apja, így szólt: Sajnálom, lányom, de mi így nem
segítünk. Ahogy összevesztetek, úgy béküljetek is ki. Nem
vert, nem ütött agyon. Menjél szépen vissza! Tányér és
kanál csörrenés nélkül, nincsen házaselet.

Az új családrendszer felett mindig ott lebeg az előttük
levő két, illetve négy generáció lelke: szüleik és nagyszü-
leik családszerkezete, a náluk uralkodó és megtapasztalt
családi szerepek, szokások, hagyományok. Nem jó jel, ha
erőszakkal szakítunk az előttünk élt generációkkal: szülők-
kel, nagyszülőkkel. Nem dicsekedhet a fiatal pár azzal:
Mi nem járunk haza! Mi nem járunk a férjem (feleségem)
szüleihez! Ezzel elszegényítenénk és bizonytalanabbá ten-
nénk, gyökereitől fosztanánk meg az új családot. Persze,
még veszélyesebb lehet, ha elődeink lelke kísértetként le-
beg vagy egyenesen beköltözik családunkba és gátolja

saját családszerkezetünk kialakulását és fejlődését. Nem lehet elvünk minden kicsiségnél: Meg is mondom anyámnak! Nem tudom, majd megkérdezem apámat! Csak fontos ügyekben kérjük ki tanácsukat, de a döntés akkor is a fiatal páré maradjon. Ideális lenne viszont, ha sikerülne őszinte és meleg baráti kapcsolatban maradni mindkét fél, úgy a feleség mint a férj, szülői és nagyszülői „házával”. Az összetapadás vagy a teljes elszakadás a skizofréniás párokra jellemző (Neil-Kniskern 1982).

Az összelebegedésben sokat segíthetnek a hasonló korú baráti fiatal párok, akikkel alkalmilag összejönnek, elbeszélgetnek, tapasztalataikat kicserélik. Ecélből nagyon sok plébánián, rendszeresen tartanak összejöveteleket, vitaesteket vagy bibliai esteket fiatal házasoknak.

A család gyermeknevelő életszakasza

Ennek az életciklusnak három önálló fejlődési egysége van különböző sajátosságokkal, feladatokkal és nehézségekkel: a kisgyermek, a kisdíák és a tizenévesek családi köre.

1. *A kisgyermekes családciklus* az első gyermek születésével kezdődik és az utolsó iskolába vonulásával véglegesen megszűnik. Években kb. a mai házasságok első 6–9 évét foglalja magában.

Az első gyermek megérkezésekor teljesen megváltozik a családszerkezet. A házasság „újra kezdődik”. Az eddigi szokások, napirend stb. átalakul, újraszerveződik. Eddig csak kettesként éltek, most a harmadiknak is életteret: fekhelyet, táplálékot, de főképp időt, figyelmet és szeretetet kell biztosítani. Csak egyetlen személyhez kellett alkalmazkodni, de ezután mindenki 2–2 személyhez igazodik. Úgy kell alakulnia a családi körnek, hogy a hitvesek, illetve most már szülők párkapcsolata továbbra is sértetlen maradjon, sőt gazdagodjon a szülő-gyermek kapcsolattal.

Részben ugyanez a helyzet áll elő minden következő gyermek születésével. Persze a szülők az első gyermek elfogadásával, szerelmük bűvkörébe való befogadásával sokat tanultak. Így a másodiknál már könnyebb az alkalmazkodás. Okosan teszik azonban, ha gyermekük fogadására felkészülnek:

„Amikor férjemmel készítettük a babaruhát – mondja egy fiatalasszony –, megegyeztünk abban, hogy a gyerek csak abban lesz első, hogy segítségünk nélkül életképtelen, táplálni, gondozni és szeretni kell. Egyébként hitvesi kapcsolatunk marad a fontosabb, azt nem akarjuk feláldozni. Ezzel gyermekünk fejlődését is akadályoznánk, mert csak kettőnk szeretetén növekedhet.“

A gyermek általában növeli mindkét szülő önbizalmát. Látja, hogy a jövő rózsásan bontakozik ki kezében, otthonában. Itt a gyerek, érdemes dolgozni, élni. Ugyanakkor a szülőket a gyermek megajándékozza egy „szexmentes“ szeretettel. Gyermekük fölött érzett közös örömmel kölcsönösen gazdagítják egymást is. Egyszóval, a családi kör nemcsak bővül, erősödik is.

A gyermek születése jelentős megrázkódtatás és megterhelés is a család, a párkapcsolat számára (Le Masters 1957). Viszont, ha a fiatal házasságok kellőképpen felkészültek az apaságra és anyaságra, életük új, szülői szerepére (olvastak, beszélgettek, előadásokon vettek részt és kialakították egyéni elképzelésüket a gyermeknevelésről), általában súlyosabb válság nélkül élik át a szerepváltozást (Hobbs 1965, Hobbs-Cole 1976, Wimbish 1977). Látjuk ezt a jegyesképzésben segítő pár leveléből:

„Büszke örömmel jelentjük, hogy Lajcsikánk megérkezett. Nagyon készültünk fogadására s úgy tapasztaljuk, az átsírt és számunkra átvirrasztott éjszakák ellenére is, hazajöttl! Mindketten nagyon szeretjük őt. Nem állt közénk. Inkább fokozza szerelmünket. Meg is szeretnénk tenni mindent, hogy velünk együtt nagyon boldog legyen.“

A párkapcsolat és a gyermeknevelés szempontjából egyaránt fontos tisztázni, hogy a gyermek egészséges fejlődéséhez mindkét szülő szükséges (Lamb-Lamb 1976). Ezt még a kisgyermek is érzi. A válni készülő hitvesek kijelentették: Döntsön a hároméves Tibike, kihez kerül. A bíró megkérdezi a kislányt: Kivel szeretnél lakni, Tibike? Kit szeretsz jobban? A gyerek válasza: Nem tudom, én anyut is és aput is szeretem!

A fiatal szülők se játszanak „kit szeretsz jobban“. Ehelyett arra nevelik csemetéiket, hogy mindkettőjüket nagyon szeressék. Persze az lehet egészen normális, hogy az anya melegebb, lágyabb a gyermekhez, míg az apa tartózkodóbb, tiszteletet parancsolóbb. Az apák azért mégis

szeretik gyermekeiket s ezek is imádják apjukat, de kicsit félnek is ettől az erős óriástól (Fein 1978).

Sajnos a gyermek ki is olthatja a hitvesek már egyébként is hamvadó szerelmét, vagy szerelempótlékká, bálványá, vetélytárssá válhat (Gyökössy 1981), ha a fiatal pár az előző életszakaszban nem melegedett eléggé össze. Ilyenkor, az elhanyagolt anyának férjpótlék az újszülött. Gyermeikén cuppantja el-nem-csókolt csókjait. Ráolvassa a férjétől elmaradt becézéseit. Teljesen elhódíthatja őt hitvesétől. Így síránkozik egy férj:

„Nem bírom már „maradék” sorsomat. Még a lekvár is rajta van a felszeletelt palacsintán, a gyerek kanala a főzelékben. Amit meghagy, azt én kapom. Feleségem szeretetének, idejének és a gyerek ételének maradékát. Ha menni akarnak a búcsú: Majd apu itthon marad!”

Ha most bálványozzuk gyermekünket a hitves rovására, mi lesz, ha meghal, kirepül? Könyörtelenül zuhan a szülő abba a magányba, amit most meggondolatlanul készített. Nézzünk egy esettanulmányt:

Két valóban jó ember, két gyermekkel. Büszkeségük, szemefényük ezek. Az apa túlórázik gyermekeiért. Az anya otthon marad, hogy nevelhesse őket. Kényelmükért bedolgozik éjszakákba nyúló munkával. A szülők beszélgetési témáit kizárólag gyermekeik képezik. Ez a nóta 25 évig. Az idősebb közben disszidált és kinn elzüllött. A kisebbik a fának rohant azzal az autóval, amit a szülők izzadtak ki. A házra örökös gyász ült. A két élete delén élő ember támo lyogva jár otthonában. Révedezve néznek egymásra, mint két társbérli.

Még rózsás esetekben is számolni kell azzal, hogy ketten kezdtük, ketten is maradunk. Az aranygyerekek is elköltöznek. Csak vendégségbe jönnek néhanapján. A levelek is akadozva érkeznek.

Mi van az apákkal? Akik kimaradtak feleségük alkotásra serkentő szerelméből, meg nem valósult álmaikat vetítik gyermekeikbe: Én nem tanulhattam, majd a fiam! Esetleg alkoholba temetik magányukat.

Még a meg sem született gyermek is lehet vetélytárs. Az eset:

Ernő imádja feleségét. Kijelenti, még a gyermek sem tola kodaht kö zéjük. Csillának tetszik ez a „játék”. De teherbeesik. Elteteti egyszer, kétszer, háromszor. Mindig

növekvő fájdalommal. Majd féktelen vágy fogja el: Gyereket akarok! Férje tiltakozása ellenére, szándékosan fogan. Nagy csatározásra, összetörten ezt is abortálja. És . . . Felborult a szexuális összhang, a családi béke. Elváltak. Csilla gyorsan-frissen férjhez ment és egymás után három szép gyereket szült. — Mi történt? Ernő csak magára gondolt. Nem értette meg hitvese szívből fakadó igényét. Csilla nem volt képes feldolgozni a művi vetélések fájdalmát, szégyenét és büntudatát. Mindent az okozóra, Ernőre vetített vissza, és megújtálta őt. No, és a szülés fájdalmai? Feloldódnak és elillannak az „eredmény“ láttán: a gyerek, és a hitves szerelme tüzeiben.

A család ezen fejlődési szakaszában a gyermek lehet a bosszú eszköze és áldozati bárány. Különösen válás esetén. Ilyenkor a gyermek elvonásával bünteti a hitves párját, persze a gyermekét is szülője száműzésével. Foggal-körömmel magának követeli, majd elkényezteti gyermekét, titkon vagy nyíltan rombolja a másik szülő becsületét a gyerek előtt. Drága mulatság. Sok házastárs keserűségét, és még több gyermek boldogtalanságát eredményezi. Bűnözők, kábítószerezők, alkoholisták, öngyilkosok között sok az így „nevelt“. A 12 éves Zsolt rimánkodik:

„Ha visszavisznek apámhoz, én öngyilkos leszek. Édesanyámat öt éve nem láttam. Volt, hogy a nővéremmel lejött meglátogatni, de akkor apám új felesége szólt a rendőrségnek telefonon, hogy két alak randalírozik az ajtónk előtt . . . Apám sokszor vert vasalózsínórral, egyszer meg egy koszos lavórból itatott vizet velem, amiben a zoknimat mostam. Azt hajtogatja folyton, hogy szokjam le édesanyámról . . .“

Az sem ritkaság, hogy a szülők ugyan nem válnak el, de gyermekeiket mégis egymás ellen nevelik. Tudatosan vagy csak éles megjegyzésekkel: Ne hallgas apádra, látod, hogy bolond!

Ezen életszakasz természetes fejlődése abba az irányba segíti a hitveseket, amit egy 25 éves házassági évfordulón így emleget a férj: „Óh, azok az első zavartalan és gyönyörű évek!“

2. A kisdíák-gyermekes családciklus a házasság első évtized-fordulójára esik. 6–15 év közé, amikor a gyermekek

kisiskolások lesznek. Ezen korszak vége, az első gyermek serdülése.

Minden családtagnak új szerepet kell tanulnia.

A gyermek iskolába lépésével megszűnik az anya „gyermekgondozó” szerepe. Gyermeké tovább függetlenedik. Különösen megérzi ezt az az asszony, akinek kisebb gyermekei nincsenek és a család nem is óhajt újabb utódot vállalni. „Szülőanya” szerepe is betelt. Rendszerint „másodállásába” veti bele magát, munkahelyén lendül előre, hogy bánatát eltemesse. A kettős munkaviszony (otthon és munkahely) azonban most sokkal terheesebb számára, mint eddig volt. Gyermekétől nem kap annyi melegséget. A kisiskolás mellett nem érzi olyan fontosnak magát, míg kisgyermeké és óvodása számára valóban nélkülözhetetlen volt. Helyzetét nehezíti, ha az előző életszakaszban férjétől eltávolodott, kettőjük kapcsolata ridegebb lett.

A férj is új szerepet tanul. Feleségében az első években szerelmét látta, majd gyermekei anyját, de most, hogyan viszonyuljon hozzá? Persze, tovább kellene lépni és legalább most kellene felfedezni hitvesében a társat, igazi, bensőséges, meleg élettársat. De ez valami új. Legtöbb esetben, származása családi körében ilyen tapasztalatra nem tett szert. Ezért könnyen elbizonytalanodik, ingoványos talajon érzi lépteit. Helyzetét az is nehezíti, hogy már majdnem belejött a védelmező és gyermekével játszadozó apai szerepbe. Kisiskolásával már nem lehet úgy játszani, ő mást vár el apjától. Az iskolából olyan kérdésekkel áll elé, ami tudós embernek való. A férfi nem ismer magára. Eddig rohant haza a munkáról, hogy élvezze kisgyermekéi puha ölelését, most mintha menekülne hazulról. Újabb munkákat vállal azzal a kifogással, hogy „nőnek a gyerekek, több pénzre van szükség”. Az igazság lényege pedig az, hogy nem találja fel magát új szerepében és fél a „vizsgáztatástól”.

A gyermek is kinőtt régi szerepéből, iskolába indult. Lezárult a kötetlen, gondtalan kisgyermekkor. Iskolai és hittankötelezettségek foglalják le. Könnyebben talpraáll ugyan diákszerepében, mint a szülők az övékében. De őt is megingatja az új „munkakör”, életstílus. Különösen, ha nem járt óvodába és nem szokta meg a hivatalos napirendet, kötelességteljesítést. Az a kincs megmarad, hogy az iskolásévek elején keresztre van feszítve az önfeledt játék

és a tanulás között. Az elsőre vágyik kis szíve, az utóbbi meg kötelesség, elvárás, teljesítmény, amit nyakába varrtak, és ami idegesíti, zavarja, néha „beteggé” is teszi.

Ez a korszak megviselheti és megrendítheti, esetenként válságba sodorhatja az egész családot. Mint egy nagy szerkezet változtatásakor, a csavarok berozsdásodtak, minden csikorogva változik. Különösen nehéz lehet ez az idő azoknak a családoknak, akik bezárkóztak bűvös kis körükbe, elzárkóztak a baráti családoktól, esetleg rokonoktól is elszigetelődtek s nincs a családon kívül támaszuk. A gyerek születése az első, ez pedig a következő válságkor. Egyik jelzője a megsokottság, szürkesség:

„Nem ismerek családomra – panaszkodik egy szülő. Az életünk színtelen. Még a párommal való házasságom is olyan unalmassá lett. Mindig ugyanazok a munkák, semmi változatosság. Azelőtt, ha más nem is történt, de legalább jött az egyik, majd a másik gyerek. Velük mindig adódott valami új: mosolygott, foga nőtt, lépegetni tanult. Minden kifakult. Őszintén megvallva, már arra is gondoltam, valami robbantást kellene csinálni.”

Lehet, csak az a kérdés, mi lesz az a „robbantás”. Családi vihar, szerelmi kaland, válás, illetve szétrobbantás? Robbantás lehet az is, ha új színekkel próbáljuk leküzdeni a szürkességet. Nem másutt és másokban, a családban és a családtagokban fedeznénk fel újdonságot. Pl. alkothatunk több változatosságot egymás felé. A férj nem a „megszokott”: Szervusz, mama, mit eszünkkel köszönt, vagy semmiképpen sem az unalmas: Mindig disznóól az egész lakás! Sosincs kész időben a vacsora! Mindig ordibálsz erre a gyerekre! Ehelyett egyszer egy kis virággal, máskor valami édességgel, néhány szem gesztenyével, divatos vállkendővel, vagy azzal, hogy „Gizikém, estére kimegyünk kettesben sétálni, színházba!” stb. lép hitvese elé. Egyszer, próbál otthon, nem a házon kívül bemelegedni.

Az asszony is változatosabb lehet. Nem a tizenéves menyecskekötőjében vagy zsírszagú konyharuhájában áll elő. Arcát nem csak csókra tartja, és nem is nyitja száját mindjárt panaszra, mint eddig tette. Nem sírángozik gyerek, munkahely, elpusztult gépek miatt. Ehelyett mindig csinosan, vonzóan, csábító csókkal simul férjéhez. Miért várná el, hogy más csábítsa őt, mikor ezt ő, a feleség is meg-

teheti. Mindig valami újdonsággal vagy kedvenc ételével hízeleg. Miért kedveskedjen férjének más, amikor ezt ő is elvégezheti.

Tanulságos lehet Dávid, négygyerekes családapa és tudományos kutató nyilatkozata is:

„A megszokás ellen úgy védekezünk párommal, hogy a családtervezésben nem alkalmazunk semmi gyógyszert vagy óvszert. A természetes utat éljük. A termékeny napokon tisztes távolságban maradunk. Ezzel az időközi „bőjt-tel“ párkapcsolatunk mindig az újság élményét adja. Olyan jó visszatérni egymás mellé.“

Nagyon hasznos fegyver lehet a megszokás ellen a meghitt beszélgetés, utazás, kirándulás kettesben. Művelődik, tanul, olvas együtt a család. Megbeszéli terveit, a látott filmet, eseményt. Tesz valamit a nagyobb közösség érdekében is, ahol mint egész család lép fel, pl. vállalják a templomdíszítést vagy kávékészítést a reggeli mise után stb. Emellett miért ne lehetne a hitveseknek hetente egy teljesen szabad estéjük, amiből a gyermekeik kimaradnának? A gyerekeknek is jól jön egy kis „önállóság“. Gondoskodjanak magukról és vacsorájukról, majd máskor jobban értékelik a készlet. A gyerekekre felügyelhet a nagymama, szomszéd vagy baráti család stb.

Sok újat és változatosságot adnak a családi és egyházi ünnepek, közös családi ima és szórakozás (erről másutt szözlünk).

A házasság gyökere lehet, amikor két fiatal levelezni kezdett egymással. Sírásója viszont, ha a két hitves már csak levelez: „Reggelid a melegen hagytam. Kapcsold ki a gázt! Csók, Györgyi.“ — „Gyűlésen vagyok. Nem tudom, mikor érek haza. Csók! Sándor.“

A megszokás mellett, a féltékenységek a másik rákfenéje a családi életnek. Nem most született. Talán szüleinktől tanultuk a bizalmatlanságot, esetleg ott jelent meg a féltékeny példakép is. Gyerekkori megrövidítettség, háttérbeszorítás is lappanghat mögötte. Az sem ritka, hogy éretlen „birtoklási vágygal“ kössük gúzsba hitvesünket: nem személynek, tárgynak tartjuk. Az élettárs könnyelmű viselkedése is kiválthatja a féltékenységet. Esetleg a féltékeny személy hűtlenkedik s bűnét vetíti vissza hitvesére gyanakvással: Ő sem lehet külön! Elfojtott, túlfűtött sze-

xualitását is álcázhatja valaki féltékenységgel: betegesen éli ki erotikus képzelgéseit, vágyait.

Bármilyen legyen az oka, a féltékenység mindig a házasság sírásója. A nagy szavak és jelenetek elmérgesítik a helyzetet.

És, ha jogos a féltékenység? Beismerte, megcsalt! Vizsgáljuk meg, mi vezette őt ide? Párja elhanyagolta, megálázta, lenézte stb. s így módon próbál kitörni, bosszút állni a célozgatásokért, megjegyzésekért? Vagy csak „vissza-fizet”? Lássunk egy esettanulmányt:

A hitvesek a megszokás szürkességét élik. Minden színtelen és íztelen. Változás után ásítanak. Az egyik fásult esti beszélgetéskor a feleség megjegyzi: Képes lennél te engem megcsalni titkárnőddel? A férj másnap rádöbben, hogy ez ajánlat, változatosságot hozna. Csodálta, hogy nem vette észre: titkárnője szemrevalóbb, mint a párja. Nekirugaszkodott. Eleiben csak távolról próbálkozott. Egészen belejött az udvarlásba, pedig már majd egy évtizede nem gyakorolta. Minek is gyakorolta volna, hisz úgyis megkapott mindent (?). Virág, csokoládé, közös uzsonna, teázgatás stb. s a titkárnő is tüzet kapott. A többi már nem volt nehéz. De odahaza, nagy csete-paté támadt. Minden szennyest kitergettek, minden apró sértést újramelegítettek és egymás fejéhez vertek. Közben a feleség megsejtette, hogy ő is lehetne olyan vonzó, mint férje titkárnője. A férj is ráeszmélt, hogy felesége nem szürkébb nő, mint amaz.

A féltékenykedés biztos útja lehet annak, hogy elrontjuk hitvesünket: „Eddig valóban nem csaltam meg, – vallja egy férj. De már nem bírtam tovább állandó vádjait és élcélozódásait. Úgy sem hisz, hát legyen! Megcsaltam. Most igaz van, ha szememre veti.”

3. *A család tizenéveseket nevelő életszakasza az a kor, amikor a gyerekek serdülnek, illetve a házasság második évtizede. A szülők és a gyermekek ismét lovat cserélnek. Sajnos sok szülő marad régi magatartásánál, de a gyermek kénytelen továbbfejlődni. Emiatt komoly szakadék támadhat a két nemzedék között.*

Újra summás a szülő feladata. Eddigi szülőszerepe és helyzete elbizonytalanodhat. Gyerekei kicsúsznak a kezéből. Inkább társaikat becsülik, mint őt. Persze ez legin-

kább csak érzés. A Search Institute (1984) ugyanis több mint 8.000 fiatalt és 10.000 szülőt térképezett fel. Eszerint az anyák 79 százalékának és az apák 67 százalékának legfőbb vágya a boldogság a családban, a második helyre tették (70 és 50 %) igényüket, hogy jó szülők legyenek. A fiatalok szíve vágya is a családi boldogság; s kínzó félelmük, meg ne bántsák, el ne veszítsék szüleiket. Ennek ellenére mégis úgy érzi a szülő, mintha nem is egy nyelven beszélne tizenéveseivel. Elgondolkodtató viszont az, hogy a szülők alapfélelmei ebben a korban: a munkaviszony elvesztése, szerencsétlenség és pénzügyi nehézségek!!! Eszerint, az ütközés oka lehet, hogy a szülők túlzottan az anyagiakra támaszkodnak, míg gyermekeik a személyes kapcsolatot keresik.

Tulajdonképpen a hitvesek feladata most „felfedezni” egymást! Mert sokszor csak egymás mellett élnek, egymásra néznek, de nem látják egymást. Az üzemi sikerek, előléptetések, fizetésemelés, ház és villaház elfedi a hitves arcát, személyét. Mélyítsék el tehát kapcsolatukat.

Gyermekeikkel való kapcsolataikat is „emberközivé” kellene tenni. Nem nézhetik őket a pénz szemüvegén keresztül: Sokba kerültek! Ez megalázza a fiatalt, ez ellen lázad. Bizonyos társ kapcsolatra kellene tehát lépni. Ne jelentsen ez „pajtáskodást”. Az ilyen szülői magatartás csak mégjobban elbizonytalanítja a fiatalt. Fejezze ki a szülő magatartása: Társam ő; elismerem, hogy érik. Egyéniségét tisztielem, és biztosítom neki a növekvő függetlenséget.

Az is feszültséget szülhet szülő és gyermekei között, hogy ebben a korban a szülő már tiltakozik a változások ellen, a fiatalok viszont természetük szerint képtelenek változások nélkül élni, maguk is változnak. Így látja egy tizenéves családja feszültségeit:

„Anyu sokat költ ruhára és telefonálgat. Apu sokalja a vásárlás és telefon költségeit. De nem szól anyunak, Andreának (16 éves leány) panaszkodik. Anyunak viszont az nem tetszik, hogy apa túlsokat dolgozik. Soha sincs itthon, de amikor hazajön, akkor is főlmege dolgozószobájába és magára csukja az ajtót. Anyu nem mer szólni apának, nekem panaszkodik.”

A szülők mintha elidegenedtek volna egymástól, gyermekeiket meg pajtásként kezelik. Mint valami tizenévesek, a tizenéveseknek panaszkodnak. Ahelyett, hogy egymásnál

keresnének vigaszt, gyermekeikhez futnak. Pedig most a tizenévest is támogatni kellene.

A serdülők szerephelyzete is új. A gyermekévek megszűntek. Beléptek a felnőttkorba vezető sötét, nyirkos folyosóra. Zavarják testi változásaik: pattanások, nemi jelleg, megnyúlt kezek stb. Érzelmük is olyan zavartak. Elbizonytalanodnak, támaszt keresnek. Kinél? A családtagoknál. De mivel az „erősek” az anyagi világgal vannak lekötve, ami viszont őket most nem érdekli, kénytelenek vonzó társaikhoz fordulni. Társkapcsolatukban védelemre lelnek és szerepeket tanulnak: a férfi és nő szerepét, a kölcsönös kapcsolatok művészetét. Közben önállósulnak a szülőktől. Ez az útkeresés folytatódik egészen a középiskolás kor végéig. Ekkorára fölserdülnek.

Tizenéveseink másik központi témája az önazonosság (identitás), aminek lényeges velejárója a szexualitás, illetve, hogy elismerten férfi, nő lehessen (Erikson 1968). Ha a családtól nem kap útmutatást, kénytelen kizárólagosan társaira (esetleg az iskolára) támaszkodni. Ez kiszolgáltatottságot is jelent. A társak között uralkodó filozófia is sodorja sok tizenévesünket a szabadszerelem, szeszital és kábítószer élvezet: antiszociális magatartás felé. Ezen fiatalok önbizalma alacsonyfokú, kapcsolatuk a vallással szinte semmilyen vagy sekély, teljesítményigényük silány, a családtól sem kapnak támaszt és tápot (S. I. 1984).

A „kékfényből” egy eset: Z. betörést követett el. Miért? „Pijára kellett a pénz. A kollégák kitervezték, mit kell tenni. Nekem kellett végrehajtani.” A szülők, hogyan néznek erre? „Nem hiszem, hogy őket nagyon izgatja az ügy. Lehet, ha kértem volna, adott volna a muter. Ő mindent megtesz, csak hagyjam békén.”

Sajnos, nemcsak a családtól elhanyagolt gyermekek esnek áldozatul. Talán a szülők mindent megtettek, de tizenéveseik mégis kisiklanak, mert nincs elég önbizalmuk, erejük a kitartáshoz, erős a „sodrás”.

Ebben az életszakaszban általános, szülőknél és gyermekeknél, a nagy aggodalmaskodás. Talán azt is jelzi ez, hogy éretlenek. Nem vagyunk képesek elfogadni azt, hogy nem mi vagyunk az Isten, hiányzik a mindenhatóságunk. A túlzott aggodalmaskodás azután álmatlanná, kapkodóvá és bizonytalanná tesz. Jó tudni, hogy emberi aggodalma-

inknak csak 12 százaléka következik be, 88 százaléka teljesen fölöslegesnek bizonyul (Gyökössy 1981).

Ha a csalárendszer eddigi fejlődése pozitív volt, ebben a szakaszban jutnak el a hitvesek arra a boldogító tapasztalatra: Egyek vagyunk! Harcaink az egymásért vívott harcok! Igaz ezek a névtelen boldog házasságok nem tűnnek fel a filmezők szemében. Pedig ez az igazi családi élet, amikor 15–20 évi házasság után is melegség önti el az asszony szívét, amikor férje érkezik, és nagyot dobban a deresedő férfi szíve, amikor felesége hangját hallja. A szőrösödő állú, fátyoloshangú fiú, és melben domborodó bakfis leány büszkén nézhet fel a két felnőttre és kimondhatja: Mi szeretjük egymást, egy családba tartozunk!

A kiürülő családi fészek életszakasza

A kiürülő fészek életszakasznak két önálló része van. Az egyikben a család a gyermekek kiházásítását végzi, a másikon pedig végleg a két szülő marad a családban.

1. *A család kiházító életszakasza* az első gyermek jegyesidejétől az utolsó gyermek kiházásításáig tart. Gyakorlatban a házasság 18–30 éve. Gyökeres változások időszaka ez is.

A gyermekek kisodródni a családból, családot alapítanak. Elvárják szüleiktől, hogy úgy viszonyuljanak hozzájuk, mint felnőt, érett emberekhez. Tartsák tiszteltben terveiket, nézeteiket, érzelmeiket, szabadságukat. Ugyanakkor őszintén szeressék és érzelmileg, de anyagilag is támogassák őket. Az új csalárendszer olyan, mint a bizonytalanul lépegető kisgyermek. Támogatásra, biztatásra szorul. Háttérből főképp az a két csalárendszer bátorítja a fiatal párt és biztosítja önálló kezdeményezéseiket, melyekből kinőttek.

Kezdetben az újembert és az újasszonyt is az kísérti, hogy egy az egyben lemásolják saját családi körüket, esetleg kisebb változásokkal ültessék át a szülői házat saját fedelük alá. Lassan módosulnak szerepmintáik, és kialakul csalárendszerük, egyenlőre csak mint kettőjük kapcsolata.

Vészes lehet, ha a fiatalok bármelyike nem tud elszakadni a szülői otthontól, szüleitől. Nem képes önállósulni.

Anyukához szalad: tanácsért, érzelmi melegért; ahelyett, hogy hitvesével tárgyalna és nála melegedne. Mondtuk, hogy ez az önállósulás semmiképpen sem jelenti a szülők megvetését. Szükséges azonban, hogy a fiatalasszony és fiatalember jól érezze magát saját otthonában. Sokszor a szülők éretlenek arra, hogy gyermeküket engednék futni. Nézzünk egy példát:

Renáta mérnöknő. 31 éves korában házasodott. Részben özvegy anyja gátolta. Szabadidejét mindig otthon kellett töltenie. Az özvegy különösen azzal bilincselte magához, hogy gyakran elmondta: Csak miattad, biztonságodért nem mentem újra férjhez! Ebből táplálkozott a bűntudat és pszichikai kényszer: Anyámmal kell maradnom! Majd az idősödő asszony változott: Mi lesz veled, ha én meghalok! A leány megértette: anyám azt kívánja, hogy menjek férjhez. Megtette. Egyébként is vidéken dolgozott már. Ekkor az özvegy „bölcse” megállapította, de csak a házasságkötés után, hogy veje a „legzüllöttebb”, „legutolsóbb” a világon. Egy szép napon kizavarta a fiatalembert és kiadta a parancsot: Be ne tegye ide a lábát! Persze a fiatalasszony „köteles” továbbra is minden vasárnap anyjához utazni.

Az ilyen házasság leggyakrabban nem bírja ki a próbát, összetörik. Esetleg a házasság megmarad, de a feszültségek csak a bilincselő szülő halálával szűnnek meg. Az áldozat csak ekkor szabadul.

A szülők nehézségei közül kettőt említhetünk. Esetenként igen súlyosak lehetnek.

Amikor gyermekeik kirepülnek, eddigi szülői szerepük végérvényesen megszűnik. Az elszakadás fáj. A lakodalom alatt mindenki vigad, de a szülők sírnak. Normális velejárója ez életüknek. Sőt ezért nevelték gyermekeiket. És mégis! Öröm és büszkeség tölthetné el szívüket, hogy ilyen „jó munkát” végeztek, az oltárig kísérték gyermeküket. Elfogadni azonban azt, hogy életem egy annyira fontos szakasza lezárult, emberileg nehéz. Ezt jelzi az a sok beleavatkozás a fiatalok életébe. Így tiltakozik a szülő. Meg szeretné hazudtolni, hogy minden megváltozott, és ő nem szülő többé. Így érthetjük az 55 éves Irénke szélsőséges kijelentését. Egyetlen lányának ezt mondta: Ha gyerekek lesz, én nem élem túl, belehalok! Pedig lánya férjnél volt.

Ezt a helyzetet nehezíti a szülők személyi zavara. A 35–55 év közötti ember rádöbben, hogy feltartóztatlanul öregszik. Rodin világhírű szobrász ajtóstól rontott be barátjához, Reiner M. Rilkéhez: Rettenetes dolog történt velem, rájöttem, hogy öregszem!

A férfi és a nő egyaránt felfigyel öregedése testi jeleire és ez lelkiileg megviseli.

A nő arca ráncosodik, szeme gyengül. A szexhormon kiválasztása lassan, esetenként viharosan leáll. Beköszönt az átmeneti kor (menopauza, 40–50 év tájt). Termékeny ideje megszűnik. Érzékelő szervei is lankadnak. Testi változásait, a nők 50 százaléka „kellemetlen életszakaszként” éli át: öregszem, gyöngülök, betegeskedem panaszokkal (Neugarten-Wood-Kraines-Loonis 1963). A többiek „felszabadulnak, fellélegzenek és újra kivirágzanak” (Deutscher 1964). Nem kell izgulniuk teherbeesés miatt, és nincs gondjuk a női ciklus kellemetlen megnyilvánulásaival. Természetesen egyeseket komolyan megvisel ez az időszak, átmenet: hőingadozás, szédülés, ingerlékenység, álmatlanság, idegesség, depresszió, sírógörcs stb. kínozza őket (Goodman-Stewart-Gilbert 1977). Testi alapokra visszavezethető bajaikat csak fokozza anyai, és részben hitvesi, szerepük elvesztésének gondolata. Depressziók jelentős okozója éppen ez a szerepcsere (Bart 1971). Levertségében, kisebbségi érzete következtében sok asszony úgy érzi, nem is nő többé. Férje közeledését is elhárítja. Ezzel önmagát még mélyebbre taszítja, mert így nem „kellhet” férjének. Önmagát és férjét is megfosztja az annyira szükséges és támaszt jelentő intimitástól. A másik asszony elhanyagolja magát vagy inni kezd. Az sem kizárt, hogy a 16 éves hódító leány szerepébe öltözik. Nem ritkán megremül az öregedő feleség: Elvesztem férjemet, öregsgemre, egyedül maradok! Erre irigykedni, gyűlölködni és féltékenykedni kezd. Testileg-lelkiileg befagy. Férjét vádolja mindenért, ami kimaradt életéből. Az eredmény: a család légköre romlik.

A férfinél az „átmeneti kor” néhány évvel később jelentkezik, bár negyvenévtájt beindultak testi elváltozásai: 10–20 kilót felszed, magassága 1–2 cm-el kisebbedik, a test védőrendszere fogy, haja őszül, látása gyengül, rugalmassága és munkabírása csökken (Batten 1984).

Mindennek láttán sok férfi megfeszíti erejét: sportol, dolgozik, termel . . . , s nem egyszer a szívinfarktus állítja le. A másik elanyátlanodik és alkoholba fojtja „bánatát”. Nem ritka eset, hogy „bizonyít”: Vagyok én még olyan legény! Pedig csak „kapuzárasi pánik”. Bemagyarázza magának, hogy soha sem volt boldog, az idő lejár, tehát most kell megragadni az utolsó alkalmat. De lehet valaki boldog „útszéli szerelemben”? Szexuális erejének esetleges anakadását nem könyveli el természetes folyamatként, hanem feleségét okolja: nem fest, öregszik, elformátlanodott. Végasztalja magát: Bizony, fiatalabb nő mellett, én még . . .

„Azt kérdezi, — mondja egy 56 éves férfi — mi készítette arra, hogy ősz fejjel, mint nagypapa 28 éves lány után járjak, tudva, hogy feleségem halálra sírja magát? Jogos a kérdés. 31 évi házasság után örülségnek tűnik az egész. Hosszú, álmatlan éjszakákon én is ezen gondolkodtam. Nem védekezem, csak elmondok valamit. Mint fiatalember halálosan szerettem feleségemet. Az elmúlt években megrokkant az öregségtől. Bennem pedig megjelent a haláltól való félelem. Megismertem ezt a lányt, és szerelmébe menekültem!”

Kérdezhetnénk: Nem lett volna testet-lelket kielégítőbb, ha feleségének tárja fel lelkét, és az ő karjaiban próbál feloldódni, végasztalódni?

A hitvesek zavarát növelheti az is, hogy egyikük vagy mindkettejük szülei leesnek lábról, gondozásra szorulnak. Haláluk is bekopog a családba. Nehéz, ilyen közlőrl találkoznunk a halállal!

Nehézségeinkben nagyon fontos, hogy ne veszítsük el fejünket. Ismerjük fel helyzetünket és maradjunk talpon. Hatoljonak be a hitvesek egymás lelki világába. A gyerekek kiröppenése emlékeztesse őket a kezdeti boldogságukra. Ha szexuális igényük csitul is, ne hanyagolják el önmagukat és egymást testileg sem. Maradjanak testileg-lelkileg közel egymáshoz. Csókjuk legyen bensőséges, támoató és bátorító.

Egyeseken sokat segíthet a vallásos tudat: Hármában vagyunk; te, én és az Isten.

Általános keresztény elv: A szeretetre mindig képesek vagyunk. Minden megszűnik: tudomány, erő . . . , de a szeretet örökre megmarad (1Kor 13).

Olyan életbölcse mondja Arany János:

Hisz szép ez az élet
Fogytig, ha kíméled
Azt, ami maradt:
Csak az ősz fordultán,
Leveleid hulltán
Ne kívánj nyarat. (Mindvégig)

2. *A nagyszülői életszakasz* akkor kezdődik, amikor be-
köszönt az első unoka, és a halállal ér véget az elköltöző
számára.

Lehet ez az életszakasz az újra felfedezés vagy a re-
ményvesztés kora egyaránt.

Az öregedő és életük alkonya felé közeledő hitvesek
újra rátalálhatnak egymásra és egy eddig nem sejtett
mélységesen tiszta szerelem, lassan testetlen szeretet fog-
ja betölteni szívüket. Olyan szépen szedi ezt versbe R.
Burns:

John Anderson, szívem, John,
együtt vágtunk a hegynek,
volt víg napunk elég, John,
szép emlék két öregnek.
Lefelé ballagunk már
Kéz-kézben csöndesen,
s lent együtt pihenünk majd,
John Anderson, szívem.
(Szabó Lőrinc fordítása)

Ahhoz, hogy emelt fővel öregedhessünk meg, sokban
járul hozzá az, amiről a költő így suttog:

Gyermekszívvel, öntudatban
Nyugszom meg a gondolatban,
Hogy övéit el nem hagyja,
Ki mindnyájunk édesatyja!
(Arany J.: Itthon)

Ebben a korban nagyon könnyen megtörténik, hogy az
„üres fészek“ ténye és a mulandóság gondolata vasmarok-
ként szorítja az embert. Az ilyen egyre görcsösebben ka-
paszkodik a mulandó dolgokhoz: kövesedik, testileg-lelki-
leg ráncosodik. A spórolásból zsugori, az óvatosból bizal-
matlan lesz. A múltban él, nincs jelene, sem jövője. Pedig
milyen gazdag jelen és még szebb jövő csábítja a nagy-
szülőket. Mennyi boldogságot sugározhatnak egymásra és

környezetükre. Milyen kincsesbánya lehet ez a temérdek tapasztalat, amit tenyerükbe tett az élet.

Felfedezhetik gyermekeiket is, mint „nagy barátaikat“, akikkel kölcsönösen hatnak egymásra. Gazdagíthatják őket, s általuk gazdagodhat életük. Menyük és vejük nemcsak szám szerint szaporította családrendszerük tagságát, hanem boldogság szintjét is emelte. Így számol be erről egy anyós:

„Tudja, két fiunk volt. De, olyan jó érzés, most már van lányunk is. Gyöngyit úgy szeretjük párommal, hogy saját lányunkat sem szerethetnénk jobban. De azt is meg kell hagyni, hogy ő is olyan aranyos hozzánk. Nem avatkoztunk bele, kit választ magának a fiunk, de bizonyos, hogy jobbat nem találhatott volna.“

Sajnos az sem ritka jelenség, hogy az idősödő hitvesek gyermeküket még mindig, csak „kisfiuknak“ tekintik. Vagy magukhoz bilincselik, vagy teljesen elidegenítik, és rendszerint vejüket és menyüket véres ellenségként kezelik.

A harmadik új szerep ebben a korban a nagyszülői. Jelentheti ez a „kisegítő szülőt“ gyermekeik oldalán és a „családi bölcsesség kútforrását“ gyermekeik és unokáik számára egyaránt. Általában a nagyszülők kétharmada könnyedén beleéli magát ebbe az új szerepbe: megelégedett, sőt élvezzi helyzetét. Gondolkodásra említjük azt a kutatási eredményt, miszerint általában az anyai nagymamák és apai nagypapák melegek és sajátjuknak tekintik unokáikat, de az apai nagymamák és anyai nagypapák ellenkezőleg (Neugarten-Weinstein 1964). Kölcsönösen hasznos lenne, ha minden nagyszülő a szeretet napjaként ragyogna unokái felett. A költő így serkent erre:

Köszöntlek táguló szívemmel,
Körém gyülemlett unokák,
Úgy adta Isten, hogy ti bennem,
Én bennetek nővök tovább.

(Sík Sándor: Unokák)

E korszak újabb helyzete: öröme vagy kínja a nyugalomba vonulás. Megszűnik a munkás szerep is. Sokaknak ez halált jelent. Teljesen erőt vesz rajtuk a haszontalanság érzete: Minek éljek tovább?! Különösen férfiakra jellemző, hogy elvesztik a talajt lábuk alól. Egészségesen mennek nyugdíjba, s néhány hónap múlva kongatják felettük a lé-

lekharangot. Az asszonyok könnyebben felfalálják magukat egy kézimunkacsoportban, templomban, unokák körében stb. Pedig mindenki számára lehet a nyugdíjba vonulás új kezdet, lendület, könnyedség. Nincsenek nagy anyagi gondjai. Többet törődhet magával és másokkal. Ernyedten élvezheti hitvese társaságát: utazhat, zárandokolhat stb. Részt vehet közösségi akciókban. Élvezheti a másoknak tett szolgálatot.

Az egyik nagymama, aki még 94 éves korában is kedvelt volt unokái körében, azzal kezdte napjait, hogy minden reggel részt vett a korai misén. Utána bejárta a községet, ahol öt gyermeke élt. Az egyiknél megágyazott, a másiknál mosott vagy főzött, a harmadiknál az unokákról és dédunokákról gondoskodott. Idejéből még csak annyi maradt, hogy este rózsafűzérével vegyen búcsút a jósággal bearanyozott naptól.

Péter bácsi, öreg napjainak egyik részét unokái között, a másikat a templom körül töltötte. „Atya, – mondogatta – olyan boldog vagyok, hogy Istennek szolgálhatok!” A templomkert virágai között virult: „szórakozott”, szépítgetett.

A nagyszülői életszakasz komoly keresztje a tehetetlenedés és betegeskedés. Milyen szép látni, amikor a két idős ember megértően, csendesen támogatja egymást.

Életünk egy nagy változása, amikor a hőn szeretett hitves kiköltözik a földiek világából. Az ittmaradott számára egy kőlap vagy halom jelzi még: volt egyszer egy nagy szerelem. Minden élő számára nyitott az a lehetőség, hogy elmondhassák fölötté is: „Élete útján áldást hozott. Ahová ragyogó szemének egy sugara elért, ott világosság, melegség, élet fakadt. Gyászolja mindenki, aki szeretete melegét érezte. De legjobban az, akire a legtöbbet pazarolta, akinek életét földi paradicsommá tette“ (sírfelirat).

II. KRISZTUSRA ÉS AZ EGYHÁZRA VONATKOZÓ TITOK

A II. fejezetben a keresztyén családról, mint krisztusi valóságról, szentségről, titokról beszélünk, amely közvetlen kapcsolatban áll Krisztussal és Egyházával (vö. Ef 5,32). Ebben az értelemben a keresztyén család több, mint két ember életkapcsolata, több mint a csalárendszer. A keresztyén család az Egyház kicsiben. Krisztus jelenlétének egyik helye. Általa és benne él és növekszik Krisztus Egyháza. Amit tehát elmondunk az Egyházzal, az kicsiben érvényes a családra is. Az Egyházban lép szövetségre az Isten az emberrel. Az egyházban és a családban valósítja meg az ember ezt a szövetséget. Krisztus különösképpen a családtagokban szenteli magát az Atyának és bontakoztatja ki életének gazdagságát a Szentlélekben.

Az alábbiakban megvizsgáljuk a családot a teológia nézőpontjából. Szemügyre vesszük a keresztyén család lelkiségét és néhány pillantást vetünk nevelő munkájára.

1. A CSALÁD TEOLÓGIÁJA

A család teológiája címszó alatt vizsgáljuk felül a keresztyén család filozófiai és teológiai alapjait és megpróbálunk rámutatni lehetőségeire.

A keresztyén család filozófiája

1. A keresztyén gondolkodás és magatartás alapelve a szeretet (Mt 22,34-40). Az Isten szeretet és minden szeretet Istentől van (1Jn 4,7-9). A Szentháromságú egy Istenben honos a szeretet teljessége. Az ember pedig ennek az Istennek képmása. Különösen a keresztyén családi életben valósulhat meg ez az isteni képmás. A fiatal pár szeretetből lép Istennel és egymással életszövetségre, szeretetükkel gazdagítják és megszentelik egymást, de ugyancsak kölcsönös szeretetükkel szolgálják, dicsőítik Istent. Szeretetük gyümölcsei a gyermekek, akikben a szülők Istennek áldoznak és Isten Egyházát gazdagítják. A szeretet türelme, jósága, alázata, önzetlensége stb. egyengeti a család és minden családtag útját az Isten dicsősége felé. Ez a szeretet soha meg nem szűnik, folytatódik az örök életben (1Kor 13). Így tehát a szeretet nemcsak emberi valóság, Isten ajándéka és kegyelme is. Négy lépcső vezet a szeretet tökéletességéig a családban.

A szeretet első fokát ezekkel a szavakkal fejezhetnénk ki: *Szeretlek, mert enyém vagy!* Alapja a „szexus”, a szerelem testi vonala, a férfi és a nő egymás birtoklására törekvő vágyódása. Enélkül lehetetlen házasságot élni, legalább is addig, míg a testi vágy magától ki nem alszik, ha egyáltalán kialszik. A nemi élet a hitvesek között olyan, mint autóban a gyertya: gyújt és üzemeltet. A modern keresztény filozófia szerint tehát a hitvesek testi kapcsolata nemcsak gyermeknemzésre irányul. Szerveink szerepe összetett. Kezünkkel dolgozunk, de simogatunk és ölelünk is. Szánkkal eszünk, de beszélünk és dalolunk is. Nemiségünk is ilyen: gyermeknemzésre szolgál és élvezetet nyújt, de mindenekelőtt kifejezi a hitvesek kölcsönös szeretetét, sőt növeli. A keresztény hitveseknél a szexualitás a szeretet szolgálatában áll. Ebben az értelemben nemi életünk is istenszolgálat, istendicsőítés, szent cselekmény.

A szeretet következő fokát így önthatnánk szavakba: *Szeretlek, mert ilyen vagy!* Erosz ez, a szerelem lelki oldala, amely azt sugallja: „Jó veled együtt lenni, vágyom utánad, jóleső feszültség vibrál kettőnk között.”

Bizonyos a férfiak és a nők közötti különbség orvostudományilag is: másképp gondolkodnak, éreznek és viselkednek a férfiak és másképp a nők. Ez természetes és jó így. Még agyunk is különbözik. A középagy idegsejtartalma lényegesen eltér. Férfinél 165.000, nőnél 140.000 mm³-ként. Ez a különbség már a születés előtt is megvan. Így a férfi erosz erőben, figyelmességben és lovagiasságban, a női gyöngédségben, szelídségben és simulékonyságban bontakozik ki. Ezen tulajdonságainkat a nevelés is befolyásolja: fejleszti, gátolja vagy összezavarja. Ha ezek a törekvések nem lennének meg bennünk, eroszunk csak kielégülésre törekvő vággyá fajulna. Az erő, simulékonyság stb. pedig melegen tartja a szexust a házasság évein át. Ugyanakkor a keresztény hitvesek az egymás iránti vágyakozásban felfedezik az Isten utáni vágyat. Egymást keresve, keresik Istent; egymásnak engedelmeskedve, Krisztusnak engedelmeskednek (Ef 5,21).

A szeretet harmadik lépcsőfokának jeligeje: *Szeretlek, mert társam vagy!* Ezt mondjuk filiának. Az együvé tartozás sajátos érzetét és gyakorlatát biztosítja. Egymásban a hitvesek segítőtársat, élettársat látnak általa. Úgy néznek egymás szemébe, hogy benne látják az Istent, embertársat, világot, munkát, családot...

A szeretet legmagasabb foka kifejezetten keresztény: Szeretlek, mert vagy! A hitvesek szeretik egymást, mint Isten teremtményei: Téged adott az Isten, hogy szeresselek, azért még akkor is szeretlek, amikor pillanatnyilag, bizonyos ponton nem találak szeretni valónak. Így szeret az Isten minket, mindenkit, a gonoszokat, bénákat, csúnyákat is. Ez a szeretet gyógyító és üdvöztető. Így nyilatkozik egy fiatalasszony: Alig néhány hónapra házasságkötésünk után, súlyos női bajba estem. Hónapokig nem élhettünk házaseletet. Férjem reménykedő, biztató és hosszantűrő szeretete és megható hűsége többet gyógyított állapotomon, mint bármely gyógyszer.

2. Az ember a Szentháromságú Isten képmása. Közöségi lény. Közöségi létünk különösen a családban érvényesül. Azért életszükséglet a család minden gyermek, minden fiatal és minden felnőtt számára, mert ez biztosít otthont.

Az otthon több mint lakás. Ábel, Tamási Áron Ábel Amerikában c. munkájában, ismétli a néger szavait: Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne! Ábel hozzáfűzi: „És éreztem, hogy szívem megtelik nagy és általános melegséggel, a lelkem megtelik a derűs idő nyugalmaival és a szívem megtelik a hajnal harmatával.” Nem csoda, mert otthon lehetünk egészen „én”. Ott lehetünk egészen egyedül, de úgy hogy mégis együtt vagyunk. Sőt úgy vagyunk egyedül és úgy vagyunk együtt otthon, hogy Isten van velem és velünk! Tulajdonképpen az otthon a mennyország egy szelete, szöglete. Persze az otthont nem kapjuk meg kell alkotnunk. Alkotói a szülők és gyermekek, mindenki a maga képessége és lehetőségei szerint.

Az egyik asszony panaszkodik: „Férjem nem szeret. Olyan vagyok számára, mint egy háztartási alkalmazott. Pedig én csak érte és az otthonunkért élek.” S tényleg a lakás ragyog, az asszony elbájolóan csinos, legalább is a családlátogatáskor. Arra a kérdésre: Mindig ilyen takaros?, ez a válasza: Oh nem, ezt nem lehet! A következő kérdésre: Megmutatná azt a ruháját, amiben a férjét szokta hazavárni? — Iesújtó a válasza: Oh, azt szégyenlem! Azt az ócskaságot egy idegennek meg sem mutathatom!

Négy tanácsot adhatunk az otthont teremtő asszonyoknak: 1. Az asszony annyit dolgozzon otthona szépségéért,

hogy öröme is legyen benne! 2. Otthona ne csak ragyogjon a tisztaságtól, sarkalljon imádságos áhítatra is! 3. Soha se vegyen föl olyan ruhát, amit idegenek előtt szégyellene! 4. A legjelesebb vendég az otthonban a férj, feleség és gyermekek, illetve a családtagok!

Egyik férj munkatársnői irigylük feleségét, mert ha hozzájuk ilyen kedves, ha velük ilyen segítőkész, hogy udvarolhat a feleségének, — mondták. A „valóban ilyen figyelmes és kedves vagy otthon is, így udvarolsz feleségednek is?” — kérdésre meglepő a válasz: No ugye, otthon az más, idegenekkel udvariasabb az ember, természetesen! — Miért lenne ez természetes? Nem lenne inkább az természetes, hogy feleségedhez kedvesebb, figyelmesebb és szolgálatkészebb vagy? Nem kellene többet udvarolni a feleségnek, mint más nőknek?

Felsorakoztathatunk négy tanácsot az otthont teremtő férjeknek is: 1. Otthonod melegéért tégy meg annyit, amennyit elvársz otthonodtól. 2. Egy kicsivel légy kedvesebb és figyelmesebb feleségedhez, mint amilyen vagy idegen nőkhöz. 3. Ne csak pénzzel gondoskodj otthonodról, feleségedről és gyermekeidről, hanem szentelj időt nekik és érdeklődj utánuk. Példaképed Krisztus, aki gondozza Egyházát (Ef 5,29). 4. Neveld rá gyermekeidet, hogy ők is hozzanak áldozatot az otthon melegének megteremtéséért.

Az otthonteremtés súlyos problémája lehet, hogy azt a második műszak szintjére szállítjuk le. Hellyel-közzel kényszerűségből, mert az üzemi munka teljesen leköti úgy a férjet, mint a feleséget, sőt iskolás gyermekeinket is lefoglalja a tanulás. Ha a házon kívül is dolgozó feleségre hárul az otthon karbantartása, lehet hogy ragyogni fog a lakás, de az asszony elhervad és családjából hiányozni fog az otthoniasság. Szívleljünk meg ismét négy tanácsot:

1. Az otthoni munkát, az otthonteremtés feladatát is tartsa minden családtag olyan értékesnek és legalább olyan fontosnak, mint a pénzkereső foglalkozást. 2. Az otthoni munkát végezzük lehetőleg együtt, különösen akkor, ha mindkét családfő munkaviszonyban van. 3. Háztartásunkat gépesítsük, hogy ezzel könnyítsünk magunkon és időt nyerjünk, amit otthonunkra és egymásra költhetünk. 4. Az együtt töltött idő és az együtt végzett munka aranyat ér az otthonteremtésnél.

Az otthon megteremtése nem csak a szülők feladata. Gyermekeinket se zárjuk ki ebből, sőt segítsük és neveljük őket erre. Senki se legyen az otthon pusztá élvezője, mindenki járuljon hozzá annak melegségéhez, természetesen a saját adottságai és képességei szerint. Érvényes ez már egészen kis gyermekeinkre is. Álljon itt néhány irányelv: 1. Segítsük gyermekeinket arra, hogy mindent megtegyenek otthonunk melegségeért. 2. Ezért, képességeikhez mérten segítsenek a házi munkák végzésében. 3. Már kiskoruktól tartsák rendben játékaikat és saját dolgaikat: ruháikat, cipőiket, asztalukat, ágyukat, majd tanszereiket és szobájukat is. 4. Gyakoroltassuk velük az udvariasságot, előzékenységet, kedvességet és segítőkészséget az idegenekkel, de főképp a háziakkal szemben.

Nem ritka eset, hogy lakásunkat vallási tárgyak: képek, szobrok stb. vagy tájképek, piaci giccsek múzeumává alakítjuk, de az is előfordul, hogy hajlékunk kong az ürességtől, esetleg csak itt-ott szégyenlősködik egy-egy apró dísz. Pedig az otthon megteremtéséhez tartozik hajlékunk díszítése is. Állítsunk fel néhány elvet: 1. Az ízlésesen és könnyedséggel berendezett lakás meleg. 2. A keresztény otthon minden helyiségében találunk valami kifejezett vagy jelképes hitvallást: keresztet, ízléses szentképet, keresztény szimbólumot. 3. Lakásunk rendje és vallásos légköre rendre és vallásos áhítatra nevel. 4. A keresztény családban látható és megtapasztalható formában is legyen jelen az Isten.

3. Isten az, aki van, akinek léte örök, akiben mindig a jelen él (Kiv 3,14). Ő az, aki mindig velünk van s értünk van minden helyen, a legkülönbözőbb formákban. Mivel a keresztény ember Isten képmása, azért a keresztény család is a létre, az életre irányul: lét- illetve életközpontú. Mindig abban a tudatban él, hogy Isten jelen és vele van. De abban az értelemben is, hogy a család nyitott a gyermekeik felé: a gyermek Isten jelenlétét, velünkletétét tanúsítja. Így a gyermek a mennyországot varázsolja a családba. Elgondolkodtatóak Krisztus Urunk figyelmeztetései: 1. Meg ne vessetek egyet sem a kicsinyek közül. 2. Angyalaik az égben szüntelenül látják az Atya arcát (Mt 18,10-11). 3. Engedjétek hozzám a gyermekeket. 4. Ilyeneké az Isten országa (Mt 19.13-15).

A gyermek tehát a keresztény családban szellemi tőke, kincs, Isten áldása, a család szemefénye. Habár a keresztény ember is tudja, hogy a több gyermek vállalása pillanatnyilag anyagi hátrányt jelenthet. A gyermektelen családok koponyánkénti jövedelme 1972-ben pl. 2120 Ft, az egygyermekeseké 1700 Ft, a kétgyermekeseké 1400 Ft, a háromgyermekeseké 1130 Ft, a négy- és többgyermekeseké 900 Ft. Ennek ellenére számtalan keresztény család 3–4 gyermeket vállal tudatosan: Isten iránti szeretetből, a keresztény önzetlenség, áldozatkészség és gyermekszerelem jegyében. Ugyanakkor az is vitathatatlan, hogy hosszútávon a 3–4 gyermekes családok mentik meg gazdaságilag is a társadalmat. De ezek a családok tartják fenn a nemzetet is.

Tudják a keresztény szülők azt is, hogy a nagyobb gyermekszám még kulturálisan is hátrányos lehet az adott pillanatban. A család jobban le van kötve; kevesebbet utazhat, láthat, szórakozhat, művelődhet, mint a gyermektelen vagy egygyermekes család. Ez mégsem gátolja a keresztény család gyermekszereletét. Persze hosszútávon a nagycsaládok hasznosak kulturális szempontból is, mert nemcsak fogyasztói, termelői is a kultúrának. Főképp benne teremnek és fejlődnek ki a kultúra hordozói és teremői.

A gyermekáldásra való irányultság azonban nem jelent elzárkózást a családtervezés és születésszabályozás elől. Ennek is megvannak a keresztény irányelvei:

– Az Isten szava világos, „*sokasodjatok és szaporodjatok*“ (Ter 1,28). Nem lenne szentségi, keresztény házasság az, ahol a hitvesek eleve és szándékosan kizárnák a gyermekáldást, nem vállalnának gyermeket. Így maga az isteni parancs sugallja a három illetve több gyermek vállalását, mert két gyermekkel még semmiképpen sem sokasodunk és szaporodunk. Különösen ha arra gondolunk, hány gyermektelen házasság van. Budapesten pl. a házasságok 35 százaléka, de más városokban is 25 százaléka, míg vidéken kb. a családok 20 százalékaiban nincs gyermek. A gyermekek számát a keresztény hitvesek a „felelős apaság és anyaság“ mértékével döntenek el „kegyelmi ajándékaik“ szerint (1Kor 7,7).

– A „*ne ölj!*“ (Kiv 20,13) parancsa vitathatatlan és állandó érvényű a keresztény családban. Nem tervezhetjük tehát a családot gyilkosság árán. A megszületett és a még

meg sem született gyermek élete egyformán szent és Isten az Úr fölötté. A magzatelhajtás olyan súlyos véték, gyilkosság, ami miatt az elkövetőt és mindazokat akik ebben tanácsukkal vagy másképpen közreműködtek, kiközösítéssel sújtja az egyház. Egyébként is ismert, hogy az abortusz káros az anya szervezetére nézve és a később születendő gyermekek is gyakran megsínylik. Gyakori a koraszülés, defektes gyermekek világra hozása a művi vetélések következtében (vö. Fekete Gy.: Élünk magunknak?).

Magát a fogamzásgátló tablettát is elítéli és tiltja az egyház, részben mert káros hatást gyakorol a nő szervezetére. Ilyenek pl.: kóros elváltozások a petefészekben és petevezetékben, a szervezet mérgezése. Ha huzamosabb ideig szedi a nő ugyanazon vegyszert, szervezetében mérgezés áll be. Másrészt a mellékhatások sem „mellékesek”! Hormonális zavarok, elhízás stb. sok szívfájdalmat és még több szorongást és költséget okoztak már a családoknak. Minden családtag egészségére vigyázni kell! Érvényes ez az anya szervezetére is.

— A keresztény házasság „szent és szeplőtelen” (Zsid 13,4). A hitvesek megszentelik egymást kölcsönös szeretetükkel és szerelmükkel. Még testi egyesülésük is ezt szolgálja. A gyermekek is hozzájárulnak szüleik megszenteléséhez. Így a keresztény család Krisztus szeretetén épül és ennek jele. Mindenki számára kézzelfoghatóvá teszi az „Üdvözítő jelenlétét a világban” és az „Egyház igazi természetét”.

A család szentségének mérföldkövei: „a házastársak egymás iránti szeretete, a gyermekáldás nagylelkű vállalása, az egység meg a hűség ápolása és valamennyi családtag szeretetteljes együttműködése” (G S48 és 51).

A keresztény házasság szeplőtelen is. Nemcsak a párnaság és házasságtörés áll távol tőle, hanem minden mesterkéltség vagy „természetellenes” életmód. Így a keresztény családnak el kell vetnie a családtervezésnél használatos divatos eszközöket és óvszereket. Ehelyett a természetes életmódhoz és a családtervezés természetes módszereihez kell folyamodni, mint pl. a Billings-féle módszer (Ovulations Methode) (Billings 1973) és az újabb hőmérőzési eljárás (sympto-thermale Methode) (Rötzer 1979).

A természetes családtervezés szakemberei abból indulnak ki, hogy minden nő női ciklusa néhány napján termékeny, csak 4–6 napig foganhat. Ha tehát a házaspár nem számít gyermeket hozni a világra, ezeken a napokon tartózkodik a nemi élettől, más napokon viszont természetes szexuális életet él.

Billings és felesége megállapították, hogy a termékeny napokon a méhajak (cervix) bizonyos nyálkás váladékot tartalmaz. Ez olyasmi, mint pl. a tojásfehérje, de lehet fehér, sárgás vagy zavaros színű is. Az orvosházaspár ezeket a napokat „nyirkos napoknak”, azokat pedig, amelyeken a váladék nem jelentkezik, „száraz napoknak” nevezi. A nyirkos napokon foganhat a feleség, a száraz napokon pedig terméketlen. A Billings-féle módszer tehát olyan biztos és kézzelfogható jelenségre épít, amit minden nő ellenőrizhet önmagán. Csak arra kell ügyelnie, hogy tényleg jelentkezik-e ez a nyálkás váladék.

Az újabb hőmérőzési eljárás összekapcsolja a Billings-féle módszert és az ún. Knaus-Ogino módszert (hőmérőzés). Tudvalevő ugyanis, hogy a termékeny napokon a nő hőmérséklete hirtelen megemelkedik. A test hőmérséklete ugyan megemelkedhet meghűlés, alkoholfogyasztás, megérőltetés stb. esetén is. Amikor azonban a hőemelkedés és a nyirkos napok egyszerre jelentkeznek, biztosan jelzik a termékenység beálltát. Miután a hőmérséklet ismét megállapodik és megjelennek a száraz napok, ezek a terméketlenség jelei.

Az újabb hőmérőzési eljárás 25 éven át több tízezer ciklust kísért és biztosabbnak bizonyult, mint a tablettázás. Még a nő átmeneti korában is biztonságosan alkalmazható. Természetesen ismerni kell az illető személy női ciklusát és magát az eljárást. Ellenőrizni kell a szervezet váladék- és hőjelzéseit. A test hőmérsékletét legjobb reggel a felkelés előtt mérni 5–8 percig. Ajánlatos az észrevételeket minden nap jegyezni.

A röviden ismertetett két természetes családtervezési módszer sokat segíthet azon hitveseken is, akik gyermek után vágnak, de a feleség nem marad teherben. Ajánlatos ilyeneknél, hogy a termékeny napok beállta előtt kb. egy hetet tartózkodjanak a szexuális élettől s ezzel összpontosítsanak a termékeny napokra. Ez segíthet még abban az esetben is, amikor a terméketlenség a férjnél keresendő (az esetek kb. 40 százalékánál!).

Világos, hogy „a házasságnak nemcsak az életadás a rendeltetése”. Célja „a házastársak kölcsönös szerelmének kifejezése, gazdagítása és fejlesztése. Így még akkor is, ha nélkülözniük kell a sok esetben forrón óhajtott gyermekáldást, a házasság azért teljes életközösség, megőrzi értékét és felbonthatatlan” (GS 51).

Másrészt azt sem téveszthetjük szem elől, hogy nem elég a gyermeknek életet adni, a megadot életet emberivé és keresztényivé kell fejleszteni a családban. Ennek buktatóját így mondja ki egy szülő:

Mindent megadunk gyermekeinknek, ami csak tőlünk telik, de arra, hogy meghallgassuk őket, hogy foglalkozunk velük, sem időnk, sem erőnk!

Okosan tesszük, ha meghallgatjuk az egyik „kamaszt”: „Nagyon egyedül vagyok. Apám főmérnök és állandóan úton van. Amikor itthon lenne, akkor az irodájában ül és a felhalmozódott ügyeket intézi éjjel-nappal. Anyám is dolgozik, nagyon elfoglalt. Otthon mindig ideges. Nekem csak azt hajtogatják: Te már elég nagy vagy, járd a magad útján! Hát ez szép, nagyon szép, de olyan egyedül vagyok. Engem a haverok nem elégítenek ki. Megértő felnőttekre lenne szükségem, az apámra meg az anyámra. Talán nem is azért, hogy megbeszéljek velük valami adott problémát. Csak egyszerűen, hogy együtt legyek velük.”

4. A család végül is életre szóló hivatás. Minden keresztényt erre szólít fel az Isten: „Örvendjetelek az Úrban szüntelen! Újra csak azt mondom, örvendjetelek! Lelki jóságotokat ismerje meg mindenki. Az Úr közel van. Ne aggódjatok semmiért. Minden ügyetekben hálaadással párosult imádsággal és könyörgéssel terjesszétek kérésteket Isten elé. Akkor Isten békéje, amely minden értelmet meghalad, megőrzi szíveteket és elméteket Krisztus Jézusban” (Fil 4,4-7). Ezt a keresztény feladatot: az örvendezést, a lelki jóságot, az Úr közelségét, békéjét és imádatát leggyakrabban a családi élet és otthon keretében élhetjük meg. Itt tanuljuk meg ennek művészetét, életre szólóan gyakoroljuk. Ezért is jó, hogy felbonthatatlan, egy egész életre szóló a keresztény családi életközösség. Csak akkor tölti be igazán hivatását a család, ha egységben marad, ahogy ezt Krisztus kifejezetten is tanítja: „Az ember ezért elhagyja atyját és anyját, feleségéhez csatlakozik s a kettő

testben egy lesz. Úgy, hogy már nem ketten vannak, hanem csak egy test. Amit tehát Isten egybekötött, ember szét ne válassza!" (Mk 10,7-9)

Családi hivatásunk felbonthatatlan egységet követel azért is, mert az Úr saját képére teremtette a férfit és a nőt (Ter 1,27). Isten pedig az Atya, a Fiú és a Szentlélek. A családi közösség képe ennek az isteni közösségnek. Nem darabolhatjuk szét az egyetlen Istent „alkotó elemeire”, így a családtól sem szakíthatjuk el az apát vagy az anyát önszándékunkból.

Családi hivatásunk áldozatot és önmegtagadást kíván. „Én nem konyhalánynak és takarítónőnek tanultam” – mondja fojtott hangon, könnyeit nyeldesve az asszonyka. „Én sem szénhordónak!” – vágott vissza ingerülten a férje. A választ és megoldást talán abban a bűvös „is-is”-ben találjuk meg, miközben tisztázódik előttünk, hogy családi létünk nemcsak a társadalom alapsejtje, hanem istenszolgálat, hivatás is.

Hasonló nehézség bontakozik ki egy másik beszélgetésből: „Itt az ideje, hogy gyermeket vállaljunk. Igen, de most kell a munkába is bedolgozni magunkat. Már az állások elosztásánál kinézik belőlünk, hogy hamarosan szülési szabadságra megyünk, s hátrányos helyzetbe kerülünk. Melyik mellett döntünk? A gyerekek vagy a hivatás és előrehaladás mellett?...” A kérdés vitathatatlanul húsba-vágó. Talán az Apostol mégis így keresné a kiutat: „Semmit sem hoztunk e világra, s nem is vihetünk el semmit... Aki meg akar gazdagodni kísértésbe esik és sok oklatan meg káros kívánságba, melyek romlásba és kárhozatba döntik az embert... Te azonban, Isten embere, menekülj ezektől! Törekedjél inkább igaz lelkülésre, életszentségre, hitre, szeretetre, türelemre és szelídségre. Vív meg a hit jó harcát! Szerezd meg az örök életet, hiszen erre kaptál hivatást, erre tetted le számos tanú előtt az igaz hitvallást” (1Tim 6,7-12).

A családot segíti hivatásának teljesítésében a vasárnap és ünnepnap megszentelése (MTörv 5,13-14). De a baráti családok is támogatják egymást példájukkal és szavaikkal (Péld 17,17). Ezért ismét négy tanáccsal szolgálhatnánk: 1. Családi létünket éljük át úgy, mint Istentől kapott élet-hivatást, amely az örök létre készít elő minket. 2. A család az istentisztelet színhelye és az erények iskolája. 3. A

vasárnap és ünnepnap, valamint a család ünnepei a család jeles napjai. 4. A vásár és ünnepnap a barátság és a baráti körök napja.

A keresztény család teológiai alapjai

Ezen a helyen nem követjük azon „modern” teológusokat, akik előszeretettel mutatnak rá a Bibliában és a régi teológusok fejtegetéseiben meghúzódó társadalmi igazságtalanságokra és a női egyenjogúság lobogóját lengetik (T. Martin 1984). Inkább igyekszünk kihámozni Isten tervét a családdal a bibliai és teológiai szövegekből.

1. Az Isten terve a családdal az **Ószövetségben** kirajzolódik a Teremtés könyvének első két fejezetében: „Így szólt az Úristen: Nem jó az embernek egyedül lennie. Alkotok neki segítőtársat, aki hasonló hozzá... Azután az Úristen az emberből kivett oldalcsontból megalkotta az asszonyt és az emberhez vezette. Az ember így szólt: Ez már csont a csontomból és hús a húsemből... Ezért a férfi elhagyja apját és anyját és feleségéhez ragaszkodik, s a kettő egy test lesz” (2,18.23-24). Isten megteremtette az embert, saját képmására alkotta, férfinek és nőnek teremtette. Isten megáldotta őket: Legyetek termékenyek, szaporodjatok és töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá” (1,27-28).

Az idézett bibliai szövegből kitűnik, hogy úgy a férfi, mint a nő Isten teremtménye. Az ember teremtése akkor történt meg, amikor a férfi és a nő létrejött; illetve, a férfi és a nő együtt alkotják az embert. Mindketten Isten képére lettek teremtve. Ők Isten uralmának és szeretetének jelei és tanúi, de megvalósítói is. Hivatásuk: uralkodjanak és teremtsenek az Istentől kapott küldetésük kapcsán. Mindkettőnek „orrába van lehelve Isten lehelete”. Részesültek a bölcsesség, alkotókészség, szeretet, kapcsolattartás kegyelmében.

A „Nem jó az embernek egyedül” azt jelenti, hogy az Isten közösségre teremtette a férfit és a nőt, egymásnak alkotta őket, arra rendelte, hogy egymást boldogítsák és támogassák. Másutt így egészíti ki Isten az ő tanítását: „Jobban járnak, akik ketten vannak, mint a magányos, mert fáradozásuk meghozza jutalmát. Ha elestek, az egyik a másikat felsegíti. De jaj a magányosnak: ha elesik, nincs

senki, aki fölsegítse. Meg aztán: ha ketten együtt hálnak, egymást melengetik... És ha valaki megtámadja az egyiket, ketten szállnak vele szembe" (Préd 4,9-12).

Érthetjük a Szentírás ezen mondatát úgy is, mint Isten parancsát: Támogassák egymást a családok (ember = férfi + nő) anyagiakban és szellemiekben egyaránt. Így teljesítik az Úr tervét.

Isten a szeretet (1Jn 4,16). Szeretetből alkotja az embert és szeretetre képesíti a férfit és a nőt. Ezt fejezi ki a „borda“ hasonlat is. Ha az ember fejének egy részét említene az Írás, azzal kifejezné: A nő hivatott arra, hogy uralkodjon a férfi fölött. Kettőjük viszonyát az értelmi kapcsolat jellemezze. Ha viszont arról beszélne a Biblia: A nő a férfi pl. lábszárcsontjából lett létrehíva, azt fejezné ezzel ki, hogy a nőnek szolgálnia kell a férfit és a kettőjük kapcsolatát az ösztönök határozzák meg. A Szentírás viszont nem ezt sugallja. Kapcsolatuk jelvénye a „borda“: egymás mellett kell állniuk, mint egyenrangúak, Isten képmásai. Álljanak egymás szívéhez annyira közel, mint ahogy közel áll a borda a szívhez: szeressék egymást! (Vö. W. Trutwin 1970)

Ezt adja a férfi (Ádám) szájába a sugallmazott író: „Csont az én csontomból, hús az én húsemból.“ Se nem kevesebb, se nem több, mint én. Velem egylényegű, egyenrangú és egyenjogú. Annyira közel áll hozzám, mint a saját csontom, a saját húsom. Annyira becsülöm őt, mint magamat. Illetve, fontosabb ő számomra, mint legközelebbi rokonaim: szüleim és testvéreim! Ugyanezt erősíti meg Isten szava: „Ezért a férfi elhagyja apját és anyját és feleségéhez ragaszkodik, s a kettő egy test lesz!“ Nem jelenti ez ugyan a szülők és vérrokonok megvetését, de a házastársak kapcsolata fontosabb a vérrokonokkal való kapcsolatnál. Az egy-test-közösség csak a hitvessé válóval meg. Csak vele lesz „egy szív és egy lélek“, mondanánk magyarul ugyanezt a héber képet.

Természetesen az „egy test“ kifejezi a nemi kapcsolatot is, ami Isten tervében alapvető a hitvesek szerelmi párbeszédében. Azaz a férfi és nő családi kapcsolatának mindig marad testi vonatkozása, még akkor is, amikor már teljes nemi életre nem lesznek képesek. Szeretetüket testi jelekben is ki kell fejezniük: Csók, kedveskedés, stb. Az Apostol ezt így mondja ki: „Az asszony nem rendelkezik

saját testével, hanem a férje. Ugyanúgy a férfi sem rendelkezik tulajdon testével, hanem a felesége" (1Kor 7,4).

Ugyanakkor az „egy test” szóképpel mondja ki az Írás a hitvesek közösségének felbonthatatlanságát. A férjtől elválaszthatatlan a feleség, mert egy test. Annyira elválaszthatatlanok egymástól, mint ahogy a csonttól nem lehet elválasztani a húst!

Ennek a hitvesi közösségnek alkotója az Isten: Ő „teremti az embert férfinak és nőnek”, Ő „vezeti oda Évát Ádámhoz”. Isten hozza össze őket. Kapcsolatuk Istenre épül és Isten terve szerint valósul meg. Egyik fiatal így mondta ezt el:

„Miután megszerettük egymást J-vel és úgy éreztük életünket egygé kellene forrasztani, Istenhez fordultunk. Mutassa meg, vajon egymásnak szánt-e bennünket, házasságunk az Ő terve szerinti-e. A kért jel: térjen meg egy év leforgása alatt J. egyik párizsi ismerőse, aki mélyen belegyökerezett a hitetlenségbe. Ha Isten nem adja meg ezt a jelet, szétmaradunk. Közben J. Dél-Amerikába utazott, ahol szülei szolgálatot teljesítenek, én Svájcban maradtam szüleimnél. Az idő múlt. Közeledett az év vége, de még semmi jel. Sokat imádkoztam és sírtam, mert őszintén szerettem J-t és ő engem. Az utolsó napokban ő is megérkezett Zürichbe. Együtt imádkoztunk, ostromoltuk Isten irgalmát, de arra is készülődtünk, hogy alázattal elfogadjuk Isten rendelkezését, és elhagyjuk egymást. Az utolsó előtti napon szólt J. testvére, hogy már egy hete itt vesztegel egy levél Párizsból. Izgatottan bontottuk fel és olvastuk. J. ismerőse váratlanul, szinte hihetetlen körülmények között megtért. Ki tudná kimondani boldogságunkat. J. még aznap felkereste szüleimet és megkérte a kezem.”

Legyünk talán óvatosak az Istentől kért rendkívüli jelekkel, nehogy istenkísértés legyen. Ugyancsak óvakodjunk attól is, hogy egyéni felelősségvállalástól való menekülésként próbáljuk átruházni Istenre azt a döntést, amit tulajdonképpen tőlünk vár el. Viszont dicséretes az Istenre hagyatkozni, méghozzá teljesen és visszavonhatatlanul.

A hitvesi kapcsolat aranykerete a kölcsönös szeretet, amint már az eddigiekből is kitűnt. Ugyanakkor arra kell törekedniök, hogy egymás „segítőtársai” legyenek, egymás „kedvében járjanak” (1Kor 7,34).

Végül hitvesi kapcsolatuk másik koronája a sokasodás és szaporodás. Ez is a kölcsönös szeretetükből fakad, sőt azt táplálja és erősíti.

2. Az Újszövetség családképe a teljes istenszolgálat és emberszolgálat egyszül ki. Megerősíti ezt a Szentírás, amikor 13 helyen arról szól, hogyan szolgálja Istent és embertestvéreit pl. „Kornélius és házanépe” (Ap Csel 10,2), „Lídia házanépével” (ApCsel 16,14), a filippi-beli börtönőr és házanépe (ApCsel 16,30), „Kriszpusz, a zsinagógai előljáró házanépével” (ApCsel 18,8), Stephanés, Akhája zsengéje és házanépe (1Kor 1,16. 16,15), Oneziforus házanépe Ázsiából (2Tim 1,16), sőt a „császár udvarából valók” (Fil 4,22), Narcisszus házanépe (Róm 16,11), Arisztobulosz (Róm 16,10) és Kloé házanépe (1Kor 1,11), Arkhippos házanépe (Ko 14,17).

Mit jelentsen ez a szolgálat? Különösen fölvilan a Szeplőtelen Szűz családjában. Mennyire csodálatos az a mélységes istenszeretet és Istenre való hagyatkozás, amit Máriánál (Lk 1,38) és Józsefnél látunk (Mt 1,24). A házasság előtt és a házasságban egyaránt minden keresztény jelszavává lehet Mária mondata: „Az Úr szolgáló leánya vagyok, történjék velem szavaid szerint.” Nem jelenti ez azt, hogy a keresztény fiatal nem törődik a párválasztással, de mindenben Istenre hagyatkozik. Nem uralkodik a keresztény családokban „nemtörődömség”. Mindent megtesznek a családi élet boldogságáért, de mindenekfelett az Istenre hagyatkoznak. A családtagok egyéni és az egész család életében a vezérelv az istenszolgálat.

Mély vallásosságból fakad a szülők közötti teljes összhang. Mária (Lk 1,31) és József is (Mt 1,21) Jézusnak „nevezi” a gyermeket. Együtt mutatják be az Úrnak (Lk 2,21-38) és aggódva keresik, amikor elveszett (Lk 2,41-52). Nemcsak a szülők törekszenek egységre az Istennel és egymással, egységesen lépnek fel gyermekük érdekében. Maga a gyermek is keresi Istent és az összhangot szüleivel. „Nem tudátok, hogy Atyám házában kell lennem?” – kérdezi Jézus, majd „hazatért velük Názáretbe és engedelmeskedett nekik” (Lk 2,49.51).

A keresztény család az Isten és az emberek szövetségének helye. Itt valósulnak meg Isten ígéretei és itt váltjuk valóra az Istennek tett ígéreteinket. Ezért a szentségek is

mindig a családhoz vannak szabva, annak ellenére, hogy az egyén is részesülhet a szentségben. Elképzelhetetlen a házasságkötés szentsége a családi irányultság nélkül. A keresztség, a bérálás, a szentmise, szentáldozás, de még a szentgyónás is magán viseli a családiasság vonásait.

A család az emberiség iskolája és az emberszeretet gyakorlótere. Mária áldott állapotában is útrakel, hogy Erzsébet szolgálatára siessen (Lk 1,32-56). A családból indul ki Jézus, hogy „bejárja egész Palesztinát” és „mindenütt jót tegyen” (Mt 4,23-25).

3. Persze a bűn árnyéka szorosan a családi élet nyomába szegődött, hogy megzavarja Isten csodálatos tervét. Látszik már az ősszülők esetében is (Ter 3).

A bűnbeesés előtt Ádám és Éva bensőséges kapcsolatban voltak az Istennel, „együtt jártak és társalogtak” vele. A bűn után „elbújtak és féltek” az Istentől.

Kettőjük kapcsolatát is a bűn, „a kígyó” zavarta meg. Előzőleg a szeretet kapcsolta őket össze. Közelebb álltak egymáshoz, mint bármi más evilági. De a bűnnel a vádaskodás szakadéka nyílt meg közöttük: „Az asszony adott a fáról, akit mellém rendeltél!” (Ter 3,12)

Ez a „kígyó” azóta is állandóan befurakszik hideg testével a családokba s nézeteltérést, széthúzást, hűtlenséget...; egyszóval bűnt visz a családba. A bűn árnyékaként megjelennek a társadalmi felfogásra épülő igazságtalan előjogok. Így pl. a házasságtörésen ért férfit éppen úgy sújtja a halálbüntetés, mint a nőt (MTörv 22,22), de a gyakorlatban a nőt büntetik (Jn 8,3). Válójoga lesz a férjnek (MTörv 24,1), pedig az Isten terve a felbonthatatlan életszövetség (Mt 19,1-9). Napjainkban is hányszor történik meg hasonló, valamilyen beteges „társadalmi magátólérteződőség” miatt. Olyan természetesnek vesszük, hogy a férj megveri feleségét, a férfiak szexuális kilengései fölött is könnyen napirendre térünk stb.

A „kígyó” jelen van és visszaélésre serkent a nemiségünkkel. A pátriárkákra és Izrael hőseire is átragadt a korszellem és többnejűségbe kezdtek (1Krón 7,4). Még a jó öreg Európában sem ritka jelenség ez, habár a törvények elfogadták a keresztény egynejjűség elvét.

Milyen szomorú Dávid esete, aki beleszeret egyik katonájába, Uriás feleségébe. Az első csatásorba állíttatja a férjet, csak hogy megszerezhesse feleségét (2Sám 11,2-27). Napjainkban sem ritka eset, pedig a polgári válás lehetővé teszi, hogy újabb szerelmi kapcsolatot létesítsen az egyén. Nem egyszer mégis fondorlattal és gyilkosság árán próbálnak egyesek megszabadulni hitvesüktől.

Isten törvénye (Kiv 20,14) és a jóérzés is tiltja a házasságtörést. De hányan dicsekszenek szerelmi kalandjaikkal, mint valami hőstettel. Hivatalos tárgyaláson voltam. Bejön egy ismeretlen férfi és odafordul tárgyaló felemhez: „Délután nem jössz vadászni?” „Tudod, hogy nem szeretem a vadászatot” – hangzott a válasz. „Nem arra gondolok, nem jössz velem nőkre vadászni?” – egészíti ki mondanivalóját az illető. – Elgondolkodtató? Egy 40–45 éves családos ember, vezető állásban! Helyénvaló és nagyon is szükség-szerű Jézus tanítása: „Mindaz, aki bűnös kívánsággal aszszonyra néz, szívében már paráználkodott vele” (Mt 5,28).

Sajnos a „korintusi betegség” (Róm 1,27) is erősen terjed napjainkban. Nem csak Los Angelesben tüntetnek jogaikért a homoszexuális személyek és követelik a „házasságkötés” lehetőségét két férfi, illetve két nő között. Az ilyen egyéneket próbálja rávenni a család, hogy mielőbb pszichológus segítségét kérjék és személyiségüket helyes irányba fejlesszék.

A „kígyó” arra is kísért, hogy visszaéljünk a szeretettel: lenézzük, megalázzuk egymást vagy gyermekeinket használjuk fel erre. Még olyan esetekben is lehetséges ez, mint pl. Izsák és Rebeka családja. Ezek igazán Isten tervét látták házasságukban és szerették egymást (Ter 24,67), imádkoztak egymásért (Ter 25,21). Gyermekeiket is szerették (Ter 25,28). Rebeka mégis becsapja idős férjét, a vakot, sőt gyermekeit használja fel erre, s „örök haragot” teremt két fia között (Ter 27,1-45).

4. Erdemes röviden kitérni Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás, a II. Vatikáni Zsinat és II. János Pál tételeire a keresztény családról.

A teológusok között Szent Ágoston nézetei erősen befolyásolták az egész középkor felfogását a családról, házasságról és szexualitásról.

Ágoston hippói püspök (élt 354–430) élesen szembe helyezkedett a Görög Atyákkal, akik közül sokan a bűn

eredményeként könyvelték el a házasságot. Velük szemben végérvényesen kimondotta, mint egyházi tanítást, hogy a család és a házasság kezdetétől fogva Isten terve szerinti, azaz az Isten műve. Igaz ő sem volt képes megbirkózni a „korszellemmel“, amely szerint a házastársak viszonyát vétek is kíséri az érzéki vágy jelenléte miatt. Lehetőnek tartja tehát, hogy a nagy szexuális gyönyör miatt a házastársak egyesülése bocsánatos bűn, ezért, szerinte, mindig gyermeknemzésre irányuljon. Szerencsére ez a nézet nem jutott el a középkori keresztény házastársak tudatáig, mert csak a teológusok irataiban vitatták, de nem tették azt prédikáció tárgyává, sőt a penitenciák könyveiben sem nyer említést (Kern 1964).

Agoston tisztázta továbbá azt a tételt, hogy a házastársak erkölcsileg elkötelezettek egymásnak. Ő hangsúlyozta ki a szülők és gyermekek közötti kapcsolat fontos szerepét. Ő mutatott rá a házasság szentségi jelentőségére és Pált követve kifejti, hogy a férj és feleség szeretete Krisztus és az egyház kapcsolatát jelképezi (De Gen ad Lit.).

Aquinói Szent Tamás (1226–1274) a másik jelentős teológus a család kérdéseiben. Ő határozta meg a családot, mint társadalmat, ahol az alá és fölérendeltség a rend követelménye. Kell, hogy legyen a családnak is előljárója, aki intézi a közösség javát. Eszerint a férj kiváltságos szerepe megfelelne Isten tervének azért, hogy „a rend szépsége jobban kitűnjön az emberek között“ (S. Th. I. q 96, a 3 és 4). A feleség alárendelt helyzetét a bűnbeesés következményének mondja (S. Th. II-II, q 161, a 2). Kifejezetten tanítja azonban, hogy „a feleség teljesen egyenrangú férjével a házasságban, a férj csak a ház rendjében feje felelőségének“. Ebben az értelemben a férj semmisnek mondhatja felesége fogadalmát, fiai és leányai fölött is az apa rendelkezik (S. Th. II-II, q 32, a 8; q 89, a 91; q 10, a 12).

Szent Tamás szól „a legnagyobb barátságról a férj és feleség között“. Egyik érve a többnejűség ellen éppen az, hogy ilyen esetben „a feleség barátsága férjéhez nem szabad, hanem inkább szolgál“ (SCG III, 123, 6 és 124, 4).

A Zsinati okmányok is részletesen foglalkoznak a házassággal és családdal. Az Egyház a mai világban c. konstitúció külön fejezetet szentel a kérdésnek. Hangsúlyozza, hogy az emberi és a keresztény társadalom sorsa és jóléte

függ a család helyzetétől, „méltóságát és kivételes szent értékét óvni és növelni kell“ (47).

A házasság szerzője Isten. Lényege az „élet- és szeretetközösség“, amit Isten törvényei szabályoznak és a „házassági szeretetszövetség“ hoz létre. A családtagok egymást segítik, támogatják, teljes hűségben és felbonthatatlan egységben. Így az igazi házastársi szerelem „az istenszeretet megnyilatkozása“. Külön szentséggel „szenteli fel“ a hitveseket az Úr házastársi és családi feladataik teljesítésére. A családtagok kölcsönösen megszentelik egymást, együttesen megdicsőítik Istent. A szülők pedig gondoskodnak gyermekeik vallásos neveléséről (48).

A hitvesi szerelmet „Krisztus Urunk jósága a szeretet és a kegyelem külön ajándékával nemesítette meg, tette tökéletesebbé és emelte magasabb létrendbe“. Ez fejeződik ki a házassági tettekben. „A bizalmas és tiszta házastársi egyesülés cselekményei tehát tiszteletreméltó erkölcsi értékek.“ A férfi és a nő, mint „egyenlő társak“ ápolják magukban és imádkozzanak „rendíthetetlen szeretetért, nagylelkűségért és áldozatosságért“. Tűnjenek ki a keresztyén házastársak „harmonikus szerelmükkel és gyermekeik gondos nevelésével“ (49). A házastársak egyik sajátos küldetését „az emberi élet továbbadásában és felnevelésében kell látnunk“. Ebben a „teremtő Isten munkatársai“. „Megdicsőítik a Teremtőt és a tökéletesség felé haladnak, amikor nagylelkűen, emberi és keresztyén felelősségtől áthatva teljesítik az életadás feladatát“ (50).

Az okmány a magzatelhajtást „szégyenletes büntettnek“ nevezi, mert ellenkezik az Isten törvényével, amikor kioltja az emberi életet (51).

A tudósokat sarkallja a dekrétum, hogy kutassanak olyan születésszabályozási módok után, amelyek erkölcsileg kifogástalanok (52).

Végül a keresztyén család, a Zsinati tanítás értelmében, „a nagylelkű és fáradhatatlan szeretet iskolája“ (LG 40), a „társadalmi erények gyakorlótere“ és „a hit közvetítője“ (GE 3).

II. János Pál pápa Familiaris Consortio kezdetű apostoli buzdításában tolmácsolja és összegezi az 1980-as Püspöki Szinodus tanítását a családról.

Az ember, hangsúlyozza a pápa, az Isten képmása, akit az Úr szeretetből szólított életre és szeretetre rendelt. Ez

valószínűleg meg sajátos módon „a házastársi szeretetszövetségben”, ami a férfi és a nő bensőséges élet- és szeretetközössége (11). „Szeretük köteléke annak a szövetségnek lesz képe és jele, amely Istent és az Ő népét kapcsolja egybe” (12). „A házastársak tehát állandóan emlékeztetik az Egyházat arra, ami a kereszten végbement; egymás és gyermekeik számára az üdvösség tanúi lesznek, melynek részesévé a szentség teszi őket” (13). Kapcsolatuk „alkalmas arra a lehető legnagyobb ajándékozásra, amellyel Isten munkatársai lesznek egy új emberi élet adományozásában”. Gyermekeik számára a szülők „az Isten szeretetének látható jelei” (14). „A házastársi közösség, az apaság és anyaság, a gyermeki és testvéri kapcsolatot révén minden ember bekapcsolódik az emberiség családjába és Isten családjába, amely az Egyház” (15).

Hangsúlyozza a Szentatya, a szinodusi atyákkal egyetemben, hogy az Egyház „a házastársak tanítója és édesanyja”. Mint tanító az isteni törvényt tárja eléjük, mint édesanya ott áll mellettük minden nehézségükben és problémáik közepette (33).

Az Egyház védelmébe veszi a családot és kimondja:
A családnak joga van

- ahhoz, hogy családként létezzen és fejlődjék: azaz minden embernek joga van a családalapításhoz valamint a család fenntartásához szükséges javakhoz;
- az élet továbbadásához és a gyermekek neveléséhez;
- a házastársi és családi élet bensőségéhez;
- a házassági kötelék és a házasság intézményének szilárdságához;
- vallásos hitük megvallásához és továbbadásához;
- gyermekeik saját kultúrájuk és vallási hagyományaik és értékeik szerinti neveléséhez, az ehhez szükséges eszközökkel és intézményekben;
- a fizikai, társadalmi, politikai és gazdasági biztonsághoz, főleg a szegények és betegek esetében;
- a rendezett családi élethez szükséges lakáshoz;
- ahhoz, hogy a család önmaga, vagy társadalmi formában képviselőt és megnyilatkozási fórumot kapjon a kulturális, társadalmi és gazdasági hivatalknál;
- ahhoz, hogy más családokkal és intézményekkel egyesületet alkosson feladatai jobb megoldása érdekében;

- a kiskorúak gondozásához és védelméhez (alkoholizmussal, kábítószerekkel, pornográfiával és más ártó hatásokkal szemben) intézmények és törvények segítségével;
- a tisztességes pihenéshez, amely egyúttal a család értékeit is támogatja;
- ahhoz, hogy az öregek méltó módon éljenek és halhassanak meg;
- ahhoz, hogy jobb életfeltételek biztosítása végett családként kívándorolhasson (46).

A keresztény család sajátosságai a Szentatya szerint:

1. A keresztény család hívő és evangelizáló közösség. A hitvallásnak különleges pillanata a szentségi házasság megkötése. Ez a hitvallás azonban a házastársak és a család élete során állandóan folytatódik. „A mindennapi élet eseményeiben, tetteiben, kérdéseiben és nehézségeiben Isten eljön hozzájuk, megmutatja és feltárja azokat a konkrét követelményeket, amelyek családi, társadalmi és egyházi állapotuknak megfelelően állnak előttük” (51). A család nemcsak meghallgatja az Isten szavát, hanem apostolkodó közösség is, apostoli küldetése van: Krisztus húsvéti szövetségének tanúja, sugározza az örömet, szeretetet és biztos reményt (52).

2. A keresztény család Istennel dialógusban levő közösség, „az Úr Jézus életi szüntelenül és indítja, kötelezi arra, hogy párbeszédben álljon Istennel a szentségi életben, élete feláldozásában és az imádságban. Így arra hivatott, hogy megszentelődjék és megszentelje az egyházi közösséget és a világot is” (55).

3. A keresztény család az ember szolgálatában álló közösség, amikor „minden emberben, de elsősorban a szegényekben, a betegekben, a szenvedőkben és az igazságtalanság áldozataiban Krisztus arcát és a testvért fedezi fel, akit szeretnie és szolgálnia kell” (64).

Mint evangelizáló közösség résztvehet az egész család (esetleg csak a szülők) pl. a templomi hitoktatásban, ahol nem annyira az elméleti igazságokat fejtegetik, hanem saját élményeiket és meggyőződésüket tárják fel. Tanúskodnak a feltámadásról, miközben beszámolnak a hittanosoknak arról, hogyan ünneplik ők a feltámadást, s mit jelent a feltámadás ténye az ő egyéni és családi életükben. Vannak olyan plébániai közösségek, ahol a hitoktatást egy-egy család végzi (Saris 1980), de igen sok helyen a hitoktató mellett ott van egy szülő vagy házaspár is.

Talán a leghatásosabb tanúságtétel mégis a család valóságos élete és teljes részvétele a helyi egyház életében: örömeiben (ünnepek, misszió) és gondjaiban (épületek karbantartása és javítása stb.).

Istennel dialogizál a család, amikor imádkozik odahaza, részt vesz a közösség ájtatosságain: előimádkozik, éneket vezet stb. Különös helyet foglal el a bekapcsolódás (ének, felolvasás, felajánlási körmenet stb.) a szentmisébe és a rendszeres, lehetőleg minden vasárnapi szentségekhez (gyónás, áldozás) járulás. Természetesen a család körülményeit is szemmel kell tartani.

Testvérei szolgálatában állhat a család, amikor pl. Isten népe helyi közösségének karitatív és missziós tevékenységét támogatja személyesen és anyagilag. Géza, a serdülő fiú viszont így számol be családjá önkéntes és önálló szeretetszolgálatáról:

„Hogyan segítünk mi másokon? Tudja, sokféleképpen. Szomszédunk egy magányos, fájóslábú öregasszony, akinek gyermekei vidéken élnek. Átszól, és a bevásárlásait rendszerint én végzem el. Másik ismerősünk felesége súlyos beteg volt. Napja legnagyobb részét nálunk töltötte a két kicsi, egy hónapon át. Nagymama ugyanis mindig itthon van. Ő főzött annak a családnak is. Két-három idősebb személy gyógyszerbeszerzője a húgom. Sokszor meglátogatunk idős személyeket, néha még idegeneket is. Most tudtuk meg, hogy a harmadik utcában él egy négygyermekes család, ahol csak az apa dolgozik. Vasárnapra meghívtuk őket ebédre. Összegyűjtöttük kiskori ruháinkat. Örülnek majd a gyerekek . . .“

A család keresztény lehetőségei

Napjainkban különösképpen jel és „kinyilatkoztatás” a keresztény család. A lehetőségek garmadája nyílik meg előtte. Úgy jelenhet meg, mint „általános, mindenkinek szóló isteni kinyilatkoztatás”, vagy Rahner szavaival élve, mint egy „természetes kinyilatkoztatás”. Az ilyen keresztény család megszünteti az ellentétet Isten és a teremtmény, a világ között. Bizonyítja, hogy az emberi lét nem gyökerében rossz, hisz ugyanúgy, mint minden létező Istentől jön. „Ugyanakkor a keresztény család minőségileg és lényegesen más, mint a pusztán evilági valóságok”,

mert az Isten „közelsége és a vele való kapcsolat lehetősége“ (Rahner: A keresztény hit megalapozása).

A világban minden vonatkozásban dívik a hűtlenség. Maga Jézus is megtapasztalta ezt még saját választott apostolaiban is. Mégis hűséges maradt Isten tervéhez és küldetéséhez, megbocsátott. A keresztény család is követi mesterét: őrzi a hűséget Istenhez és egymáshoz, s gyakorolja a megbocsátást.

Világunk könnyen feladja nagyszerű elveit a „nem érdemes“ jelszava alatt. A keresztény család igyekszik elvhű maradni, és azt bizonyítja: érdemes kitartani, érdemes mindennap újra kezdeni a jót!

A mai ember jellemzője az önközpontúság. Leggyakrabban használt szavaink az „én“ és „nekem“. Ezzel szemben a keresztény család hivatása bizonyítani az önzetlenséget, az áldozatkészség lehetőségét és boldogító mivoltát, amit Jézus így mond ki: „Aki meg akarja menteni életét, elveszíti azt, de aki érettem elveszíti életét, megtalálja azt“ (Mt 16,25). A hitvesi, a szülői és a testvéri kapcsolatban gyakorolhatjuk a családban a lemondást mások kedvéért és megtanulhatjuk azt, hogy csak akkor lehetek én nagy, ha mellettem mások is növekedhetnek. Így érthetjük meg az apát, aki azt mondja: Nem az a fontos, hogy nekem legyen, hanem az, hogy gyermekeim éljenek biztonságban! Vagy a 9 éves Tibit, aki a csokoládé felét zsebedugta. „Nem szereted a csokoládét?“ Válasza: De igen, csak ezt hazaviszem a testvéremnek!

Nem ritkán halljuk ma: Én csak azt csinálom, amiért megfizetnek! A keresztény család küldetése más. Élete hivatás! Életének alapja Isten. Isten él benne és általa. Nem lehet megfizetni azt a szeretetet, amit Istentől és egymástól kapunk, de azt sem, amit adunk. Elképzelhetetlen az is, hogy a szülő beadja a számlát gyermekének a mosásért és főzésért vagy a gyermek számlát nyújt be az elvégzett takarításról.

Nyomasztó mindenütt az evilágiság és a mulandóság élménye, amihez gyakran társul a céltalanság tudata. A keresztény családban élhetjük át az egész életünket, mint valami szentélyben: itt alkotunk maradandót, örök éreinkben gazdagodunk, minden értelmet kap.

A házasságok 30–40 százaléka válással végződik, boldogságuk a boldogtalanság zsákutcájába jutott. A katoli-

kus házasságok 18 százaléka fut zátonyra (Greeley 1981), igazolva, hogy az ember Isten kegyelmével jobban boldogulhat, a boldogság napja fényesebben ragyoghat. Ennek a titka azonban kettős: 1. A gazdasági jólét helyett, a bensőséges kapcsolatra kell törekedni. 2. Ahelyett, hogy egyéni igényeinket igyekszünk kielégíteni, törekedjünk másokért élni (Yankelovich 1981). Egy házaspár esete kívánczik ide:

A feleség titkárnő egy jóhírű újságnál, a férj jogász. Mindkettő sikeres, de ugyanakkor magányos és depressziós. Életcéluk: karrier, család, gyerekek, szexuális kielégültség, önállóság, szabadság, pénz, kényelem, szociális igazságosság, városi élet, . . . Mi kellene még ehhez, hogy boldogok is legyenek ne csak sikeresek?

Annyiszor halljuk napjaink panaszát: Nincs időm, sok a dolgom! A keresztény család is foglalt, fárad és dolgozik. Mégis inkább „otthon, mint kavargás. Itt nadrágban járnak és élnek. Lélegzetünk is imádság” (T. Merton: Egy idegen napja). A keresztény család nem várhatja meg, hogy negyedikes Amáliája elszökjön hazulról az otthon ridegsége miatt. Nem engedheti meg, hogy a szülők úgy érezzék magukat, mint Lawton. A családból menekülő leánya után nézve elfogta a rémület, a kudarcélmény, mintha valaki a saját sírján járkálna (J. Cheever 1958). Ehelyett a keresztény család megpróbál leállni a rohanással, és időt szentelnek egymásnak.

Az igazán keresztény családnak sok mondanivalója van a mai világban, mert az élő Isten szövetségese.

2. A KERESZTÉNY CSALÁD LELKISÉGE

Az előző rész tartalmát nyugodtan írhatnánk a keresztény család lelkiisége címszó alá is. Benne láttuk mit jelent a keresztény házasság és család lelkiisége a világ számára. Jelen fejezetünkben vizsgáljuk magát a család lelkiiségének fogalmát majd tárgyaljuk egyes vonatkozásait: a lelki közösség, hivatás, út, családdegyszáz.

A családlelkiiség fogalmának megközelítése

A lelkiiség általában az Egyházban tudatosságot, megújódást és hitelességet jelent egyszerre, azaz kifejezi ho-

gyan értelmezzük és hogyan éljük az életet a Krisztusba vetett hit alapján (Platz 1977).

Beszélünk keresztény lelkiségről, amin a keresztények tudatosságát, törekvését értjük, hogy állandóan megújuljanak Krisztus szellemében és hitelesen éljék hitüket, Istennel kötött szeretetszövetségüket. Ezen belül találkozunk az egyes keresztény csoportok lelkiségével. Így pl. a jezsuita lelkiség állandó készség az Istent szolgálni a legégetőbb emberi feladatokban Krisztus helytartójának irányítását követve. A Miasszonyunkról Nevezett Iskolanővérek lelkisége az Isten és emberszeretet a gyermekifjúság nevelésében.

A keresztény házastársak lelkisége fejezi ki a hitvesek tudatos törekvését, hogy a keresztény házasságideált hitelesen éljék mindennapi életükben. Hitvesi kapcsolatukat úgy fogják fel, mint Istennel kötött szövetséget, amellyel megjelenítik Krisztus szeretetét egyháza iránt. Közben egész életüket, még nemi kapcsolatukat is úgy értékelik, mint Isten sajtáságos ajándékát, amely által növekedhetnek testi-lelki egységükben, Isten- és emberszeretben. Ugyanakkor tudják, hogy hitvesi valóságukban Isten képmásai és az élet forrásai. Alázatuk az Úr szavaiból táplálkozik: „Nélkülem semmit sem tehettek” (Jn 15,5). Erősségük is Krisztus: „Én veletek vagyok minden nap” (Mt 28,20). Ezt a hitvesi lelkületet így mondja ki egyik férj: „Írántam való szeretetemben találkozom azzal a szeretettel, amellyel Isten szeret engem. Írántad való szeretetemben Istennel vagyok egyesülve, mert ő használja fel szívemet, hogy szerezzen téged.”

A hitvesek lelkiségét követi a családlelkiség. Miben áll ez? Talán legjobban a „c s a l á d i e g y h á z” és „az egyháznak házi szentélye” kifejezések hordozzák a zsinati okmányokban kikristályosodott családlelkiséget. „A házastársak egysége hozza létre a családot – mondja a Zsinat –, és a családban születnek a társadalom új polgárai, akiket a keresztségben a Szentlélek kegyelme Isten gyermekeivé tesz, hogy a századok folyamán fennmaradjon Isten népe. A szülők legyenek ebben a családi egyházban gyermekeik első hithirdetői szavukkal és példájukkal, és ápolják mindegyikük sajátos hivatását” (LG 11). Majd másutt így nyilatkoznak ugyanerről a zsinati atyák: „A család kapta Istentől azt a küldetését, hogy a társadalom első és éltető sejtje legyen. Töltse is be küldetését: tagjai szere-

tettel ragaszkodva egymáshoz és Isten színe előtt végezték közös imádságukat, tegyék a családot az egyháznak valóságos házi szentélyévé; az egész család kapcsolódjék be az egyház liturgiájába; tűnjék ki a vendégszeretetben; szálljon síkra a társadalmi igazságosságért és vegyen részt a jótékonyági intézmények munkájában az inséget látó testvérek megsegítésére" (AA 11).

A családgyház fogalmát elsőnek Aranyszájú Szt. János határozta meg (IV. sz.): „Amikor hazatértek, prédikálta, ne csak a földi asztalt, a lelki asztalt is terítsétek meg. A családapa indítsa beszélgetést mindarról, amit itt mondtunk. Figyeljen az asszony, tanuljanak a gyerekek, de minden családtag is. Így lesz családok egyházzá" (In Genesim, Homilia 2,4). Másutt így parancsol a szülőre: „Tedd házatad templommá. Felelni fogsz egykor gyermekeid és házadnépe üdvéért" (In Genesim, Sermo 6,2). Másnap megismételte: „Tegnap szigorúan lelketekre kötöttem, hogy tartsátok meg mindazt, amit itt mondok. Esténként két asztalt terítsétek meg: egyiket ételekkel, a másikat oktatással. Megtettétek? Megterítettétek ezt a két asztalt?" (In Genesim, Sermo 7,1). A férfiakhoz így beszélt: „Én csak egyszer vagy néhányszor vagyok köztetek hetente. Neked szüntelen ott vannak a tanulóid házadban. Taníthatod feleséged, gyermekeid és házad népét minden este, az asztalnál és az egész nap folyamán" (In Princ. act, 4,2).

Beszélhetünk-e családgyházról vagy az egyház családi szentélyeiről modern világunkban? Egyesek szerint a mai család szembehelyezkedett az egyházzal, vége az egyház és a család szövetségének (R. Bleistein 1975). Másrészt terhelhetjük-e a jó keresztény szülőket azzal, hogy gyermekeik vallásos fejlődésének gondját is magukra vegyék? Otto Betz így panaszkodik: „Óriási erőbevetéssel megpróbálunk gyermekeinkből keresztényt faragni Gyakran a kiábrándulások sorozatát éljük át. Alig kerülnek ki gyermekeink oltalmunk és befolyásunk alól, félredobják mindazt, amit olyan nagy figyelemmel és erőfeszítéssel ültetgettünk szívükbe. A buzgó szokásokról hallani sem akarnak, az átadott tudás is teherként számukra Pont az ellenkezőjét érzük el annak, amit vártunk!" (Ders 1968)

Rahner is meglehetősen feketén lát: „Természetesen küzdhetünk és szorgalmazunk is kell a hit egységét a ke-

resztény családban. De olyan időkben élünk, amikor a hit-egység a családban nem általános és általában nem elérhető. Mindig idegenebbek leszünk mi keresztények még azok között is, akiket szeretünk. Az evangélium szavai az ellenségeskedésről, amit Krisztus maga hoz a családokba (Mt 10,21-22.34-36) és a Jézus mellett való döntésről a rokonokkal ellenszegülve (Mt 10,37), ma ismét keményen visszhangzanak" (Schriften zur Theologie 1967).

Halmazódó kérdéseinkre Schürmann történésszel válaszolhatunk: „Zárt keresztény család kevés volt. A legtöbb keresztény mindig úgy élt a saját családjában, mint „kivül-álló”. Kevés volt az igazán, szívvel-lélekkel keresztény család” (Kresing 1984). Így volt ez a középkorban, az újkorban és napjainkban is hasonló a helyzet. Ideális, ha a hitvesek egy úton járnak. De az a család, ahol egyetlen egy igazi keresztény él, már legalább részben megvalósíthatja a keresztény család lelkiségét.

Az üdvösség történetében (K. H. Schmitt 1984), Isten a család félelmeiben és kapcsolataiban is megjelenik. Isten a kapcsolatok Istene, a szövetség Istene. Feltétel nélküli érdeklődést táplál az ember iránt. Azért különösen ott van jelen, ahol az emberek feltétel nélkül és fenntartás nélkül érdeklődnek egymás iránt. Ez a család. Talán ennek jeléül testesült meg Isten Jézus Krisztusban egy család keretén belül. A családi kapcsolatokat állítja az Ó- és Újszövetségben elénk, mint Isten és az ember viszonyának képeit és lelőhelyeit. Három ilyen alapkapcsolat van: 1. Társkapcsolat a férj és a feleség viszonyában. Ahol jó a társkapcsolat, ott az Isten is jelen van. Itt virulhat a keresztény családlelkiség. Ideálisan mély az a barátság, amely Máriát és Józsefet (Mt 1,18-2,23; Lk 2,21-52) alkalmassá teszi arra, hogy az emberré lett Istent ringathassák. 2. A jó szülő-gyermek kapcsolat melegágya a jó viszonynak Isten és ember között. Szép példa erre a Jeruzsálemi Mária hajléka. Márkot is a családi otthon légköre lelkesítette fel úgy, hogy serdülőként éber tanúja lehetett az Úr verejtékezésének (Mk 14,51). 3. A jó testvérkapcsolat segít abban, hogy találkozzunk nagy testvérünkkel, Krisztussal. Gondoljunk csak a három testvér: Lázár, Márta és Mária őszinte vonzalmára Krisztus iránt (Lk 11). Pétert is testvére András vezette Jézushoz (Jn 1,41).

Nem kell síránkoznunk amiatt sem, hogy kevés a tiszta keresztény család. Hány szent férfi és nő nőtt ki hitetlen

családból. A tragédia az, ha a családból nemcsak az élő hit hiányzik, de az emberséges hitvesi és szülő-gyermeki vagy testvéri kapcsolat is messze elkerüli. Nem tapasztalhatja meg a keresztény családi lelkiség alapjait, és nehezen találhat az Istenre az 5 éves fiú, aki így vall: Apa elment a Balatonra, és anyu egy másik bácsit hozott... Azt mondta anyu, hogy apu elhagyott... De apu visszajött. Akkor itt volt G. bácsi is... De G. bácsi nekem nem kell... Anyu azt mondta, hogy majd kell még. Meg azt is mondta, hogy ha apu kell, menjek vele. De apu azt mondta, hogy munkásszállóra én nem mehetek.

A keresztény család mint lelki közösség

A keresztény család lelkiségére jellemző, hogy lelki közösség (Th. Martin 1984). Ezzel mondjuk ki azt, hogy a család több, mint genetikai és fiziológiai környezet. Mint lelki közösség segíti a családtagok alkotó lendületét. A „lelki” jelentheti itt az emberi szellemtől áthatottságot, az élet értelmezését, amely meghaladja az egyedet. Vehetjük hosszantartó hangulatnak vagy életformának, amely a megfogható világtól függetlenül létezik.

Lelki közösség a család abban az értelemben, hogy a családtagok egymás számára jelen vannak mint serkentés vagy mint akadályok, hogy a másik kifejezze és értékesítse önmagát. A közösséghez nem elég a pusztá jelenlét. Úgy vagyunk igazán jelen, hogy egymás „alkotó elemei” leszünk. Krisztus jelen van pl. az oltáriszentségben. Ez annyit jelent, hogy érted van ott, hozzád jön a szentáldozásban, egyesül veled. A keresztény családban is egymásért vannak jelen a családtagok. Minden tag egyéni szépsége része a többi életének. A gyermek pl. nemcsak befolyásolt a családlelkiségtől, ő maga is alkotóan visszahat a közösségre. Sőt behozza a családba mindazokat a hatásokat, amelyek őt másutt érik és azt közkinccsá teszi.

A lelki közösség egységet is jelent. A család a szentháromságú egy Isten képmása. Egy! Minden családtag közreműködése döntően kihat az egyedek viselkedésére, életük alaphangjára. Itt tanuljuk meg élvezni és értékelni az életet. Még ma is csodálkozom azon, hogy már egész kicsi koromban is megszólított annyi felnőtt: „Ugye, te Teleki-gyerek vagy!” Ismerni nem ismerhettek,

de ismerték a családot, s valahogy egy voltam családommal.

A lelki közösség különösen a szeretetben nyer kifejezést. Isten szereti az embert és kapcsolatra lép vele. Ez a kapcsolat Krisztusban ölt testet. A keresztyén család előtt egészen logikus: Ha szeretjük Istent, szeretnünk kell egymást. Jézus meghagyta: „Szeressétek egymást! Amint én szerettelek titeket, úgy szeressétek egymást ti is. Arról ismerje meg mindenki, hogy tanítványaim vagytok, hogy szeretettel vagytok egymás iránt“ (Jn 13,34-35).

Ennek a szeretetnek kell testet öltenie a családban (P. Derkinderen 1984) az egymás iránti bizalom, tisztelet által, és azzal is, hogy nem ítéljük el egymást. Ezen erények nemcsak a családtagokat gazdagítják, jótékony sugaraikkal melengetik a kívülállókat is. Az utóbbiakat szolgálja a család szeretetből fakadó szegénysége is.

1. Elképzelhetetlen a szeretet bizalom nélkül. Az is bizonyos, hogy a bizalomnak vannak fokozatai. A bizalmatlanság viszont megmérgezi a család légkörét, de tévútra tereli emberi kapcsolatainkat egyházi életünkben is. A bizalmatlanság révén testvéreink: a szegények, a másik nép fiai vagy éppen a gyermekanyák kiközösítettek lesznek. A II. Vatikáni Zsinat szenzációs útmutatásait is kútba veti a bizalmatlanság.

Mik a bizalom ideális jellemzői? — A családban mindenkivel szemben, minden helyzetben és minden időben bízunk egymásban. Senkit sem zárhat ki bizalmunk. A különböző nézetek nem lehetnek döntő akadályok, ha minden családtagban az Istentől nekem ajándékozottat látom.

Bizalmunk egymáshoz teljes, ha életünk minden helyzetében jelen van, még akkor is, amikor sértő szavak lebegnek a család levegőjében. Tudjuk, hogy gyarlók vagyunk, de bízunk abban, hogy törekvésünk a jóra erősebb. Másrészt a bizalom minden megnyilatkozásunkra vonatkozik. Igyekszünk teljesen elfogadni a másikat, olyannak, amilyen!

A bizalom fénylő példáját adja Jézus: a vízen jár. Tanítványait elfogja a bizalmatlanság: félnek. De az Úr serkentően fordul hozzájuk: Bátorság! Én vagyok, ne féljete! Péter ébredő bizalommal: „Uram, ha te vagy, parancsold meg, hogy hozzád menjek a vízben“ a vízre lép és megindul. Amikor azonban látja a felcsapó hullámokat, elveszti bizal-

mát és süllyedni kezd. „Uram, ments meg!” – kiáltja. Jézus megragadta kezét: „Te kicsinyhitű, miért kételkedtél?” (Mt 14,22-33)

Mi gyakran Péterek vagyunk. A családtagok bizalma is lehet ingatag. De ott van Jézus, hogy kinyújtsa kezét, és megajándékozzon mindenható bizalmával. Krisztus még a kereszten is osztogatta bizalmát. Nemcsak Máriának és Jánosnak (Jn 19,26), imádkozott az őt bántalmazókért és magához ölelte a jobb latort (Lk 23,33-43).

A bizalom a Zakeusokból, Mária Magdolnákból, Péterekből, a házasságtörőkből szentet faragott. De a tépelődő bizalmatlanság férj és feleség, szülők és gyermekeik valamint testvérek között pszichózt és neurózt okoz.

2. A pápát latinul pontifexnek, hídépítőnek mondjuk. A család is ilyen pontifex, hídépítő Isten és ember, ember és ember között. A bizalom mellett a hídépítéshez szükséges a másik személy őszinte tisztelete. Három kelte: emberségesség, egyenlőség és különbözőség.

Ha a feleséget csak háziasszonyként kezeli a férj, nem látja benne a társat, az ajándékot, az embert, nem beszélhetünk szeretetről. Az egyenlőség abban jut kifejezésre, hogy tudom, nekem is vannak korlátaim, gyengéim, de a másinak is vannak erényei, adottságai, amelyekre rászorulok. Egymásért vagyunk, egymást támogatjuk, gazdagítjuk. Enélkül a kegyúr és a rabszolga viszonya uralkodik el a családban. Azt is tudatosítanunk kell, hogy a másik másmilyen. Boldogan engedje a család, hogy a hitves, a gyerek másmilyen legyen, mint az apa vagy a testvér.

Milyen csodálatos Jézus példája: mindenkire figyelmes, minden személyt tisztel. Farizeusnál étkezik, amikor egy bűnös nő jön be s illatos olajjal keni meg az Úr lábát, könnyeivel öntözgeti és hajával törli meg. A farizeus megbotránkoszik emiatt. Mégis milyen tisztelettel fordul felé Jézus: „Simon, valami mondanivalóm van.” Két adósról beszél neki. Az egyik többel, a másik kevesebbel tartozott urának. Mivel képtelenek voltak fizetni, a gazda elengedte adósságukat. Ekkor az asszonyra mutat: „Látod ezt az asszonyt?” – és egy gyógyító beszélgetésbe kezd. Hangsúlyozza a bűnös nő erényeit és ezzel bocsátja őt el: „Bocsánatot nyertek bűneid. Hited megszabadított téged. Menj békével” (Lk 7,36-50). Mindannyian épültek ezen, mert Jé-

zus ember iránti tisztelete önmaguk fölé emelte őket. Meglátták az asszonyban azt a nőt, aki őszintén tud szeretni és megalázkodni, de felfigyeltek saját gögjükre és a Megváltó isteni hatalmára is.

Ugyanez a Jézus van jelen a keresztyény családban. Tőle tanulhatunk figyelmességet egymás iránt.

3. A családban is könnyen elhangzanak ítéletek: „Férfem nem szeret!” „Szüleim nem bíznak bennem!” „Feleségem rideg!” ... S a hegyről felvillannak az Úr szavai: „Ne ítéletek!” (Mt 7,1-5) Ne nézzük a szálkát a másik szemében, amikor mindegyikünkében gerenda van! Nincs szeretet az ítéletben! Jézus azért jött, hogy üdvözítse a világot. A családtagokat sem azért állította Isten egymás mellé, hogy elítéljék, hanem azért, hogy üdvözítsék, segítsék egymást. De, ha igazam van? – kérdezheti valaki. Jézus akkor sem ítélt, amikor „igaza lett volna”. Gondoljunk pl. a házasságtörő asszonyra (Jn 8,1-11). A farizeusok egy házasságtörésen ért asszonyt vonszoltak az Úr elé. Mózes törvénye szerint agyon kell kövezni az ilyen személyt. Jézus pedig így szól a vádlókhöz: „Aki bűn nélkül van közületek, az vesse rá az első követ.” Erre elsomfordáltak. Jézus ezzel fordult az asszonyhoz: „Én sem ítélek el. Menj, de többé ne vétkezzél!”

A szeretet nem élezi ki a kategóriákat: hívő-hitetlen, szelíd-goromba, rideg-megértő, imádságos-pogány stb. Hát akkor a szeretet vak? – kérdezhetjük. – Szent Margitunk pl. inkább vezekelt családjáért, minthogy elítélte volna a hadakozó apát és fiát. A szeretet ilyen.

4. „Azt értem, mondotta egy hívő, hogy a szeretet megköveteli, hogy segítsek embertársaimon. Ebben haladok, ha gyakorlom a szegénységet. A fényűzésre szánt pénzt félreteszem és odaadom a rászorulóknak. De mit segít a szegénység lelkülete a saját családomon?” – Sokat, mert a szegénység szellemével jár az egyszerűség, alázat, együttérzés. Elképzelhető-e a szeretet ezen erények nélkül?

A szegénység szelleme segít, hogy megfeledekzzem „az én jogaimról”, „az én kényelememről”, „az én kedvettségemről”, amik tulajdonképpen ékként furakodnak a családtagok közé. Ehelyett a szegénység lelkületével beleelem magam a másik helyzetébe, figyelek az „ő jogaira”,

az „ő kényelmére“, az „ő kedvtelésére“. Megfeledekzem arról is, hogy „én vagyok a családfő“, „én vagyok a családlánya“, „én vagyok a fejlődő fiatal“. De felfigyelek arra, hogy „ő az apám vagy anyám“, „ő a fiam vagy leányom“. Arról is „elfeledkezem“, hogy „bizony, amikor én ilyen fiatal voltam, mint te“, „ha én így pofáztam volna apámmal“. Ehelyett a szegénység szellemében hagyom, hogy „ő most éppen ilyen fiatal legyen, amilyen“, „hadd beszéljen és mondja ki azt, ami bántja“.

Mint Demokles kardja lóg fejünk felett a veszély, hogy anyagi versenyre kelljünk a szomszédsággal: olyan autót, olyan lakást, olyan ruhát stb. biztosítsunk magunknak, mint az övéké. A szegénység szelleme éberen tartja a tudatot, hogy a családtagok közötti szeretet, az egymással töltött idő, a meleg emberi kapcsolatok sokkal fontosabbak, mint a mulandó javak.

A szegénység szelleme gazdagítja a családtagok önbizalmát. Ismerem ugyan korlátaimat, de azt is tudom, hogy az Istenben van az erőm. Isten elhalmozott ajándékai-val, „talentumokkal“. Amikor önmagamban bízom, valójában Istenbe vetem bizalmamat.

A szegénység szelleme óv minket attól is, hogy összehasonlígtassuk magunkat másokkal, ahogy ezt a farizeus tette (Lk 18,9-14). Bement a templomba és hálálkodott Istennek, hogy nem olyan, mint a többi ember, a jelenlevő vámos: rabló, házasságtörő stb. Ezzel szemben beismerjük, hogy van gyalóságunk, félelmek kínoznak, aggályok gyötrőnek. A bűntől sem vagyunk mentesek!

Végül a szegénység lelkülete képesíti a keresztyén családot és tagjait a teljes krisztuskövetésre, hogy kiüresítsék önmagukat és szolgálai alakot öltsenek (Fil 2,7). Erőt ad ahhoz, hogy szolgáljuk egymást: „Ti mesternek és Úrnak hívtok engem. Jól teszitek: az vagyok. Ha tehát én az Úr és Mester, megmostam lábatokat, nektek is mosnotok kell egymás lábát (Jn 13,12-14).

A keresztyén család élethivatása

A hivatás jelenti a személyek sajátos feladatát és szolgálatát, amellyel valaki elsősorban a közösség javára szenteli életét. Életforma, amely szeretetből fakad és önfeláldozást követel; túllépi a pusztá pénzszerzést és kereskedést. A 17. és 18. században az orvos, az ügyvéd és a pap

szolgálatára számított hivatásnak. — Mások a hivatásnál az emberhez — végeredményben Istentől — érkező szó, hívás fontosságát emelik ki.

A 19. században változás áll be. A hivatásnak tekintett munkakörök egy része már nem annyira a közösség önzetlen szolgálatát tartja szem előtt. Szolgálatukat magas áron értékesítették (Bledstein 1976). Feledésbe megy az Istentől kapott hívás jelentősége is. Napjainkig a papi feladatokat mondhatjuk még mindig hivatásnak: Isten hívja a papot népe szolgálatába és Ő erősíti is ebben. A szeretet nagy foka nélkül nem végezheti jól feladatát. Tevékenysége ma általában nem kölcsönöz neki rendkívüli tekintélyt; szolgálatai lényegileg nincsenek megfizetve.

Habár a családot nem sorolták a hivatások közé, mégis mondhatjuk, hogy „a legújabb és legfontosabb hivatás” (Granzig-Peck 1978), mégpedig több szempontból:

1. A hitveseket Isten rendelte egymáshoz. Szolgálatuk kölcsönös és arra irányul, hogy a másik megtalálja önmagát, mint Isten szeretetének tükrét, mint társa életének alkotórészét. Így haladjanak kéz a kézben a végső beteljesülés felé, ami az örökkévalóságban valósul meg. Közben mindig jobban rátalálnak egymásra és Isten kezébe helyezik életüket.

Megigézik egymást kölcsönös ámulattal és csodálattal, ahogy az Énekek énekében olvassuk (1,15-16). Közben nemcsak külalakjuk beszél, testük minden mozdulatával szolgálják egymást. A hitvesek barátsága mélységes közelség és bensőséges kapcsolat, egység az emberségben, de ugyanakkor a férfi és a nő testi-személyi különbségében. Ezt így fejezi ki a Szentírás: „Megigézted a szívem, jegyesem, húgocskám, megigézted a szívem szemednek egyetlen pillantásával, s nyakadnak egyetlen láncával. Milyen vonzó, húgom, mátkám a szerelmed! Mennyivel édeesebb szerelmed a bornál, keneted illata felülmúl minden balzsamot! Ajkadról, jegyesem, tiszta méz csorog... Húgom, mátkám akár az elzárt kert, mint az elzárt kert, a lepecsételt forrás” (Én 4,9-12).

2. A család elhivatott a szeretetre. II. János Pál nagyszerű elmélkedéseket tartott Rómában az általános kihallgatások során 1984. május 23 – október 3-ig az Isten terve szerinti szeretetről. A keresztény család az

istenszeretet és emberszeretet bölcsője és nevelője. Itt a szeretet már „erősebb, mint a halál”. Igaz ugyan, hogy a családban is megjelenik a jó és a rossz harca, amint ezt láthatjuk Tóbiás könyvében, de a hitvesek szeretete győzedelmeskedhet minden gonosz fölött, hisz családi szövetségük visszfénye az Isten szövetségének az emberekkel. Ez a harc magába zárja annak fontosságát, hogy a keresztény hitvesek Tóbiással könyörögve imádkozzanak: Áldott az Isten! Ő adta hűséges segítőül a férj mellé a feleséget, mert nem jó az embernek egyedül. Uram, nem rendetlen vágygal szeretjük egymást, hanem tiszta szándékkal. Engedd, hogy irgalmat találjunk nálad, szeretetedet sugározzuk és együtt öregedjünk meg (vö. Tób 8,5-8). Ezen az úton a hitvesek megtestesítik az Isten képét nap mint nap otthonukban, — VI. Pál szavai szerint (1970).

Az ilyen szeretet nem könnyű a családban sem, mert a családtagok is emberek, akiknek határaik, gyöngeségeik vannak. A szeretet nagysága éppen az, hogy nem idealizálják egymást, nem vetítenek hamis valóságot a másikba, hanem elfogadják őt úgy, amilyen. A boldog percekben gyűjtenek erőt a feszült helyzetek elviselésére.

3. A család hivatott az egységre. A Szentháromság egysége és Krisztus egysége Egyházával elsősorban ugyan a hitvesekben jelenik meg, de bizonyos fókig az egész családot is egységesíti. A családban az „én” ugyan megmarad, de a „mi” sajátságos színezetével, amit így is mondhatnánk: Én azért vagyok és lehetek én, mert a családban mi vagyunk.

A hitvesek egysége ugyan felbonthatatlan, de ennek is fejlődnie és állandóan tisztulnia kell a házasságok során, míg fel nem ragyog Isten fényében.

Minden családtag egy marad a családdal a kölcsönös kapcsolat és eszmecsere síkján. Lehet, hogy idővel csak a levelezés lesz külső jele a testvérek egységének, mert elválasztja őket esetleg az óceán sima tükre. De a közös élményeket, elvégzett feladatokat, a közös múltat sem törölheti el.

Soha sem várhatunk azonban olyan egységet, amely megszűntet minden különbséget. A családtagok nem szálakból összefonódott kötéll, hanem egymással élő személyek. Mindenkinek megmarad a maga élettere és egyénisége. De úgy, hogy Krisztus „öröme teljes legyen bennük”

(Jn 17,13). Krisztus nemcsak a keresztény család mellett áll, hanem benne él!

4. A család hivatás a termékenységre. A szülők számára ez a teljes közreműködés az életadó Istennel. Egyesülésük kifejezi és meghozza egységüket, de az új élet fakadását is (Humanae vitae 12). A „felelős apaság és anyaság” annyit jelent, mint lehetővé tenni, hogy a család számban és szellemiekben nagyobb lehessen. Itt az Isten iránti, a hitvesek egymás iránti, a család és társadalom iránti kötelességről van szó (Humanae vitae 10). Ez a hivatás a hitvesektől önfegyelmet, „hitvesi tisztaságot” kíván (HV. 21).

Termékenység a többi családtag számára jelenti az élet szeretetét és örömét. A gyermekek örülnek az életnek és egymásnak. Szeretik az életet és egymást. Megtanulják a családban tisztelni és elfogadni az életet, miközben tisztelik és elfogadják egymást.

Minden családtag számára alkotást is jelent a termékenység. A család a munkáranevelés, a szorgalom iskolája.

A keresztény család jel

A jel mindig túlmutat önmagán, egy másik valóságra. Így a házasság és család is szentségi jel, amely rámutat az „összentségre”, az Egyházra. A jel minősége lehet több vagy kevesebb, aszerint mennyire képes a család megvalósítani azt, amit jelez.

1. A keresztény család az üdvösség jele. Nemcsak azt ecseteli, hogy az Üdvözítő is családot választott, beleszületett az emberiség nagy családjába. Jelzi az Isten üdvöthozó jelenlétét a világban.

Gondolhatunk itt mindarra, amit a családegyházról mondtunk. A család alapozza meg a hitet, itt bontakoznak ki a vallásos élet szárnyai. A mindennapi élet az üdvösség melegágya. Nem kegyelem a hit és az üdvösség? Mindenképpen! Jézus mégis azt mondja: Kérjétek és megadatik nektek! (Mt 7,7) Nem elégedhetünk meg az imádsággal a hitért. Meg kell tenni mindent, hogy a családtagok hite növekedhessék. Főképp azzal, hogy a keresztény értékrend: isten parancsai, erények stb. megterített asztalként áll családunkban. Nemcsak a hitigazságok átadása feladatunk. Ez is fontos, de elsősorban a hit szerinti élet a döntő. „Aki teljesíti Atyám akaratát, az mind testvérem, nővérem,

anyám!” — mondotta Jézus (Mk 3,35). A családban gyakoroljuk be, hogyan élhetünk az Atya akarata szerint, miközben szeretjük egymást, szeretjük ellenségeinket.

Mások üdvözítését, az apostolkodást is a családban tanuljuk meg.

2. A keresztény család a z E g y h á z j e l e . Az Egyház Jézus jelenléte: szentségi és szolgáló közösség. A keresztény család is ez. Megjelenik benne Jézus a hitvesek, a szülők és gyermekek egymás iránti szeretetében. Ez a szeretet az Úr szeretetének jele. Amikor megbocsátanak egymásnak, a megbocsátó Jézust jelenítik meg. Az egymás iránti hűségben is az Isten hűsége tükröződik. Még a családtagok halálesete is jele lehet Jézus jelenlétének. Idézzünk egy levélből:

„Öt éves Annánk elköltözött. Isten jobban szerette őt, mint mí. Most már Jézus ölébe telepedhet. Úgy élvezte a Biblia jelenetét: Jézus és a gyermekek. Halálos ágyán is többször el kellett mondani. A gyászban is örülünk annak, hogy ezt a kis angyalt nekünk adta egy időre az Úr.”

A foltámadt Jézus is megjelenik a családban pl. amikor valamelyik családtag felgyógyul betegségéből, munkába áll a huzamos munkanélküliség után vagy megoldunk egy súlyos problémát.

A család tehát megjeleníti Jézust, jele az Egyháznak. Az Egyház Isten népének közössége. Hol találunk a családnál mélegebb, bensőségebb közösséget? Az érzelmek és az ünnepek is legjobban a családban érvényesülnek. Ezért elsősorban a család Isten népének közössége.

Az egyház szentségi közösség. Ezt is jelképezi a keresztény család. Benne sorakoznak fel, hatnak és érvényesülnek a szentségek: a keresztség, a kiengesztelődés, az eukarisztia stb.

A mindennapi életben is a keresztény család az Egyház jele. Ezzé válhat, amikor pl. az örökbefogadott gyermek elsőként hazulról, de a nevelőszülők mindig nagy szeretettel fogadják vissza. Vagy amikor a többgyermekes család befogadja egy idegösszeroppanásos anya egyetlen gyermekét. De akkor is, amikor az özvegy önkéntes nagymamává lesz a szomszédság gyermekei számára és megosztja velük szeretetét, bölcsességét.

Az egyház szolgáló közösség, amely megjelenik a keresztény családban. A család is szolgál. Mekkora áldozat-

tok árán? Ott virraszt a kisgyermek felett álmatlanul, izgatottan. Mennyi áldozatot hoz a tizenévesekért s milyen kevés a hála érte? S emellett mennyit segít a keresztény család a plébánián, a hitoktatásban, a karitatív munkában?

A keresztény család papsága

Jézus minden papság kezdete. Az ő papságából részesül minden megkeresztelt (LG 31). Amint láttuk, a család megjeleníti Jézust, tehát az Úr papságát is hordozza. Másrészt a lényeges papi feladatok: az Isten ígéje és a szentségek szolgálata, valamint Isten népének nevelése (PO 4-6). Teljesíti mindezt a keresztény család is a maga sajátos módján: családi katekézissel és szentségi élettel. (Ezzel azonban nem vitatjuk el a felszentelt papság és a család általános papsága közötti különbséget, amire itt nem térhetünk ki.)

1. A család, mint katekéta teljesíti papi küldetését. A katekéta az, aki visszhangozza Jézus tanítását és megjeleníti, éli Jézust. A „család az elsődleges vallási nevelő” (GE 11), hangsúlyozza a Zsinat. Ez a kijelentés egyeseknél zűrzavart okoz, mert így vélekednek: „A plébánia nem tud mit kezdeni a hitoktatással, hát a szülők nyakába varja!” Mások megrémülnek, hogy szakképzett katekétákká kell lenniük: „Még ez is!” — mondják. Pedig itt elsősorban nem előadást kell tartani. Sokkal fontosabb a család általános papi feladata: éli a hitet. B. Häring (1976) a II. világháborúban a legmélyebb hitet a lengyel parasztnál találta: élték a hitüket, a hit megegyezett mindennapi tapasztalataikkal.

Először azt kell tudatosítanunk családjunkban, hogy a mindennapi vallásos élet bensőséges katekézis, hitoktatás. Sőt már az önzetlen szeretet is katekézis, főképp pedig a család imája, szentírásolvasás, bibliai képek magyarázása stb.

A gyermekek serdülése általában bonyodalmat teremt a családban. Ez kihatással van nemcsak a család pszichéjére, hanem vallására is. Az összeütközéseket egyesek éles vallási vitákkal, érveléssel a templombajárás mellett és ellen, az alkoholfogyasztás és a házasság előtti szexuális élet erkölcstelenségének bizonygatásával próbálják megoldani. A vége, a fiatal elfordul a családtól is és a vallástól is. Ugyanazok a fiatalok azonban lehetnek a családkate-

kézis hordozói is, ha a vallást nem vetjük át a viták zavaros vizére, hanem megértő dialógussal próbáljuk elmélyíteni.

New Yorkból utaztam Zürichbe. A repülőgépen egy csoport fiatal is volt. Az egyik közülük mellettem ült. Illetve ült volna, de inkább a többivel „szórakozott“. Szórakozásuk érdekes volt. Kis könyvek jelentek meg kezükben. Egyik fiatal kérdést tett fel a többinek. Megindult az izgalmas keresés: Ki találja meg elsőnek a helyes választ a könyvben. Amikor elálmosodtak, mellém ült útitársam. Könyvecskéjét ölébe ejtette, és elaludt. A könyv francianyelvű Szentírás volt. Persze csak azok a fiatalok „szórakozhatnak“ a Szentírással, akik családjában is szent az írás.

A szentségek vétele is családkatekézis. Az egyik fiatalember mondja: Számomra gyönyörű élmény volt a vasárnap. Az egész család ünneplőbe öltözött. Leggyakrabban együtt mentünk misére. Nekem nem kell magyarázni, hogy a mise milyen fontos egy katolikus fiatal életében. Én ezt átélem!

A keresztség szentségére is az egész család készül. A szülők külön keresztelési oktatásban is részesülnek, de magán a szertartáson minden családtag részt vesz. A kisgyermek kérdéseit válaszolgatva viszont, családkatekézist adunk a keresztelésről. Beszélje meg a család a keresztelési oktatás anyagát is.

Az eukarisztia katekézissé lesz már akkor, amikor a fiatal szülő misére jár gyermekeivel. A kicsik még nem áldozhatnak, de viszi őket is magával a szülő. Esetleg azt közli vele: Jézuska jön hozzám. Ő téged is nagyon szeret. Mond meg neki, hogy te is szereted őt.

Az elsőáldozással egy új korszak kezdődik a család életében. Együtt járulhatnak a szentáldozáshoz. Sokhelyütt maguk a szülők készítik fel gyermekeiket, de általában mindig vegyék ki részüket a közvetlen felkészítésből. Az egyik édesanya így számol be erről:

„Férjemmel minden vasárnap áldozunk. Vezetjük magunkkal három gyermekünket is. Megbeszéltük a tisztelendő úrral, s a gyerekek homlokára kis keresztet rajzol. Nagyon boldogok ezért. A legidősebb az idén volt elsőáldozó. Az egész év folyamán minden vasárnapunkat érte ajánlotta fel az egész család. Igyekeztünk tudatosítani a gyerekek-

kel, hogy az Úr Jézus velünk van. Próbáltuk bennük felébreszteni a kenyér iránti tiszteletet, mert Jézus azt választotta ki velünkélte látható jelévé. Egy tányérral többet terítettünk. Az volt Jézus helye. Bandikánk, az elsőáldozásra készülő fiú, ebéd után átvitte a nagymamának a Jézusnak szánt adagot. Az első áldozás előtti utolsó hónap minden napján hálát adtunk Isten nagy szeretetéért, hogy egy közülünk a szentáldozáshoz járulhat. Az elsőáldozás napja nagyon ünnepélyes volt. Meghívtuk a keresztszülőket és nagyszülőket is. Gyermekünk olyan éretten felkészült a szentáldozásra és olyan boldogan áldozik azóta is, hogy elhatároztuk férjessel, a kisebbeket is ilyenformán segítjük majd.“

Egy elvált és újrَاهázasodott szülő viszont panaszkodik:

„Szeretném rendezni a házasságomat. Tudja, közeledik a gyerek elsőáldozása. Nem bírom azt, hogy ne vezessem gyermekemet az oltárhoz. Együtt szeretnék vele áldozni.“

Sajnos ez szívszorogató kérdés. A jelenlegi egyházi előírások értelmében az elvált és újrَاهázasodott személy nem áldozhat (kivéve a halálveszély esetét!). Gyermek felkészítésében azonban vegye ki részét. Magyarázza is meg, hogy ő nem áldozhat, de nagyon szeretné szívébe fogadni Jézust. A vasárnapi szentmisék alatt felindíthatja a szentáldozás vágyát önmagában és gyermekei szívében: Jézusom, szeretlek, jöjj az én lelkembe! Imáikban kapjon helyet a szentáldozás kérdése is. Amikor gyermekük áldozik, tegyék azt a napot mindannyiuk ünnepévé. Az elsőáldozás után is, mindig legyen minden családtag ünnepe az, ha a gyerek szentáldozáshoz járul.

Katekézis a szülő gyónása, készülődés a gyermekek gyónására és amikor a család együtt járul a bűnbánat és kiengesztelődés szentségéhez. „Nálunk, mondja egy fiatalasszony, már akkor is velünk jöttek a gyóntatószékig gyermekeink, amíg egész kicsik voltak. Amíg egyikünk gyónt, a kicsik a másikkal kinn voltak. Mennyit kérdeztek: Mit, miért? Most már a nagyobbik elkészült a szentgyónásra. Milyen türelmetlenül várja a kisebb is a lehetőséget. Ő sem akar lemaradni a kibékülés ünnepéről. Ugyan most is részt vesz, de nem egészen. Odahaza ugyanis minden mise előtt „kibékülünk“.“

Az is igen gyakori napjainkban, hogy a család nemcsak saját tagjait katekizálja, másokat is vállal. A

szomszédság, a negyed gyermekeit készíti szentségekre egy-egy család. Az sem ritka eset, hogy baráti családok csoportjában folyik a vallásoktatás (Saris 1980).

2. A család papi feladata a liturgia ünneplése is. A liturgia vagy istentisztelet ugyanis nem csak templomi ájtatosság. Az előkészület és a folytatás helye a család. Sőt, maga a templomi liturgia is családközpontú.

Tágabb értelemben liturgia minden ima. Erre törekszik az egyik fiatal család (így imádkozik): Bandika még a dackorszakban van. Ő még „nem akar“ imádkozni. Tibor már elsős, ő értelmesebb. Minden este együtt imádkozunk. Bandikát nem kényszerítjük, de férjem mindig megtoldja az imát: Jóságos Istenem, te tudod, hogy mi szeretünk téged. Köszönjük, hogy szeretsz minket: anyut, aput, Tibit és Bandit is. Bandi is szeret téged, de ő még kicsi, nem tud imádkozni. Meglepő, hogyan figyel a kicsi, folytatja az édesanya. Sokszor ő is összeteszi kezecskéjét, csak még nem sokáig tart a buzgósága.

A Szentírás olvasása a családban szintén lehet liturgia. Néhol mindennap olvasnak néhány percet, másutt naponta csak egy-egy mondatot. Az is gyakori, hogy a keresztény családok hetente rendeznek Bibliaestet. „Már házasságkötésünk előtt elhatároztuk feleségemmel – mondja egy fiatalember –, hogy hetente szakítottunk egy órát a Szentírára. Azóta ritkán maradt el a bibliaolvasás. Míg a gyerekek kisebbek voltak, őket inkább a Képesbiblia, illetve a képek érdekelték. Sokszor az olvasás helyett inkább „meséltünk“ a bibliai képekről.“

A karácsony, húsvét, születésnap, névnap stb. ünneplése is családi liturgiává válhat. A híres Trapp Mária, az „éneklőcsalád“ anyja mondja el: Legszebb családi élményünk a karácsony megünneplése. A fenyőfa díszítésére mindannyian fölkázmálódtunk. Először a házikápolnában gyűltünk össze, ahol Mária és Erika feldíszítették a keresztet s meggyújtották a házioltáron a gyertyákat... A nappaliban körülálltuk a fenyőfát. Borbála felolvasta a karácsonyi evangéliumot. Felcsendült a Csendes éj... Következett az ajándékozás megannyi „Ohval“ és „Ahval“...

A templomi liturgiában is részt vesz a család. Nemcsak akkor, amikor énekel és válaszol, hanem különösen azzal, amikor valamelyik családtag felolvassza, ministrál, a hívek könyörgését mondja, vezeti az éneket stb. Szép szokás helyenként, hogy egy-egy család perselyezik, viszi fel az ajándékokat (kehely, víz, bor) az oltárra stb.

3. A család szociális és karitatív szolgálatáról bővebben szoltunk előbbi fejezetünkben. A szeretet és ennek művei papi szolgálat a családban. A keresztény család gyakorolja ezt a feladatát, amikor betegeket látogat, szegényeket felkeres és kisegít stb.

A családlelkiség összefoglalójaként ide kívánczik Ballasi Bálint (1554–1594) A Szentlélekhez boldog házasságért c. verse:

A Szentháromságnak harmadik személye,
Szerelemnek Isten szerént gerjesztője,
Az jó házasságnak ki vagy bölcs szerzője,
Szívek szentelője.

Régi szentek házasságát te szerzetted,
Az én szívemet is csak te ébresztetted
Egy árva szép szűzhöz mostan gerjesztetted,
Érnem ezt engedted.

Könyörgök tenéked, hogy szentelj meg engem,
Tulajdon templomod hadd lehessen lelkem,
Szeplőnélkül tiszta legyen én életem,
Lakozzál te bennem.

Add meg azt is társul énnékem boldogul,
Az kit mostan kértem tőled én Uramtul,
Hadd vehessek búcsút immár bánatimtul
Legyek víg ezentúl.

Áldj meg mindkettőnket igaz szerelemmel.
Jó épp egészséggel és szent félelemmel,
Kétség és versengés közülünk vesszen el,
Éljünk csendességgel.

Te regulád szerént, hogy igazán élvén,
Hozzád tartozókkal imádjunk dicsérvén,
Téged vigasztaló Szentlélek Úristen,
Mindörökké. Amen.

3. NEVELÉS A KERESZTÉNY CSALÁDBAN

A nevelés szempontjából fontos, hogy kit helyez a család központjába. Eszerint háromféle típust különböztethetünk meg (H. Gans 1962): a felnőttközpontú, gyermekközpontú és fejlődésközpontú család.

A felnőttközpontú családot a felnőttek (szülők) irányítják úgy, hogy a gyerekek mellékes és erősen alárendelt szereppel rendelkeznek. „Amikor férjem hazajön — számol be egy asszony —, megváltozik a család élete. Nincs többé vidám ficánkolás és hancúrozás. A gyerekek csendben vannak, mert tudják, hogy apjuk fáradtan érkezett a munkából, nem szabad őt idegesíteni. A vacsoránál is a férjem az első. Az ő tányérjába teszem a legjobb falatokat, ami érhető, hisz olyan nehéz munkát végez szegény. Néha egyik-másik gyerekből kiszalad: Májat, nekem is! Leginkább nem vesszük figyelembe nyafogásukat. Néha férjem rá is szól a kellemetlenkedőre: Csendben, majd te is sorra kerülsz!”

Ellenkezőleg, a gyermekközpontú család a gyermekeket helyezi a szülők elé mindig és mindenben. Miért jár ilyen rongyosan? Nem hiszem, hogy nem telik ruhára, hisz mindketten keresnek — kérdeztem az egyik toprongyosan öltözött ismerősömet. „Tudod, válaszolta, mi a gyerekeknek élünk. Nem engedhetem, hogy három lányomat megszólják. Igaz, hogy jól keresünk, de a gyerekek nőnek. A legkisebb elsős, a legnagyobb megkezdte a középiskolát. Nem járathatom őket mindig egy rongyban. Havonta kell egy-egy új ruha. No, nem panaszkodhatom. Nekem is van ünneplő öltönyöm. De nem fontos az, hogy mi szülők hogyan érezzük magunkat, a gyerekeké a jövő!”

A fejlődésközpontú család lényegében nagy súlyt fektet minden családtag egyéni: érzelmi, szellemi és vallási fejlődésére. Minden családtag szükségéhez mérten részesül a család javaiban úgy, hogy ez mindegyikük öröme és előrehaladására szolgáljon. Felnőttközpontúnak mondhatjuk annyiból, hogy a szülők irányítják a család életét, ők egyengetik a családi légkört, de úgy, hogy serkentik minden családtag közreműködését. „Nálunk, — mondja a 12 családtagot számláló házban élő Patricia — egy igazi társadalom van. A ház nagyon eleven. Mindenkinek megvan a maga munkabeosztása. Laslie látja el a két legkisebbet. Én felügyelek a ház tisztaságára. Andrew a házelőtti kis

kert felelőse. A „munka dandárjában” megkéri segítségünket. Minden reggel „házitanácsot tartunk”. Nem kell itt vitákra és ülésezésre gondolni. Egy-két perc alatt kész. Csak azt beszéljük meg, milyen új feladatok jelentkeztek. Ha valami bizonytalanság áll be, a döntő szót apánk vagy anyánk mondja ki.”

D. Baumrind (1967 és 1971) a szülők nevelési taktikája szerint osztályozta a családot. Eredménye lényegében megegyezik Gansszal, de az elnevezés más. Baumrind önkényes (authoritarian), ráhagyó (permissive) és irányítottan együttműködő (authoritative) családról beszél.

Az önkényes nevelési elvet valló család felnőttközpontú. A nevelésnél hangsúlyozott a szülő akaratja és parancsa. Tilt, parancsol és „fegyelmezi” a gyereket. Nem ritka a testi fenytetés és megszegényítés sem. Az ilyen szülő elve: Én vagyok a ház ura, én parancsolok!

A ráhagyó nevelés egyoldalúan gyermekközpontú. A szülő bizonytalanul, erőtlenül nevel. Mintha nem lenne semmi fantáziája arról, milyen embert szeretne alakítani gyermekeiből. A gyereknek minden szabad, amit csak óhajt. Vágyai „szentek”. A másik véglet sem ritka, amikor a szülő nem törődik gyermekével: csinálhat, amit csak akar, magának csinálja! A ráhagyó nevelés mindkét válfajának nem tudatos elve: „Mit bánom én, mi lesz vele az életben!”

Az irányítottan együttműködő nevelést jellemzi a szülők és gyermekeik közreműködése, miközben bizonyos egészséges „feszültség” uralkodik közöttük. A szülő általában erős és kiegyensúlyozott egyéniség. Példája és lelke mélyéből fakadó, de külsőleg mégis mérsékelt szeretete magával ragadja gyermekeit. A szülő céltudatos. Serkenti gyermekei képességeit, érdekeit és követelményeit az előrelátott cél felé. A gyermekek rugalmasan szilárd viselkedési mintákra és elvekre támaszkodhatnak. Nevelési elvük: Segítsük egymást célunk felé!

Úgy vélem, hogy leginkább az irányítottan együttműködő nevelésmód illetve a fejlődésközpontú család képes vallásos, öntudatos és felelősségteljes gyermekeket nevelni, mert ezek a családban komoly elveket és megbízható értékrendszert kapnak s szüleikben meleg példaképekre támaszkodhatnak.

Nyelvterületünkön Gyökössy E. (1981) és Teleki B. (1979 és 1983) munkáit ajánlhatom azon szülőknek és nevelők-

nek, akik gyermekeik evilági és örök jövőjét is szem előtt tartják.

Alábbi sorainkban rámutatunk az erkölcsi és vallásos nevelés alapjaira, valamint a családi életre nevelés fontosságára.

Erkölcsi nevelés a családban

Az erkölcsi magatartás terén elbizonytalanodás tapasztalható világszerte. Ennek jelei, A társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon c. tudományos felmérés szerint (I. köt. 1984): az öngyilkosságok növekedése minden korcsoportban, fiataloknál és időseknél egyaránt; a bűncselekmények számának állandó emelkedése (1983-ban 22 százalékkal nőtt a fiataloknál); az alkoholizmus viharos terjedése már gyerekkortól; a veszélyeztetett helyzetű fiatalok számának növekedése (1980–1982-ig 28,3 százalékkal emelkedett azon fiatalok száma, akiknek fejlődése veszélyben van); a mentális zavarok gyakorisága stb. (1–78 o.).

1. Az erkölcs meglazulásának okai ugyanezen felmérés szerint: Elgyökértelenedés a személyek és családok gyakori helyváltoztatása, költözése miatt, a családi szilárdság meglazulása és a viselkedésszabályozók: közösség, értékrend, hagyományok, vallások, közvélemény stb. elgyengülése (85–105. o.).

Tanulmányok sorozata bizonyítja, milyen rombolást visz végbe a szülők válása fiataljaink életében. Az apa hiánya pl. lefokozza a leány nőiességét (Hetherington 1972), elősegíti a fiú bűnözését (Lynn 1974). Újraházasodás esetén a mostohaszülő szinte mindig zavar, különösen a serdülőök életében (Rice 1978). Ha a szülő megpróbálja egyedül felnevelni gyermekeit, a gyermekekben felhalmozódik a magányosságérzet, a bűntudat, kialakul az erőszakos magatartás, a „másodrangú polgár” tudata (Mendes 1976, Brown-Ferguson 1976, Rosenthal-Keshet 1978).

A válás, öngyilkosság, alkoholizmus, bűnözés, idegbetegségek stb. javarészt „menekülési formák” (Korzenszky 1983). Mögöttük áll az „erős ember”, a „jelentékeny másik” vagyis a hősök és szentek hiánya. Az értéket képviselő személyek kifogytak. Az erős és támasznyújtó családi, egyházi vagy más ifjúsági közösség is hiánycikk.

Vitathatatlan, hogy a családnak és a különböző közösségeknek sorsdöntő a szerepe az ifjúság erkölcsi nevelésében, de még a felnőttek erkölcsi magatartását is jó részt a család szabályozza (Buda-Mogyoró 1984). A már említett alapos magyarországi tanulmány is leszögezi, hogy a társadalmi beilleszkedési zavarok korai megelőzésének és korlátozásának „legfontosabb intézménye az ép és rendeltetését ellátni képes család“ (137. o.).

Persze a keresztény családnak megnehezíti a helyzetét, ha szemben találja magát más társadalmi szervekkel: újságokkal, tankönyvekkel, amelyek a család által felkínált erkölcsi elveket és magatartást megkérdőjelezzik vagy nevetségessé teszik. Még ha a család, az egyházak, az iskola és a hírközlő eszközök (media) karöltve iparkodnának az ifjú nemzedék erkölcsi nevelésére, a serdülőkorban sok fiatalnál akkor is megingana az erkölcsi színvonal a kortársak hatására (Coleman 1974). Ha viszont az iskola és a hírközlő valamint szórakoztató eszközök a „könnyebb“ utat kínálják fel, a fiatalság könnyebben elveszíti a talajt. A megingott fiatalok csoportjai (gangok, hippyk és pankok) pedig súlyosan károsítják a családból hozott értékrendet (Bronfenbrenner-Devereau 1962).

Habár vitathatatlan, hogy az erkölcsi nevelés elsődleges és alapvető helye a család, sok esetben mégsem lehet kizárólag a családot hibáztatni az erkölcsi neveletlenségért.

2. Az erkölcsi nevelésnek számtalan tudományos megközelítése van. A jelesebbek a viselkedés elmélete (behaviourizmus), pszichoanalitikus elmélet, a szociális tanulás elmélete, és az értelmi fejlődés elmélete.

A kutató munkák közül ajánlhatjuk: J. Piaget 1932, G. Allport 1950, Kohlberg 1963, Beck-Critenden-Sullivan 1971 és Raths-Harmin-Simon 1978. Az ajánlás persze nem jelenti a mű teljes elfogadását is. Így pl. az utóbbi szerzők kidolgozták „az értékek megvilágításának módszerét“, de könyvükben nem mutatnak be konkrét értékeket. Nem világítanak meg értéket, vagy értékekhez vezető utat. Kizárólag a lehetőségek fölötti vitatkozást szorgalmazzzák, ami egyébként vonzó, önközpontú világunkban, de nem elegendő, hogy komoly eredményekhez vezessen az erkölcsi nevelésben.

Az elméleteket összefoglaló tanulmányok közül, tárgyilagosságuk miatt, haszonnal forgathatjuk pl. Wilson-Williams-Sugarman 1967, Wright 1971, Munsey 1980 és Reimer-Paolitto-Hersh 1983 könyveit.

A viselkedés elmélete (Eimer-Aitchison 1977, Dreikurs 1958, Dreikurs-Grey 1970) kihangsúlyozza az erkölcsi magatartás, viselkedés fontosságát. A család arra törekszik, hogy a gyermek erkölcsi viselkedését állandósítsa jutalmazással. A családi légkört úgy alakítjuk, hogy segítsen a kívánt viselkedés felé. Egyes szakemberek ajánlják a büntetés meghonosítását is, hogy a gyereket elrettentsük a nem kívánt viselkedéstől. Mások (Skinner 1971) kihangsúlyozzák, hogy a büntetés nem segít, ezért a nem kívánt viselkedést ne is vegyük figyelembe.

Az ebből a megfontolásból eredő erkölcsi nevelés főbb elvei a gyakorlatban a következők lesznek: 1. Tegyük együtt a gyerekekkel a jót. Menjünk a misére, bocsássunk meg egymásnak, imádkozzunk, gyakoroljuk a felebaráti szeretetet. 2. Lelkesítsük őt minden erkölcsösre. 3. Engedjük, hogy megtapasztalja hibája gyümölcsét. Pl. ha makacssága miatt nem evett idejében, ne adjunk neki rendkívüli időben enni, vagy egyen hideg ételt. 4. Segítsük hogy tanuljon hibáiból is (Dreikurs-Stolz 1964). Ha tehát gyermekünk rossz jegyet kapott, ne vesszünk el a szidalmazásban és dorgálásban. Ülünk le és beszélje meg a család, miért jutott gyermekünk ide. Probáljuk megtalálni a kivezető utat. Ha pl. a család eddig nem ellenőrizte kellően a gyermek tanulását, ezután gyakoroljunk szigorúbb ellenőrzést. Vagy a gyerek kevés időt szentelt a tanulásnak, ezután tanuljon többet stb.

Bizonytalan helyzetekben nagyon fontosnak tartja ez az elmélet, hogy a szülők erélyesek legyenek és tartsanak ki elveik mellett határozottan. Pl. a testvérek veszekszenek. Határozottan és visszavonhatatlanul mondjuk ki: Elég! És, ha a gyerek szembehelyezkedik, nem engedelmeskedik? Kis gyermeknél felveszi a szülő az egyiket és átviszi a másik szobába. De, ha középiskolás lányunkról van szó, aki gyanús kapcsolatot tart egyik tanárával? Hiába, mondtuk, hogy szakítson vele, ő hajthatatlan. Le kell vele ülnünk és beszélgetni! Közöljük vele viselkedésének következményeit. Figyelmeztetjük a kutatók megállapítására, miszerint a gazdagító, bensőséges kapcsolatra még nem érett

tizenéves egyéniségének fejlődésén mély sebet üt ez a szexuális kilengés (Conger 1977). A hívő család egy lépéssel tovább megy: utal a keresztény erkölcsre, élő példákat állít a serdülő elé. És, ha mindez nem segít? Ne forduljunk el tőle. Maradjunk mellette megbocsátókészen. Csak így keresztelhetjük meg az elméletet.

Gabriella osztályában divattá vált a „szerelem” néger fiúkkal. Természetesen ő is „szerelmes lett”. Mit is tehetett volna mást egy a csoportjától függő tizenéves. Erre felfordult a családi béke. Rengett a láрма. Minél jobban tiltották a szülők, ő annál „szerelmesebb” lett. (A tiltott gyümölcs mindig édesebb!) Hirtelen fordult a kocka. Az apa feleségében vélte felfedezni a bűnbakot: Te miattad ilyen, mert mindent ráhagyta. Amikor az asszony nem bírta idegekkel, válaszára elé állította leányát: Vagy szakítasz, vagy elmégy hazulról! A baj csak az volt, hogy az iskolában már volt erre példa a társak között. S a társ hős lett, mert inkább elment. Mit tehetett Gabriella. Ő is a „hős” útját választotta. Egyik rokonukhoz költözött. Erre a férj kiadta felesége útját.

Nem lett volna okosabb, ha a két szülő összefog és így próbálja „megmenteni” a leányt? Nem értek volna el többet türelemmel és megbeszéléssel?

Freud (1933) sokat beszélt az ösztönökről, de megállapításait kizárólagosan klinikai tapasztalataira építette. Elmélete alapján készült el az erkölcsi nevelés *pszichonanalitikus megközelítése*, melynek klasszikus ismertetője Flugel (1945) és jó bevezetést írt róla Hall (1954) és Stafford-Clark (1965).

Az elmélet az „azonosulás” és a „bevésés” fogalmára épül. A gyermek sok kellemetlenséget él át, részben a szülői ellenőrzésből, másrészt fiziológiai okokból (betegség, időjárás stb.). Lelkében ellenszenv születik szülei iránt. Attól való félelmében azonban, hogy elveszítheti szülei szeretetét, elfojtja az ellenszenvet. Mégpedig azzal, hogy azonosul a szülők elvárásával, magatartásával. Büntudatot érez tehát, ha olyasmit tesz, amiről tudja: szülei nem szeretik. Úgy próbál menekülni ettől a büntudattól, hogy a szülői követelést és tiltást bevési magába, magáévá teszi.

Nagyon fontos a család egész légköre, mert a gyermek nemcsak a szülővel azonosul, magába vési az egész család

szerkezetét, viselkedésformáit, illetve rendszerét. Ki ne emlékezne a szülők közül a hároméves kisfiúra, aki beleveszik apja „hatalmas” kalapjába és büszkén mondja: Én vagyok apuka! De emlékezhetünk kislányunkra is, aki éppen azokkal a szavakkal fegyelmezi babáját, ahogy őt szokta inteni édesanyja: Megverlek, mert nem engedelmeskedtél!

A pszichoanalitikus elmélet gyakorlati alkalmazásánál két végtől kell óvakodnunk. Mindkettőnek vannak a szakmában úttörői. Neil képviseli és pártfogolja az engedelkeny és majdhogy erkölcsromboló nevelést. Szerinte a zsenge évektől kezdve hagyni kell, hogy a gyermek személyisége „szabadon fejlődjön”, ne fojtson el semmit. Még az elemi erkölcsi szabályokat, pl. a tízparancsot sem kell ismertetni (Summerhill 1960). A másik végtel szövivője Bettelheim. Annyira hangsúlyozza a szülőktől átvett erkölcsi normák jelentőségét, hogy mintegy félelemmel akarja „beleverni” a gyerekbe az erkölcsöt, miközben elfojt minden örömet és élvezetvágyat (Sizer 1970).

A szélsőségek láttán megértjük a középút fontosságát, a rideg szigor és a felelőtlen engedékenység helyett a szeretet és a határozottság párosítását.

A tanulás szociális elméletét főleg Bandura-Walters (1963), Bandura (1969), Eysenck (1964) és Aronfreed (1968) alkalmazta részletesen az erkölcsi nevelésre. Alapgondolata, hogy legkönnyebben a közösségben tanulunk, mégpedig utánzással, mások példáján. Felmérésekkel is igazolták, hogy a legtöbb emberi viselkedést azal tanultuk, hogy a másikat megfigyeltük és követtük. A gyerekek hajlamosak követni példaképeik erkölcsi elveit és magatartását. Ehhez a zsenge korban szükség van ellenőrzésre (control). A kisgyermeket fizikai jutalomban vagy büntetésben részesítjük, de ahogy nő lassan áttérünk a társadalmi jutalmazásra és büntetésre. A példaképek a szülők, társak és szimbolizmussal telített valóságok: a keresztény világszemléletben a szentek és angyalok.

A kutatások szerint (Aronfreed-Reber 1965, Walters-Parke-Cane 1965, Solomon-Turner-Lassac 1968) az azonnali jutalom vagy büntetés hatásosabb, mint a későbbre halasztott. Pl. a gyereket rajtakaptuk, hogy lop anyja pénztárcájából: megszidtuk, megbüntettük. Ha ez azonnal tör-

tént, a pénztárca látása vagy érintése is már szorongást vált ki a gyerekekben. Ha viszont jóval később büntetjük a gyereket, csak a szülő jelenléte tartja vissza a lopástól, de távollétében ismét megteszi. Másszóval utólagos, későbbi büntetéssel csak kétszínűsége nevelünk. Ezért lehetőleg mellőzni kell a nagyon gyakori szokást: „Megállj, csak hazajöjjön apád, majd ő kioszt!”

Ugyanezen kutatók megállapították, hogy a dicséret és jutalmazás hatásosabb, mint a büntetés. A jutalmazás azonban lehetőleg ne anyagi legyen, hanem a szülő szeretete, dicsérete.

Az is bizonyossá vált, hogy a hatalommal fegyelmező szülők gyöngye eredményt érnek el az erkölcsi nevelésben. A szeretetbe öltöztetett fegyelem sokkal hatásosabb. Az együttérzés sarkallja a jóra a gyermekeket és fiatalokat.

„A mi házunkban, mondja dicsekvően az apa, nincs káromkodás. Sem a feleségem, sem én nem káromkodunk. Illetlen szavakat sem szoktunk mondani. A gyerekek néha ugyan hazajönnek, és elmondják, mit hallottak a pajtasaiktól, de azonnal hozzáfűzik: Én ezt nem fogom mondani, ez ugye nem szép! Erre csak azt válaszoljuk: Persze, hogy nem szép. Anyu és apu soha sem beszél így!” – Világos, hogy a szülők példájától erősítve könnyen követi a gyerek a jót.

A gyerek tanul azzal, ha megfigyeli mások jó választását (Mischel 1966). Miért lett pl. a Trapp család minden tagja olyan imádkozó és olyan lelkes énekes? A kicsik eltanulták szüleiktől, és testvéreik lelkesedése is rájuk ragadt (Trapp 1963). Természetesen érvényes a régi mondás is: Mások kárán tanulunk. Berger (1962) kutatásai igazolják: ha a gyerek megfigyelte a másik bűnhődését vétéséért, maga is kerülni fogja ugyanazt a hibát.

Az értelmi fejlődés elméletének két oszlopos tagja J. Piaget (1932) és L. Kohlberg (1963, 1969, 1976). Jó összefoglalóval szolgál Flawell (1963) és Baldwin (1967). Iskolára alkalmazza Reimer-Paolitto-Hersh (1979).

Piaget a gyermek értelmének fejlődéséből indul ki. Megállapítja, hogy minél értelmesebb a gyermek, annál inkább képes az erkölcsi viselkedésre. A viselkedés mindig az egyén értelmi fejlettségének és a környezeti ráhatás

közreműködésének gyümölcse. Az egyed cselekedete hat a környezetre s a környezet cselekedetei visszahatnak reá. A cselekvés értelmi séma, minta szerint valósul meg. Cselekedet, Piaget szerint a nézés, a hallgatás és a szándék, sőt a gondolat és emlék, a vágy is. A keresztény filozófia és erkölcstan is egyezik ezzel. Erkölcsös vagy erkölcstelen lehet a cselekedetünk, gondolatunk, vágyunk, fantáziánk és érzelmünk. A szentmisében ezért mondhatjuk joggal: vétkezünk gondolattal, szóval, cselekedettel és mulasztással.

A gyermek második évétől kb. hét éves koráig az „értelmi műveletek előtti” (pre-operational), egocentrikus, önközpontú gondolkodás szintjén van. Csak a saját szemszögéből képes látni a valóságot és felfogni a világot. Most még csak képekben gondolkodik, nem pedig fogalmakban. Mivel mások szempontjait nem képes belátni, ezért igazi közreműködésre nem is alkalmas. Fejlődés során, hetedik éve tájt beérik a „gyakorlati értelmi” (concrete operational) gondolkodásra: kezdi megközelíteni a valóságot és elkülöníteni azt önmagától és fantáziájának világától. Egyszerre két dolgot is képes kísérni. Figyelemmel tud lenni mások szempontjaira is. „Lehetővé válik az igazi megbeszélés, keresi az okokat és a bizonyítást” (Piaget 1967). A serdülőkorral érkezik el az a képesség, hogy a fiatal a tárgytól elvonatkoztatva gondolkozzék. Ez az „elvont értelem” (formal operational) korszaka. Nem csak az adott szociális helyzetre válaszol, tépelődik az általános emberi kapcsolatokról, rendszerez, elveket és ideálokat sorakoztat fel.

Értelmi fejlettségének megfelelően a gyermek kb. tíz éves koráig *heteronóm*, majd ezután *autonóm erkölcsi felfogással* bír. A heteronóm felfogású gyermek úgy éli át a törvényt és szabályt, mint amit kívülről akasztottak reá. Az erkölcsi rendszabályok hordozói a szülők, tanítók, hittankönyv stb. Az autonóm erkölcsi felfogással rendelkező fiatal már befogadta magába az erkölcsi elveket s ezek belső erőként irányítják.

A kisgyermekre jellemző, hogy a szabályok és törvények eredetét misztifikálva fogja fel, vagy egyenesen Istenhez vezeti vissza még a játékszabályokat is. Hétéves koráig ugyan önkényes, vágyai szerint változtatja a szabályokat. Tudja pl. hogy nem szabad torkoskodni, mégis torkosko-

dik. Miért? „Azért nyalakodtam – vallja be –, mert szeretem a mézet!” A kisiskolás szerint a törvények teljesen merevek és változtathatatlanok. Tudja pl., hogy vasárnap misére menni, parancs. Azt is tudja, hogy a betegség felmentő ok. Mégis meggyónja rendületlenül a második és harmadikas, esetleg a negyedikes is, hogy beteg volt és nem volt misén. A „bűn” nagyságát a kisgyerek a büntetés nagyságához méri: Nagyon rossz voltam, mert nagyon kikaptam! Ekkor még az okozott kár a mérvadó számára. Bűnnek tartja azt is, hogy véletlenül leverte és összetörte a kristályvázát. Az esetleg nem is bűn, ha lopott, de nem fedezték fel. Csak hétéves kora után kezd bontakozni értelmé az önnállóbb erkölcsösségre. Most már lassan szerepet kap döntéseinél a szándék. Tíz éves kora után pedig már az erkölcsi törvények belülről irányítják. Isten törvényeit és a közösség szabályait képes saját érdekei és vágyai elé helyezni a hősiesség fókán is. Tarzicius, Ágnes vértanúk lettek tizenéves életszakaszuk elején.

Piaget gyengéje: beszél ugyan az érzelmekről, de nem ad eligazítást, hogyan nevelhetjük a gyermek érzelmi világát. Ebben is követi őt *Kohlberg*, aki az erkölcsi gondolkodás három szintjét különbözteti meg, mindegyiket két-két fokkal.

Az egyezmény előtti szint (preconventional level) első foka (3–6 év) a büntetés és jutalmazásra épülő, az erkölcsi magatartást megelőző szakasz. Ezen a szinten szoros értelemben nem nevezhetjük a gyermek viselkedését erkölcsösnek, hisz magatartását nem az értékrend irányítja, hanem pusztán a saját vágyainak hullámhátán vergődve igyekszik elkerülni a büntetést vagy az összeütközést a „hatalom” képviselőivel, a szülőkkel. Sajnos sok bűnöző fiatal sem nőtt még ki ebből a fejlődési fokból. Környezete fogva tarja ebben.

A második fokon (6–12 éves) *az eszközi viszonylagosságra* (instrumental relativist) törekszik a gyermek, ami megfelel a régi szabálynak: Fogat fogért, szemet szemért! A gyerek viselkedése csak eszköz, hogy kielégítse saját vagy mások vágyait. Itt az irgalmasság, kegyesség és igazságosság még csak tartalom nélküli szavak. Ennél a fejlődési foknál is nehéz még igazán erkölcsi magatartásról beszélni, hisz a kölcsönös és személyes igazságosságra és természetfeletti szempontokra még nem érett.

Az egyezmény szintjének (conventional level) (kb. 10–18 éves) első fokán érik meg a fiatal a kölcsönös személyközi kapcsolatokra, de gyakran még mindig csak a „mindenáron kiegyezés” szintjén. A fiatal „jó fiú, jó kislány” igyekszik lenni. A jó viselkedés az, ami tetszik másnak, főképp a társaknak, amit ezek elfogadnak. Ezért meg kell érteni ifjúságunk „önállótlanágát” vagy „raboskodását” a közvélemény, divat vagy baráti társaság követelményeivel szemben. Megérteni persze, nem jelenti, otthagyni ezen a fejlődési fokon.

A negyedik fokon levő ember (? 18–35 éves) a társadalmi és szociális rend és a lelkiismeret „törvényhódoló” embere. Élete a „törvény és a rend” nevében múlik. Az erkölcsös magatartás foglalatja ezen a fejlődési szakaszon: kötelességet teljesíteni, tekintélyt tisztelni, és tartani a rendet! Az az erkölcsi törvény, amit ő elfogad!

Az egyezmény utáni (postconventional level) szint első fokán az egyén „közösségi megegyezésre”, egyéni jogokra és a demokratikusan elfogadott törvényekre építi magatartását. Ez a személy képes tiszteletben tartani mások jogait, még akkor is, ha azok az ő érdekeit keresztezik. A megegyezés szent és törvény. Találkozunk emberekkel, akik képesek óriási áldozatot is meghozni azért, hogy adott szavukat teljesítsék.

Az erkölcsi fejlődés hatodik fokán az általános erkölcsi törvények uralkodnak és irányítják az idáig eljutott személyt. Ilyen általános értékű és érvényű elvek pl.: „Szeresd Uradat Istenedet teljes szívedből!” „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat!” (Mt 22,37–39). „Gyűjtsetek kincset a mennyben!” (Mt 6,20). „Keressétek először Isten országát s annak igazságát!” (Mt 6,33) „Ne ítéljetek, hogy meg ne ítéljenek!” (Mt 7,1) „Szeressétek egymást, amint én szeretlek titeket!” (Jn 13,34) „Bocsássatok meg egymásnak!” (Mk 11,25) stb.

Ezek keresztény erkölcsünk irányelvei. Ennek megtartása felé irányítjuk gyermekeink fejlődését. Krisztus mindenben példát adott nekünk, de keresztény nagyjaink is előttünk járnak: Teréz anya szeretettel karolja fel és gyűjti össze India szegényeit és betegeit, II. János Pál megbocsátá gyilkosának, sőt meglátogatja a börtönben...

Talán megzavar bennünket Kohlberg tudományos elmélete. Úgy érezzük, hogy hitvesünk az első szint első fokán

van, amikor pl. a házastársi kötelességről van szó, mert csak saját vágyainak kielégítését keresi. Máskor azt gondoljuk, hogy plébánosunk is csak a második fokon vesztegel, mert kimondja: Nem tagjai az egyházközségnek, nem temetem el halottukat! Milyen állást foglaljunk el? Bizonyos az, hogy az erkölcsösség terén fejlődünk kell. Emberi gyarlóságunk következtében megrekedhetünk egyik másik fejlődési fokon. Magam viszont úgy tekintek Kohlberg elméletére, hogy az nem igazol egy időbeli egymásutániságot, hanem a különböző fejlődési fokok egyszerre lehetnek bennem, csak egyszer az egyik, máskor a másik vezet. Mint kereszténynek törekednem kell, hogy éveim múlásával a felsőbb fokok gyakrabban uralkodjanak viselkedésemben. Közben viszont, ha levert, beteg vagyok leginkább úgy viselkedem, mint egy kisgyermek.

Vallásos nevelés a családban

James W. Fowler (1981) pszichológus szerint minden ember vallásos a maga nemében. Kutatásai alapján a hit fejlődésének nyolc lépcsőfokára mutatott rá. A vallásosság lényege: legfelsőbb lény elismerése, ünneplés és szertartás.

A legalacsonyabb fokon, a legfelsőbb lény elismerése lehet pl. a magát hitetlennek valló asszony kijelentése: Itt ül az én istenem! – és férje vállára üt. Fowleri értelemben lehet tehát a legfelsőbb lény maga a személyes Isten, vagy egy bálvány: ember, szobor, égítest, de élvezet is, mint a szerelem, eszem-iszom stb. Néha a legfelsőbb lény csak egy mindennapi tárgy: pénz, nyaraló. Ki-mi az illető számára a legfelsőbb lény? Ez vallásosságának szintjétől függ. Éppen ezért, egyesek keresik a legfelsőbb lényt, mások meg is találják. József Attila így vágyódik Isten után:

Keresek valakit, s nem tudom, ki az?
A percek robognak, tűnik a tavasz
s nem tudom, ki az.

Csüggedő szívvel loholok egyre,
keresek valakit a végtelenbe,
loholok egyre.

Könnyeim csorognak, – majd kiapadnak:
vályak magukkal messzebb ragadnak –
majd kiapadnak!

(Keresek Valakit – részlet)

A vallás velejárója az ünneplés. Alacsony foka pl. a törzsek győzelmi tánca, tökéletesebb formája viszont a föltámadási körmenet.

A harmadik jellemzője a vallásosságnak a szertartás. Igen alacsony szintű pl. az ősnépek névadó ceremóniája. Összehasonlíthatatlanul kifinomultabb és lényegesen más a keresztelés szertartása.

Az alábbiakban elemezzük az érett hitet. A vallásos nevelés célját ismertetve, és bemutatva a gyermek vallásos fejlődését, kitérünk a vallásos nevelésre a családban.

1. Nem csak Fowler, más pszichológusok is hangsúlyozzák a hit különböző fokait, még a hívő emberekben is. James William (1902) kiemeli a vérmérséklet hatását a vallásos magatartásra. Szerinte a személyiség „egészséges gondolkodású” (healthy-minded) vagy „beteges gondolkodású” (sick-minded). Az első optimistán néz az életre, és mindig meglátja annak virágos oldalát. Vallásosságában is ez mutatkozik. Kedvenc témái az Isten szeretete, a Gondviselés. Hite a fény és jó közérzet vallása. A „beteges gondolkodású” személy pesszimista. Vallásosságának középpontjában a szenvedés, betegség, önsanyargatás és lemondás áll. Ennek a két típusnak más az istenképe, másképpen ünnepelnek és más szertartások nyerik meg tetszésüket.

Gordon Allport is kétféle hitről: „külső” és „belső” vallásosságról beszél (1950). A „külső” vallásosság menhely azoknak, akik nem találják helyüket az életben. Kitaszítottak, kizsákmányoltak, nyomorultak számára védelem. A vallásban közösségre, sorstársakra találnak, de az egyént is erősíti a hit. A társadalom számára is hiánypótló a vallás. A világ lepratelepeinek 3/4 részét az egyházak gondozzák és tartják fenn. A harmadik világban nyüzsgönek az egyházi kórházak, árvaházak, aggok házai. Természetesen megszűnik ez a külső, biztonságot nyújtó, „menedék-vallás”, ha teljes a béke, csorbítatlan a gazdaság, nincs kizsákmányolás, nincs betegség és, ha megszűnne a halál. De a „belső” vallásosság és hit megmarad, mert ez irányvétel, értékrend, végső cél. Míg a „külső” vallásosság biztonságszerzés a vallási közösségben, intézményben, kultúrában; csak alkalmazkodás, különösebb önállóság nélkül, addig a „belső” vallásosság aktív részvétel a vallási keretek megváltoztatásában is, az egyéni vagy társadalmi

igények szerint. Az ilyen ember nem halogatja a boldogságot a túlvilágra. A „belsőleg” vallásos ember igyekszik meghaladni önmagát, megpróbál túllépni korlátain s biztos abban, hogy ez sikerül.

Allport nagy előnye Piaget-vel vagy Kohlberggel szemben, hogy az érett személyiséget nemcsak mint valami „észembert” fogalmazza meg, számol vallásos érzelmeivel is. Szerinte a személy egyedisége éppen vallási élményeinek sajátosságos mivoltában és vallási irányultságában nyilvánul meg. A személy viszonya az Istenhez erősen meghatározza boldogságához szükséges vágyait, igényeit vagy félelmeit. Ezért a vallásos érzelmek alapvetően emberiek. Véleménye egyezik P. Tillichhel (1957), miszerint a vallás az emberi lét végső és legmélyebb valósága és a szellemi értékek kincsestára. Ennek alapján G. Moran (1970) nevelési tantervet dolgozott ki a vallásos dimenziók továbbfejlesztésére történetek, irodalom, művészetek igénybevételével. Így különösen a fiatalok és felnőttek számára válhat a vallás életük „egységesítő filozófiájává”, amely az apró részleteket és életszakaszokat irányítja és értelmessé teszi.

Természetesen a vallási nevelés célja a belső vallásosságra vezetés, illetve az éretten vallásos ember megteremtése. Mit jelent azonban: éretten vallásosnak lenni?

Milyen az érett vallásosság?

Allport szerint az érett vallásosság *árnyalt* (well-differentiated). Az ilyen személy a hitet értelmesen és kritikával veszi. Tudja, miért hisz és elfogadja hite következményeit is. Ezzel szemben az éretlen vallásosság kijelentése lehet: Mondjon ki mit akar, apám is hitt, én is vallásos maradok! Főleg, ha ugyanakkor az illető nem éli vallását. Az árnyaltsághoz tartozik az is, hogy tudom, mi a lényeges és mi a mellékes vallásomban. Számtalan ember feljajdult pl. azért, mert a Zsinat után a templom szentélyét átrendezték. Hát annyira lényeges az, hogyan áll az oltár?

Az árnyalt vallásosságot segíthetjük azzal, ha ifjúságunkban fokozzuk az érett mérlegelés és elbírálás képességét. Sokat beszélgetünk velük a vallás kényes kérdéseiről. Így segítjük őket, hogy ne maradjanak másodkézből (apám miatt!) vallásosak, hanem a személyes megértésre és elkötelezettségre építsék meggyőződésüket. Segítsük felfedni és megértetni vallásos tapasztalataikat is. Vonjuk

be az egész személyt a vallás megélésébe. Erre vet fényt egy megtérés is: „Apám kétkedő, vallja egy 35 éves nő, anyám pedig ateista. A kereszténységgel iskolás koromban ismerkedtem meg. A vallásos gondolatok alapját számomra a könyv, a legenda képezte. Vallásos élményekhez a gyönyörű természet: évszakok, állatok, virágok vezettek. Tépelődttem, töprengtem és rájöttem, hogy még magamban is hordozok egy csodálatos Csendet, Békét vagy ha tetszik az Istent“ (E. Robinson 1977).

Az érett hit továbbá *lüktető*, mozgásban gazdag (dynamic), ellenőrzi és irányítja a személy vágyait és cselekvéseit. Erő, amely megérteti az eseményeket és cselekvésre serkenti az embert. Ezért képes gyökerében megváltoztatni az életet: Mária Magdolnából, a vétkes Ágostonból, Talbotból, a részeges kirakodó munkásból csodás egyéniségeket faragott. Emiatt lehet a vallásos családban nagyobb gyermekáldás, alacsonyabb válási arány, nagyobb segítőkészség és a társadalmi elkötelezettség magasabb foka (Tomka M. 1985). Ugyanakkor az érett vallásosság megment a szélsőségektől: fanatizmustól és nemtörődomségtől.

A *lüktető* vallásosságot elérhetjük, ha megtárgyaljuk hitünk egyensúlyt biztosító erejét, rádöbbsentjük neveltjeinket arra, mi a szerepe a vallásnak életükben. Maguk is vizsgálják felül életüket: mozgatja-e őket a hit. Eleven és húsbamaró a kérdés: Lehet-e *lüktető*, érett hite annak az embernek, aki „nem ér rá imádkozni“, haragot tart szomszédaival stb.?

Allport szerint az érett hit *állandóan irányít* (consistently directive), nem csak egyes területeken vagy bizonyos időközökben. Állandó hatása abban is megnyilvánul, hogy az érett hitű emberben nincs ellentét hite és magatartása között. „Gyerekkoromban, mondja egy 30 éves férfi, sokat elnéztem nagyapát, aki naponta egy órát imádkozott. Mindegy emlékezetemben marad, ahogy egyszer rányitottam. Ott ült karosszékében, becsukott szemmel. Tudtam, nem alszik, most Istennel beszélget. Minden figyelmem összeszedtem, hátha meghallom, hogyan beszélget az én jószágos nagyapámmal az Isten. S ekkor kinyitotta szemét. Olyan jószágosan mosolyogni csak az tud, aki Istennel társalog.“

A vallási idealizmus nagyszerű motívum, hogy az erkölcsi és etikai szabályokat megtarthassuk. Ezért ilyen idealizmusra kell nevelnünk. Neveltjeinknél mutassunk rá arra, ami kettősség és ellentét hitük és életvitelük között. Tegyük ezt kritika tárgyává.

Az érett hitnek *átfogó jellege* (comprehensive character) van. Minden érett embernek szüksége van egy ilyen átfogó életfilozófiára, amiről annyit beszél Allport. Senki sem élhet emberséges életet, ha nem szedi rendbe belső világát és ha nem talál értelmes helyet magának a világban. A hitnek ez az átfogó ereje biztosítja, hogy normálisnak tartsuk azt a különbözőséget, amit másoknál tapasztalunk. A hívő ember tudja, hogy rászorul a másokra, testvérére. Mindenben van valami jó és erény. A más nézetet valló személyekben és csoportokban is képes értéket találni. Ezzel szemben az előítélet (Allport 1954) az éretlen hit jele. Mennyi van belőle emberek, falvak, népek sőt vallások között is?!

Összefoglaló és egységesítő vallásosságra nevelünk, ha megismertetjük gyermekeinkkel az emberek, népek és vallások közötti különbséget és igyekszünk elfogadtatni, esetleg értelmezni is azt. Az OISE-ban végzett kutatómunkánk során rájöttünk arra, hogy a vallásoktatás egyik formája, a vallások történetének tárgyilagos tanítása, amit be kellene vezetni minden iskolába, hogy ezzel leépítsük az előítéleteket. Persze a hitoktatás nem merülhet ki csak a vallások ismertetésében.

A hit *szerves része az ember életének*. Allport szerint az érett hit belefonódik az ember életének minden rétegébe és tudásába. Az ilyen hit megérti a rossz jelenlétét az egyedben és társaiban, de úgy, hogy küzd az emberi gyarlóság ellen. Allport szerint továbbá a vallás szerves része a tudománynak is. A hit tehát nem tudományellenes, vagy tudomány előtti, hanem ko-tudományos, azaz, a vallás és a tudomány karöltve jár.

A hitben érett szülő ezt a szellemet igyekszik átadni gyermekének és segíti is őt abban, hogy hite és tudása párhuzamban, egymásmellett álljon. Milyen szomorú jelenység, amikor pl. egy mérnök gúnyolódva vagy komolyan a nagyszakállú Istenről beszél, aki fenn ül a felhőkön.

Végül az érett hit *ötletes* (heuristic): segíti az embert jobb és megfelelőbb megoldások felé. Tökéletesebb választásokat ad az élet kérdéseire. Az érett személy tudja, hogy nincs abszolút bizonyosság az életben. A bizonytalan, a rizikó vállalására is képesíti őt a hit.

A vallásos nevelés folyamán is megjelenik a kétely. Fiataljaink, tizenéveseink hite a kételyekben tisztul, erősödik. Fontos tehát, hogy tudjuk, hogyan ellenőrizhetjük és igazolhatjuk hitünket. Egyesek értelmi érveléssel erősíthetik hitüket. Ajánljunk nekik szakirodalmat, mint pl. K. Rahner: *A hit alapjai* (Szent István Társulat, Budapest, 1983), J. Ratzinger: *A keresztény hit* (OMC, Bécs 1976), Előd I.: *Vallás és Egyház* (Szent István Társulat 1981), Szabó F.: *Jézus Krisztus tegnap és ma* (Róma 1985) stb. Mások hitét személyes élményeik segítik. Vegyenek részt ifjúsági istentiszteleteken, zarándoklatokon. Vegyék ki részüket az egyház szeretetszolgálatából. Olvastassunk velük az emberszeretet hőseiről, mint pl. *A szegények orvosa* (1982), *Jézusért tesszük* (1983) (Prugg Verlag, Eisenstadt) stb. Ismét másokat a jó példa ragad magával. Mutassunk rá példaképekre saját környezetünkben, de kezükbe is adhatunk néhány könyvet, amelyek modern keresztények életét mutatják be. Ilyenek pl. *a Sugárzó emberek* (1981), *Köztünk éltek* (1984) — Prugg Verlag kiadása. Másokat a „pragmatista út” (James 1902) győz meg, amikor rádöbbennek arra, hogy a hit legtermékenyebb kelléke életünknek, leghasznosabb, legegigazítóbb erény. Erőt, értelmet és célt ad az életben. Mutassuk be hitünket ebből a szempontból is.

2. John Elias nagyszerű könyvet írt (1979) *a pszichológia és vallásos nevelés* kapcsolatáról. James Fowler (1981) jelentősége a vallásos fejlődés terén azt a helyet foglalja el, amit Piaget vagy Kohlberg az erkölcsi tudat fejlődésének kutatásában. Mégis Ronald Goldman (1964) kutatásai nyomán mutatjuk be gyermekeink vallásos fejlődését. Ezzel nem vitatjuk el Fowler tudományosságát, de Goldman, szerintem, gyakorlatiasabb.

Goldman megfigyelése szerint az ember vallásos fejlődése lépcsőzetes. Három fejlődési fokra mutat rá. Piaget mintájára szemléli az átmenetet is két-két fejlődési fok között. Ezzel segíti a szülőket, hogy megértsék neveltjeik lehetőségeit és korlátait egy adott fejlődési fokon.

Az első fejlődési fok, az elővallásos gondolkodás (pre-religious thinking), ami nem más, mint élményszerű, az élményekre és tapasztalatokra támaszkodó gondolkodás. Ez jellemzi a gyermeket a 7–8. évig. Nem képes belátni a vallás és hit mélységeibe, de a felszíni valóságosságot már észleli. A vallásos elvek még messze álnak tőle, mert sem tapasztalata, sem szellemi képessége nincs ahhoz, hogy elvontan gondolkodjék. A gyermek eszmefuttatása logikátlan, ugyanazt a valóságot egyszer így, máskor amúgy érti. A hitigazságokra aszerint reagál, mi foglalkoztatja fejecskéjét vagy milyen érzelmek hullámaznak szívében. Nem képes ellenőrizni következtetéseinek eredményeit. A mondottakat szó szerint érti, még nincs ereje felülemelkedni a szavak korlátain. Gyakran képtelen megragadni egy bibliai esemény vallásos mondani-valóját. Így pl. arra a kérdésre; Miért nem mert felnézni Mózes a csipkebokorban jelenlevő Istenre? — egy gyerek válasza: Istennek nevetséges arca volt. És miért szent az a hely, ahol Mózes állt? A gyerek: Fű volt ott.

Természetesen alkalmazkodnunk kell gyermekünkhöz a vallásos nevelés során is. Élvezi az elbeszéléseket és meséket. Mondjunk neki bibliai eseményeket, de ne zavarjon bennünket, ha gyerekesen érti, illetve szó szerint és kritikátlanul fogja fel. A hitigazságok tartalmi mélységét ugyan nem érti meg, de ha látja a szülő magatartását, ez magával ragadja.

Egy 23 éves leány így emlékezik vissza kiskorára: „Anyám és apám nem törték magukat, hogy megértsem Istent, nem magyarázkodtak sokat. Meggyőződése, hogy azzal éreztették meg velem a teremtető Isten titkát és mindenhatóságát, hogy olyan nagy áhítattal és tisztelettel beszéltek róla mindig.“ Az igazán hívő családban a kisgyermek vallási élményvilága gazdagodik. Csodálattal tölti el őt a keresztény élet szépsége.

A második fejlődési fok átmenetet képez az élményekre és az érzékelhető dolgokra támaszkodó gondolkodásmód között. A gyermek lassan megszabadul az érzelmek és élményei bilincseitől. Különbséget tesz érzelem és valóság között. Közeledik a logikai, következtető gondolkodáshoz. Ebben azonban még nincs gyakorlata. Felelete, viselkedése sokkal helyzethűbb, de még mindig nem jelent meg a mély valóságosság. Pl. a kérdésre: Miért

volt szent a hely, ahol Mózes állt? a 6–9 éves gyerek válasza kb. ez: Azért volt szent mert a Biblia azt mondja, hogy szent volt. De mégis miért? Azért, folytatja a gyerek, mert Isten megszentelte. És miért szentelte meg Isten? Számunkra értelmetlen a válasz: Mert szent volt. Azt viszont kivehetjük, hogy a gyerek igyekszik rendbeszedni gondolatait, logikusan szeretne gondolkodni, de ehhez még éretlen.

A gyermek fejlődésének harmadik foka, a részben vallásos gondolkodás (sub-religious thinking) Gondolkodása konkrét értelmi műveletekből áll (concrete operational), ami megfelel a 8–13 éves gyerek fejlődési fokának. Kialakul a logikus gondolkodás, de csak részben és helyzetekhez kötötten. Logikája szigorúan fűzi őt a látható és tapintható tárgyakhoz és saját tapasztalataihoz. A hitigazságokat is csak részben érti meg, hiányosan fogja fel, főképp szó szerint értelmezi. A hit szimbolikus és átvitt jelentését vagy a bibliai események tanító és oktató jellegét kifejezetten a szavak szerinti értelemben fogadja el. Még mindig önközpontú és általában nem képes összehasonlítóval értelmezni a dolgokat. Vallási fogalmai többé-kevésbé emberszabásúak. Képtelen tehát a vallás és a hit mélységeibe behatolni, a felszínen marad. Így pl. az Istent emberként veszi. Az égő csipkebokor jelképes jelentése számára nem tét. A vöröstenger kettéválasztását szó szerint érti. Miért utasította vissza Jézus, hogy a pusztában átváltoztassa a köveket kenyérré? Erre a kérdésre válasza saját tapasztalataihoz ragadt: Sok volt a dolga! A másik gyerek így válaszol: Nem akarta!

Nagyon fontos a vallásos nevelésnél ebben a korban, hogy beszélgessünk a gyerekekkel, vezessük a jelképes beszéd értelmezése felé és az értelmes okfejtés talajára kezdjük állítani vallásosságát: Ki, mit, mikor, miért stb. kérdések megválaszolásával.

A negyedik fejlődési fok átmeneti az érzékelhetőre irányuló és az elvonatkoztató gondolkodás között. Már sikerül részben logikusan és elvonatkoztatva gondolkodnia, de még erősen kísérti az érzékelhetőre és szemlélhetőre támaszkodó eddigi gondolkodásmódja. Szívesen játszik a szavakkal és érdeklődéssel fordul a többféle lehetőség felé. Goldman állítja, hogy sok személy soha

sem haladja meg ezt az átmeneti fokot a vallásosságában, nem éri el az igazán vallásos gondolkodás mélységét. Töreksenek ugyan a szószerinti értelmezés fölé kerekedni, de a konkrétumok fogva tartják őket. Miért nem mert Mózes Istenre nézni? Ennek a foknak megfelelő válasz: Mert megölt egy embert! Látszik, hogy az illető keresi a megoldást, de beleveszik saját feltevésébe. A csipkobokor lángjáról így nyilatkozik egy tizenéves: Ez egy szent, eléghe-tetlen tűz volt! Ő is ki akar lépni a szavak bilincseiből, de elveszik a tárgyban, a tűzben.

Az ötödik fejlődési fok, a kifejezetten vallásos gondolkodás. Ehhez szükséges az elemző és elvonatkoztató fogalomalkotás. A 13. vagy 14. életévvel kezdődhet. A feltételeket szövegeti, elvonatkoztatással és összehasonlítással értelmez, a feltételest és jelképest felfedi. Meglátja az ellentmondást és különböztet tézisek és hipotézisek között. A tényekből visszatér az okokra, és elméletek alapján is képes megérteni a tárgyakat, eseményeket, jelenségeket. Egyébként, Goldman szerint, a vallásos gondolkodás magasabb fejlettségi fokot és sokkal több tapasztalatot feltételez, mint a pusztán logikai következtetés, az elvonatkoztatás és absztrakt fogalomképzés. A vallás nyelve ugyanis nehezebb, mint a mindennapi életben használt nyelv, mert tele van jelképekkel, szóképekkel, képletes eseményekkel, példabeszédekkel és erkölcsi célzatú, tanító elbeszélésekkel.

A vallásos nevelés során nagyon fontos tehát a gondolkodás, fontolgatás. Nem csoda, ha a mélyen vallásos emberek egytől-egyig elmélkedő személyek. Különösen a serdülés során sorsdöntő, hogy fiataljainknak adjunk alkalmat eddigi vallásos elképzeléseik és felfogásuk ártértékelésére. Mivel az életünk lüktető valóság, hitünknek is állandóan alakulnia, tökéletesednie kell. Ez egy életre szóló művészet. Soha sem állhatok meg azzal, hogy most már eléggé érett a hitem.

Adjunk ifjúságunk kezébe könyveket, mint pl. Eareckson: Jonyja, Szent István Társulat, 1984, M. Quoist: Így élni jó (OMC, 1973) és Itt vagyok, Uram (OMC, 1970).

Goldman maga összegezte a vallási fogalmakkal kapcsolatos kutatásának eredményeit (1973). Őt követve emeljük ki a főbb vallási témaköröket.

A BIBLIÁT a gyermek egészen az elemi 5–6. osztályáig nagyjából szószerint értelmezi, számára nem léteznek irodalmi műfajok, hasonlatok, jelképek. Elve: Így írja, tehát így van! Azt mondja a Biblia, hogy az Isten úgy teremtette az embert, hogy megalkotta őt a „föld porából” (Ter 2,7), tehát – a gyerek felfogása szerint – sárból teremtette Isten az embert. Arra majd csak később jön rá, hogy ez a leírás képletes, nem helyszíni közvetítés. Azt akarja kihirdetni, hogy Isten teremtményei vagyunk. Majd, még később eszmél arra, hogy az ember teremtése és az ember fejlődése nem két ellenkező dolog, hanem ugyanannak a valóságnak két szempontja.

Amikor pl. a gyerek azt hallja, hogy az őszülők abban vétettek, hogy ettek a „tiltott fa gyümölcséből”, a mi kultúránk elemistája azonnal „következtet”: bűnük, hogy megették az almát! Hiába érvelnénk azzal, hogy a Biblia nem is említ almát (Ter 3)! Éveknek kell elmúlniuk, hogy megértse, itt nem fáról és nem kígyóról van szó. Az egész elbeszélés arra keres választ és magyarázatot: honnét a bűn, miért vagyunk ilyen gonoszok? Felelet, a kinyilatkoztatás fényében: Mert nem engedelmeskedünk Istennek. Erre adunk egymásnak rossz példát. Honnan ez a rosszra való hajlam bennünk, ha a Jóisten teremtményei vagyunk? A bűnbeesés elbeszélése megérteti: Isten szentnek teremtett minket, de már az ősi kezdetkor visszaéltünk Isten jóságával, bünt követtünk el, s ez a bűn, mint valami bűnös állapot (eredeti bűn) kísért bennünket. Az ősbűnnel akaratunk is rosszra hajló lett. Csak jól benn a felnőtt években értjük meg, milyen nagy az Isten, hogy szabad akarattal áldott meg, habár tudja, hogy akaratunkkal szembefordulhatunk vele, megtagadhatjuk őt!

ISTEN a kisgyermek számára egy látható személy: Nagyszakállú, öreg, fehérhajú bácsi, feje felett egy nagy karika. Mit csinál az Isten? Kicsinyeink szerint: Dolgozik, rendet teremt! Vagy: „Nem tudom. Játszik, meg dolgozik, meg pihen, meg alszik, mint én. Én is sokat alszom.” A tíz év körüli gyermek Istenre, mint valami mágikus hatalommal rendelkező óriásra, szupermenre tekint. De észreveszi már természetfeletti jeleit is. A 12 éves István szerint az Isten jó, igazságos és mindenható, aki vigyáz az emberek jóságára, segíti őket, hogy jók legyenek. Csak a serdülés korában nyílik meg a fiatal szelleme, hogy felfoghassa az Isten teljesen „más milyenségét”, szellemi mivoltát. Persze,

ha a fiatal nem igyekszik megtisztítani istenfogalmát az eddigi gyerekes elképzeléstől, egy életre megmaradhat számára Isten valami „nagy szakállú bácsinak”, vagy csodatevő szupermennek.

A kisgyermek úgy véli, hogy ISTEN közvetlenül beavatkozik a VILÁG rendjébe, ő hullatja az esőt, ő gurítja a hordókat, amikor dörög az ég stb. Az iskolás gyerekek kettősség alakul ki, dualista világnézete van: miszerint a mindennapi élet világába beavatkozik Isten, de a tudomány világát a törvények és a természet erői irányítják. Még a serdülőnek is nagy erőfeszítésbe kerül, hogy megszabaduljon a kettősség kísértésétől. A komoly felnőttkorban már megérthetem az Isten működését a világban. Clarke így nyilatkozik: „Amikor mint fiatal modern keresztény megindultam felkutatni önmagam, a hitben rádöbentem, egy központ vagyok. Ebben megtalálom emberi magamat; az Isten képét, ami én vagyok, de magát az Istent is fellelem magamban. Nem azonosítom a Teremtőt és a teremtményt. Azt sem tagadom, hogy Isten ajándékozza magát nekem. Mint keresztény tudom, hogy ez a titok, a Szent Lélek, lelkemben lakik. Az isteni Ő tesz engem „énné”. Bennem kiált dicsőséget Istennek az egész természet” (Keating 1978).

Ahhoz azonban, hogy fiataljaink eljussanak a hit ezen fokára, jól kell ismerniök a természet és az ember lényegét. Sokat kell vizsgáldniok és gondolkodniok, hogy megállassák Isten ujját a természetben; észrevehessék a természetben Isten dicsőségének helyét.

A teljes ISTENI GONDVISELÉS nem létezik még a kisgyermek feje szerint. Nem képes elfogadni, hogy Isten szereti a rosszakat is. Ebben a hamis tudatban még a szülők is megerősítik, amikor ijesztgetik: Ne legyél rossz, mert megver a Jézuska! A tizenévesek már képesek felfogni Isten egyetemes szeretetét, de gyakran nyomasztó problémájuk a rossz: bűn, katasztrófa jelenléte a világban. Égető kérdésük: Ha az Isten szeret minden embert, miért éheznek annyian? Miért hal meg annyi ártatlan a szerencsétlenségekben? — Ahhoz, hogy felfogja a rossz titkát a világban sok-sok tapasztalatra lesz szüksége. Akkor rádöbben, hogy a legtöbb baj: éhínség, nyomor, betegségek mögött az emberi szívtelenség húzódik meg, mert addig míg Afrikában éhen halnak, Amerikában tonnaszámra súlyosztik tengerbe a gabonát, hogy fenntartsák az árakat.

A természeti katasztrófák mögött is észreveszi a természet rendjét és az Isten felszólító szavát, segítsük egymást!

JÉZUS a kisgyerek számára elsősorban egy jó ember. Kilencedik éve táján csak csodatevőt lát benne. A 12–14 év közötti fiatalok kezdik megérteni Jézus isten-emberi mivoltát, küldetését és megváltó szerepét. Persze csak akkor ragyog fel lelkekben személyiségének nagysága teljes fényében, ha ezt valaki vagy valami megérteti velük. Legyen ezért állandó és élvezetes olvasmányuk a Szentírás. Az egyik tizenévesünk bújta az Újszövetséget. Amikor Jézus valamelyik mondata megragadta, kiírta és szobájának falára ragasztotta. Amikor meglátogattam, fő díszei az újságokból kivágott jézusképek és a szentírási szövegek voltak. Az ilyen fiatal valószínűleg nemcsak megismeri, de meg is szereti Jézust. Mit segíthetnek ebben a szülők? Az egyik svájci apa, akinek gyerekei lelkes hívei Jézusnak, ezt mondta: „Mi hetente egy délutánt a Szentírásnak szentelünk. Ezek élvezetes órák mindegyikünk számára. Nem ritkán történik meg, hogy gyermekeim elhozzák a bibliai délutánra egyik-másik barátjukat is. Azok is nagyon élvezik.”

Az IMÁDSÁGOT leginkább varázsigének vagy mágikus erőnek képzelem a kisgyerek. Találkoztam egy fiatallal, aki mondta: Én nem hiszek Istenben! Miért? — kérdeztem. Hat éves koromban — hangzott a válasz — meghalt anyám. Én annyit imádkoztam érte Istenhez, és olyan őszintén. Nincs Isten, ha így cserbenhagyja övét! — Megértem, hogy nagy csapás volt annak a gyereknek. Sőt azt is megértem, hogy a fiatal számára még mindig nagy buktató a saját bőrén megtapasztalt rossz emléke. Amit nem értek, miért nem segített neki valaki problémái megoldásánál, miért nem vizsgálták felül elképzeléseit Istenről és az életről. Megértő, szeretetteljes és mélyen vallásos környezetben begyógyulhattak volna érzelmi sebei.

Tizedik éve tájt érik meg a gyerek arra, hogy az imádkozás lelki tápláléknak és Istennel való kapcsolattartásnak vegye. De mágikus színezete még marad. A serdülés éveiben képes lesz majd arra, hogy imáját teljesen átvigye a lélek hullámhosszára, kikapcsolja az önközpontúságot, és személyes barátságából végezze. Sajnos, nem ritkán találkoznak az ima mágikus értelmezésével még felnőtteknél is. Misét mondat pl. a tehene meggyógyulásáért. Még ha hálából végeztetné a felgyógyulásért, vagy azért, hogy elvisel-

hesse az esetleges csapást stb., úgy érthetőbb lenne, mert ezek (a hála, a megnyugvás stb.) az Istennel való helyes kapcsolatunk jelei.

Nagyon fontos, hogy a szülők ne csak szóbeli és fejből betanult imát végezzenek. Imádkozzon a család elgondolkodva a Szentírás szövegrészein. Saját szavainkkal is lépünk az Isten elé. Néha az imaidő megszervezését és kitöltését bízuk a gyerekekre. Már a kicsinyeket szoktasuk arra, hogy saját szavaikkal is bekapcsolódjanak, ha mindjárt csak egy mondat erejéig is: Jézusom, szeretlek! Istenem, köszönöm!

A Szentháromságról, Szentlélekről és az Egyházzól, Máriáról, a halálról és az örök életről Joseph Colomb (1981) alapján szólunk.

A SZENTHÁROMSÁG hitünknek olyan mély titka, amit senki sem érthet meg, csak annyit tudunk, hogy Jézus Krisztusban úgy nyilatkoztatta ki magát az egyetlen Isten, mint Atya, Fiú és Szentlélek. Mivel ez az Isten belső életének titka, azért lepel fedi.

A kisgyermek csak annyit képes megjegyezni, hogy egy Istenben három személy van. Az iskolás megértheti, hogy itt valami csodálatos dologról van szó. A serdülő fiatal rátapint az igazságra: Ez az Isten főséges életének gazdagsága.

Hogyan nevelhet a család a Szentháromság ismeretére? Álljon itt egy vallomás: „Gyerekkoromban egyik kedvenc ünnepem volt a Szentháromság vasárnapja. Csöndje gyönyörűséggel töltött el. A természet színpompája zöldbe és virágdíszbe öltöztette az ünnepet. Titokzatosan főséges volt. Több, mint amit a szavak mondtak nekem a templomban és az otthoni imában. A szavak még diákéveimben is üresen csengtek. De a Szentháromság nem volt értelmetlen. Ehelyett szent, szent és szent volt, ahogy zengtük a templomban és énekeltük a családban. Biztosra vettem, hogy valami nagyszerű és csodálatos Valóságról szólunk, Őt imádjuk. Soha sem zavart, hogy nem értettem. Ez volt.” (Robinson 1977)

A SZENTLÉLEK is eléggé idegen sokaknak, pedig tudjuk, hogy Isten Lelke, a szeretet Lelke, aki eltölt és vezet minket a jóra. Újabban felvirágzik a Szentlélek tisztelete, s a fiatalok is ünneplik.

Kisgyerekeink előtt a Szentlélek gyakran megközelíthetetlen, aki csak azért vonzó, mert hallja, amikor a család imádkozza: Mennyei Atyánk, küld el nekünk Szereteted Lelkét, hogy benne és vele szeressünk Téged és szerethessük egymást. Az iskolásban már tisztelet épülhet ki vele szemben, hisz ő az anyyra áhított szeretet Lelke. A serdülő fiatal pedig kezdi megérteni isteni mivoltát és benünkklakását.

Már a kisgyermekkel együtt ünnepelje a család a Szentlelket. Minden nap forduljunk családi imánkban a Lélekistenhez is. A pünkösöd jelentőségét magyarázzuk meg és tegyük fényes családi nappá. A család ugyanis a Szeretet Lelkének „fészke”.

Az EGYHÁZ, az Isten népe, aminek mindannyian tagjai vagyunk a keresztség óta. Kisgyerekeink csak a családot, iskolásaink már a templomi közösséget is egyházként élhetik át. Fiataljaink előtt az egész egyházközség jelenik meg mint Egyház. S lassan beleélik magukat az Egyház egyetemes, katolikus mivoltába.

Az egyháziasság nevelésénél tartsuk ébren gyermekünkben keresztelese tudatát. Legyen ez az évforduló lehetőleg családi ünnep. Vegyünk részt alkalmilag ünnepélyes keresztelezőn. Kísérjék fiataljaink a Szentatya utazásait. Különösen fontos, hogy a „helyi egyházat” magunkénak tartsuk, érte vállaljunk áldozatot; közös imát és munkát, amibe gyermekeinket is bevonjuk. Gyermekeink és ifjúságunk vegyen részt a fiatalok egyházi életében: hittanon, szentmisén, lelkigyakorlaton, csoportgyűlésen.

SZÜZ MÁRIA tisztelete Egyházunkban eleven. Kicsinyeink Jézus után legjobban Máriát ismerik: Édesanyánknak, Égi Anyánknak, Nagyasszonyunknak, Királynőnknek stb. szólítjuk.

Már kisgyermekünket elbűvöli a Madonna: Mária karján a kis Jézussal. Persze, hogy nem foghatja még fel azt, hogy Mária Isten anyja és szeplőtelenül fogantatott. Iskolásaink előtt is homályos igazságok ezek. Fiataljaink már képesek behatolni Mária személyiségének jelentőségébe.

A Mária-tiszteletre nevelésben óvakodjunk minden túlzástól. Semmiképpen se ültessük Máriát Isten helyébe. Mindig elgondolkoztató, amikor bejön egy hívő a templomba, és csak a Mária oltárhoz vagy szoborhoz megy, ott imádkozik. Még jó, ha végül térdhajtással köszönti az Ol-

táriszentséget, Jézust. Igaz, ezek az emberek is tudják, hogy Mária csak közbenjárónk, de lehetőleg látszatát se keltsük annak, mintha Mária fontosabb lenne Jézusnál.

A számtalan Mária-ünnep megannyi alkalom, hogy Mária jelen legyen keresztény otthonainkban. Az ünnepek értelmét és tartalmát ismertetve, mélységes hitigazságokat tárunk fel gyermekeink előtt. A meghitt családi ünnepeléssel megszerethetik nemcsak Máriát, hanem hitünk vele kapcsolatos mélységeit is.

A VÉGSŐ DOLGOK közül a HALÁL és az ÖRÖK ÉLET különösen fontos számunkra. Napjainkban túlzottan óvjuk gyermekeinket még a halál gondolatától is. Hiába, mert ez a tény foglalkoztatja őket. Ezért ne várjuk meg, hogy megrémüljenek, amikor hajlékunkba köszönt be hideg leheletével. Magyarázzuk meg a halál keresztény jelentését: Nincs mindennek vége, az illető elköltözik. Vigyük temetésre, látogassuk a temetőt. Használjuk fel a halottak napja által felkínált lehetőséget, hogy a halál könnyedén mutakozhasson be. Komolysága mellett ott van a gyertyafény játszadozása, a tömegek jelenléte.

Ünnepeljük az örök élet közelségét minden vasárnap, de különösen a húsvéti események ragyogják be mindannyiunk lelkébe az örök élet és feltámadás reményét. A kereszténység ugyanis az örök élet és a feltámadás reményének nemcsak birtokosa, hanem az Isten dicsőségének jele is e világban. Enélkül hiábavaló lenne hitünk.

A kisgyermek felfogását tükrözi válasza arra a kérdésre, mit fog csinálni a mennyországban: Nem tudom, talán jó lennék ott. Vagy a másik: Játszani az építőkockákkal meg autókkal. Mást nem. Még a 12 éves sincs tisztában a sír utáni élet mibenlétével s ő is csak jó szeretne ott lenni. Természetesen a serdülő már elvonatkoztat. Képes az Apostollal mondani: „Hasonló akarok lenni Jézushoz halálában, hogy eljussak a halálból való feltámadásra” (Fil 3,11).

Családi életre nevelés

„Engem — panaszkodik egy fiatal — eddig senki sem nevelt a házasságra, a családi életre különösen nem. Kaptam vallásos nevelést, hazafias nevelést, munkára nevelést, de arra, hogy valaha is valaki a családi életre próbált volna nevelni, nem emlékszem. No és, ha a mai felnőtt nem-

zedék elkezd bennünket nevelni, attól az Isten mentsen. Bocsásson meg — folytatta —, de a mai felnőttek legtöbbször be akarják csapni a fiatalokat...“

Valószínűleg vannak érzelmi és talán tárgyi alapjai is ennek a kifakadásnak. Egy bizonyos: a családi életre nevelés eléggé mellőzött. Thomas Gordon megalapította iskoláját, ahova szülők és érett fiatalok járnak tanulni a családi élet művészetét. 250.000 szülő már el is végezte ezt a képzést, és ki tudja hány millió ember olvasta az eddig kb. tíz kiadást megért. P. E. T. in Action című könyvét Amerikában.

Nyelvterületünkön is vannak egyházi kísérletezések fiatalok felkészítésére a házasságra jegyesképzés formájában, ahol a pap mellett orvos, és keresztény házaspár is szól a fiatalokhoz. A Szent István Társulat kiadásában A házasság előtt (1972) és a Szeretetben boldogan (1980) címek alatt komoly munkák jelentek meg, amelyek segíteni szeretnék a fiatalokat a boldog házasságra úgy, hogy nem akarják őket „becsapni“. Gyököcssy Endre Együtt a szeretetben c. könyvét is ajánlhatjuk (1981) fiataloknak és szülőknek egyaránt. Kérdés marad, hogy mikor kezdjük a családi életre nevelést? És ki végezze ezt a feladatot?

A zsinati atyák így próbálnak válaszolni: „Az ifjúságot alkalmas módon és idejekorán, elsősorban éppen a családon belül, fel kell világosítani a házastársi szerelem méltóságáról, feladatáról és megéléséről, hogy a tisztaság szeretetében nevelkedve megfelelő életkorban és erényes jegyesség után köthessen házasságot“ (GS 49).

II. János Pál pápa apostoli buzdításában (1982) kiemeli: „Napjainkban különösen szükséges, hogy a fiatalokat felkészítsük a házassági és családi életre... Azok a fiatalok, akiket a családi életre felkészítettek, általában jobban boldogulnak, mint a többiek...“

„A házassági előkészületnek — folytatja a pápa — *folymatosnak kell lenni*. Három alapvető szakaszban kell történie: távoli, közeli és közvetlen.“

„A távoli előkészület a gyermekkorban kezdődik, abban a bölcs családi pedagógiában, amely törekszik arra, hogy a gyermekeket önismeretre vezesse.... Ebben az időben kell megalapozni mindazon igazi emberi értékek tisztelétét, amelyek a személyes és társadalmi kapcsolatokban valósulnak meg.“

Mire kell megtanítani kisgyermekeinket? Az „egyéni hajlamok feletti uralkodásra“, „a másik nemről alkotott véleményre, a vele való találkozásra“. A hitoktatás során úgy kell magyarázni a házasságot, mint „hivatást és küldetést“.

„Erre az alapra – mondja a pápa – épülhet rá később a részletes közelebbi előkészület, amely az életkornak megfelelő katekézissel együtt úgy is felfogható, mint egy katekumenátus, amely magában foglalja a különleges szentségi előkészítést, és újra felfedezteti a szentségeket... A fiatalok vallási oktatását az alkalmas időben és az igényeknek megfelelően nyújtott, házassági életre szóló felkészítésnek kell kiegészítenie. Ebben az előkészítésben a házasságot úgy kell bemutatni, mint a férfi és a nő állandó törődést igénylő, személyes kapcsolatot és hogy a szülői felelősség kérdését mélyebben lásák, elsősorban a témával kapcsolatos orvosi és biológiai ismeretek segítségével. Emellett meg kell ismerkedniök a gyermeknevelés módszereivel, valamint azokkal az életfeltételekkel, melyekre a családnak állandóan szüksége van. Ilyenek a munkahely, a megfelelő kereset, az okos gazdálkodás, a család gazdasági életének szabályai stb.“

„Végül – hangsúlyozza a Szentatya – nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a fiatalokat felkészítsék a családi apostolkodásra, a testvéri és segítőkész együttműködésre más családokkal; valamint arra, hogyan vehetnek részt olyan csoportokban, egyesületekben, mozgalmakban és kezdeményezésekben, amelyek a család emberi és keresztény értékeit támogatják.“

„Hasznos, – folytatja II. János Pál – ha a közvetlen előkészület a házasságkötés előtti hónapokban és hetekben történik... Erre a minden esetben fontos előkészítésre különösen azok a jegyesek szorúlnak rá, akiknek a keresztény tanítás és élet kérdéseiben hiányosságai vagy nehézségeik vannak...“

Kinek a vállán nyugszik ez a hármas előkészítés? A pápa válasza: „A házassági előkészítés körvonalazott fokozataiban részt kell vállalnia a keresztény családnak és az egész egyházi közösségnek“ (66. p.).

Hogyan nevelhet a családi életre a keresztény család?

1. Első és legfontosabb nevelési tényező ezen a téren a CSALÁDRENDSZER SZERKEZETE, azaz a családtagok helyének és feladatkörének pontos körülhatároltsága és

ennek meleg légkörben való megélése. (Vö. könyvünk I. fejj. 1.) Ennek hiánya vezeti el a családokat terápiára vagy beteges felbomlásra (Bowen 1978, Minuchin 1974).

A családban nagy súlyt kell fektetnünk ezért az érzelmeink ápolására, mint a szeretet, megértés, megbocsátás, nyíltság stb. Szorgalmazzuk a családtagok kölcsönös kapcsolatát. Közben nagyon fontos, hogy a családtagok szerepe legyen világosan megadva: mit várunk el az apától s ő mire képes, miben áll az anya feladatköre, hol a helye minden egyes gyereknek a család életében. Itt két végletől óvakodjunk: Ne legyen családuink szerkezete összefonott. Ne nézzünk ki úgy, mint egy több fonálból sodrott kötél. Ahol mindenki csinál mindent, minden feladat és kötelezettség egyformán hárul minden egyes családtagra. Ha ugyanis egyik szál kidől, a többi nem bírja ezt a terhet; nagyon valószínű, hogy elszakad az egész kötél, felborul a család. Másrészt ne legyen a családi élet megteremtése csak egy személy feladata: anyáé vagy apáé. Ezt a helyzetet sem lehet sokáig bírni. Ehelyett mindenki „tartsa fenn a családot” képességeihez és erejéhez mérten, de úgy, hogy köztudott legyen a családtagok előtt, kire mi vár, kitől mit igényel a család.

A szülői családban tanult minták kísérnek bennünket egész életünk során. Ha családuinkban mindenki magának él, csak önző nemzedéket nevelhet. Ahol a két szülő szolgálja volt a gyermeknek, ott a fiatalra keserves csalódás vár az életben: elvárná, hogy az egész világ körülötte forogjon, mindenki (majd az ő hitvese s esetleges gyerekei is) neki szolgáljon, őt körültáncolja.

Ha a szülők között ugyan jó a kapcsolat, de a gyerekek uralkodnak a család felett vagy a családon kívül élnek, — ami gyakori munkába temetkezett, elfoglalt világunkban — hogyan lesz képes az itt nevelkedett fiatal bekapcsolódni saját családjá életébe? Ott is ki fog lógni a sorból.

Az tehát az ideális, jó házasságra nevelő családszerkezet, ahol minden családtag résztvesz az örömekben, gondokban, munkában és szórakozásban, előnyökben és felelőségben. Minden, még a gyermeknevelés problémái is, közös ügy a családban, de úgy, hogy koponyához van mérve. Egészen normális tehát, hogy pl. megkérdézem a kisiskolást: Mit csináljunk, hogy öcsi ne legyen ilyen makacs, bár a végső döntés nem a gyereké, hanem a szülőé.

2. Ugyanilyen lényeges, a családrendszer szempontjából nézve, a SZÜLŐK KAPCSOLATA EGYMÁSSAL. Különösen Whitaker iskolája foglalkozik ezzel a kérdéssel (Napier-Whitaker 1980, Neill-Kniskern 1982). Nagy jelentőségű az a bensőségesen meleg kapcsolat, amit a gyerekek pici koruktól tapasztalnak szüleik között. Ez megnyilvánul a szülők egymáshoz intézett kedveskedő szavaiban, de gesztusaikban is kifejezik egymás iránti érzelmeiket. Szükséges, hogy a gyerekek lássák, hogy szüleik szeretik egymást. Ezt nem szabad elkendőzni. De eltúlozni sem. Helyes, ha a szülők a gyermekeik szeme láttára simogatják, megölelik, megcsókolják egymást. De ne ölelkezzenek és semmi képpen se éljenek gyerekeik előtt szerelmi életet, mert ezt a kisebbek birkózásnak, veszekedésnek, a nagyobbak pedig túlságosan izgatónak, esetleg undorítóknak könyvelnék el.

A családban elkerülhetetlen a STRESSZ. Selye János, a stresszelmélet felállítója kiemeli (Stressz distressz nélkül, Életünk és a stressz, Budapest 1976 és 1973), hogy még a lélegzés, járás, beszéd is stresszel jár. Az élethelyzetek szokásos stressze még: betegség, munkahelycsere, születés, költözködés stb. Ez mind kihat a hitvesek kapcsolatának melegségére s ezáltal minden családtagra.

A személyek közötti stressz nézeteltérés és bizonyos szakadás olyan személyek között, akik összetartoznak. A szülők közötti veszekedés mélyen sebzi a gyermekeket, és veszekedővé neveli őket. Hogyan kerülheti el a hitves a gorombaságot, szívtelenséget, igazságtalanságot, veszekedést párjával, esetleg a gyerekekkel? Jó, ha megfontoljuk, hogy a személyek közötti stressz leginkább harc az illető személyben magában. Pl. beteg vagy, fáj a fejed, emiatt elégedetlenség kínoz és nyugtalanság gyötör. Ez azután veszekedést robbant ki. Nem sikerült a terved. Bánt, lever. Belső harcod kiváltja összeütközésedet feleségeddel. Persze, egyikünk tűrőképessége nagyobb, másikunké kisebb. Egyik hamarabb robban, a másik többet elbír. Helyes azért, ha belső feszültségeinket Isten elé visszük. Tárgyaljuk azt meg egymással is. Ahelyett, hogy veszekedem, mondjam el hitvesemnek, mi bánt, miért vagyok elégedetlen.

Gyakori jelenség a hitvesek között és családokban a problémák KISARKÍTOTT ÁTVITELE egy másik személyre (polarisation and escalation). Olyan könnyen rásüti a szülő

pl. egyik gyerekére: Gizi a hibás. Ha mélyebbre nézünk, észrevesszük, hogy kettőjük között valami feszültség alakult ki. Elég sokat „harcolnak egymással”. A kérdés ismét az, mi az alapja a szülőben ennek a feszültségnek? Miért vitázom én? „Gizi rendetlen!” – mondom erre. De miért rendetlen az a gyerek? Kitől tanulta? Nem egyszer ki is mondom: „Éppen olyan, mint az apja!” – Úgy, miért nem vagy megelégedve gyermeked apjával, hitveseddel? Ha azt érzed, hogy hitvesed nem szeret eléggé, nem elég meleg irántad, beszéld meg ezt vele, ne keress bűnbakot, és ne tanítsd meg gyerekedet is erre a magatartásra.

Ezzel meg is érkeztünk a HÁROMSZÖGELES (triangulation) problémájához. Jay Haley szerint (1976) ez jellemző a hitvesek feszültségének helytelen levezetésére. A szülők érzelmileg elidegenedtek. Magányosságukban bevonják gyermeküket érzelmi feszültségükbe, ami viszont megsebzí a gyereket. Felnő, és maga is megismétli ugyanezt házasságában.

Folytassuk Gizella esetét. Dávid és Renáta (szülők) kapcsolata rideg és távolságtartó. (Egyébként ilyen volt Dávid és Renáta szülei házassága is!) Amikor Dávid megérezte a ridegséget, magáramradottságában közelséget és melegséget keresett kislányánál, Gizikénél. Gizike lett a „feleségpótló”. Renáta is érezte a férj ridegségét, de figyelte (nem tudatosan), hogy mennyire érzelmős ura a kislányukkal, hogyan babusgatja, cirógatja. Az első szava mindig Gizié. Érte mindent képes az „elfoglalt apa” félretenni. Ez fájt a feleségnek. Magányosságát és fájdalmát azzal vezette le, hogy mérgelődött, majd dühöngött is Giziére. Gizi belement a háromszögelésbe, mert neki is megfelelt, előnyöket csikarhatott ki. Bármikor elhangzott anyja tilalma, apjához fordulhatott, és biztosan elnyerte azt, amit akart. A helyzet akkor lesz tarthatatlan, amikor a három személy közül az egyik nem bírja tovább. Ilyenkor valamilyen robbanás történik: elválnak a szülők, a gyerek megszökik stb.

Kérdésünk: Miért nem oldotta meg Dávid és Renáta saját feszültségét egymás között? Az ok összetett. Először is ezt tanulták saját szüleiktől. Másrészt békés természetűek mindketten, félnek a veszekedéstől. (A gyerekekkel veszkedni, az más!) Ezenkívül őszintén szeretnék egymást, s attól féltek, vitatkozással elveszítik egymást. Azután

függtek is egymástól. Dávid jólkereső ember volt és nem voltak nagy hibái: nem ivott, hűséges volt hitveséhez, nem szórakozott... Renáta rendkívül takaros háziasszony. Jobbat Dávid nem találhatott... Ezek az okok vihették őket arra, hogy kislányukat vonják be a vihar háromszögébe.

Gyakran vezetjük le belső feszültségeinket úgy, hogy VÁDOLJUK A MÁSIKAT. Gyakori játék ez hitvesek között, de a szülő és gyermeke is próbálgatja. A feleséget azzal vádolja férje, hogy piszkos, hanyag, nem tudja beosztani a pénzt. Az asszony is visszavág és férjét részegesnek, munkakerülőnek, önzőnek nevezi. Ha a vádaskodás szülő és gyermeke között kap helyet, akkor a szülő „a kegyúr, a zsarnok, a mérges kutya”, a gyerek viszont „a lázadó, engedetlen és hálátlan féreg”.

Sokat segíthet a Jézusi parancs: Ne nyugodjon le a nap haragotok felett! De talán az is jól jönne, ha kicsit jobban magukba néznének a szülők, illetve a veszekedő serdülő is próbálná először magában keresni az összetűzés okát.

Sokszor észrevehetjük, hogy a hitvesek közötti feszültség és a családi viták mögött az ÖNAZONOSSÁG ZAVARA rejlik. Ilyen családokban nem 4–5 személy él, hanem csak egy személygyűjtemény: „a család”. Számtalanszor halljuk is: „Mi ezt így gondoltuk, mi így akarjuk”. Természetes dolog, hogy a család valamit elhatároz, megegyeznek a családtagok. De az is szükséges, hogy ennek ellenére megmaradjon az „én”, a személyek szabadsága és önállósága. Legyen az egyednek is tartása, nézete, terve, ízlése.

Másik jelzője az önazonosság zavarának, ha „se nem látnak, se nem hallanak” egymás nélkül. El sem tudják képzelni pl. azt, hogy a férj vagy feleség egyedül kirándulhat, esetleg nyaralhat is. A szülő kimondja: „Nem mehetnek a gyerekek, mert megveszek nélkülkük!” A családban félnek attól, hogy elveszítik egymást. Ilyen esetekre jellemző a vitatkozás és veszekedés. Az összetűzés jelentheti, hogy a családtagok valamelyike megpróbál saját lábára állni. Jele, hogy a vitatkozók szeretik a családjukat, de nem képesek élvezni is azt, mert az egymásrautaltság és a család szerkezete túlzottan szoros. Ilyenkor a viták tisztítótüzek. Jól átélt összekoccanás után a hitvesek és családtagok megkönnyebbülnek. Kimondták azt, ami fe-

szította őket. Ezért sokkal jobb egy kis szócsata, mint a pukkaszkodás. Persze, ne tegyük családunk életét csata-térré vagy a pukkaszkodás helyévé. Így veszekedésre tanítanánk gyermeinket, és az állandó közelharc is elviselhetetlen.

Az anya és fia közötti vita lényege is ebből eredhet. A fiú úgy próbál önállósulni, hogy nem veszi figyelembe a házirendet: sáros cipővel járkál, felrakja lábát a bevont székekre. Ami még veszedelmesebb, kerüli az iskolát. A 16 éves fiú pl. már két hónapja alig jelent meg az órákon. A vita jellemző: Lehet, hogy én nem vagyog elég erélyes, vagy túl erélyes lennék? – gondolkodik hangosan az anya. „Szakadék tátong közöttünk. Nem értem, hogy lehetséges az, hogy két ember ugyanazt nézi, de mást lát!” – harsogja a fiú. Anya: Én is azt hiszem, de nem akarok veled vitatkozni. „Te semmit sem tudsz kimondani, semmiért sem állsz ki!” – szájjal az önmagát megtalálni igyekvő fiú.

A családi problémák következő kiváltó oka lehet a HALÁLFÉLELEM. Ez ugyan rendszerint nem világos sem a hitvesek sem a többi családtag előtt. Egyébként a halál-félelem minden emberben jelenlevő erő. Különösen a felnőttkor második felében hat. Ha a hitvesek nincsenek tisztában életük értelmével, ha nem tartozik a halál életükhöz, sok bajt, veszekedést, hűtlenséget okozhat. Gondoljunk itt a megjegyzésekre egymás ráncai, öregedése, tehetetlenedése miatt. Milyen éllel rendelkeznek ezek.

Sok családi zűrzavar mélyén a természetes KÜLÖNBÖZŐSÉG rejlik. Egyszerűen nem vagyunk és nem is lehetünk egyformák. Jó ez, mert így egészítjük ki egymást. Fogadjuk és értékeljük tehát azt, amiben mások vagyunk. Minden gyerekünk másmilyen! – halljuk a szülőket. Igaz, és így van rendjén. Persze, hogy ez rugalmasságot is követel. Alkalmazkodnunk kell. Neveljük erre gyermeinket, azzal, hogy már kicsi koruktól megköveteljük tőlük, hogy békében éljenek egymás mellett.

3. Hallottuk, hogy a Zsinat és a Pápa is elvárja a szülőktől és nevelőktől gyermekeik szexuális felvilágosítását. Hogyan történjék ez?

Az első, amire szükségünk van: Teremtsünk családunkban kiegyensúlyozott magatartást az *emberi test* iránt. A testünk „Isten temploma”, tehát tiszteljük. Ne vegyük azonban körül testünket és gyermekeink testét félelemmel. Így

már kicsinyeink fürdetése közben minden testrészét, nemi szerveit is, egyforma tisztelettel mossuk. Érthető, hogy kezecskéit és orcácskáját csókolgatjuk, de többi testrészeit is meleg szeretettel érintsük. Ne érezze a gyerek, hogy nemi szerveivel valami baj van, mert azokat olyan idegesen, ridegen törli meg az anya fürdetés után. Természetesen ne ingereljük gyermekünket. Ha észrevesszük, hogy játszadozik nemi szervével, vegyük ezt úgy, mint amikor játszik lábujjaival. Ha azonban a gyerek leginkább **nemi szervével játszik**, azt jelentheti, hogy valami nincs rendben érzelmi világában. Próbáljuk elterelni figyelmét. Legyünk hozzá nagyobb szeretettel, foglalkozzunk vele többet. Ha mindenből kifogyunk, ajánlatos felkeresni egy kiegyensúlyozott pszichológust.

Ne csináljunk nagy kérdést pl. abból, ha a pici levetkőzik, de szoktassuk rá, hogy mások, idegenek előtt ne mutakozzon így. Óvodásainkat pedig már irányítsuk arra, hogy testünk egyes részeit jobban fedjük, mert ezek érzékenyebbek, fontosak és az illendőség is ezt kívánja. Lehetőleg odahaza se futkározzanak teljesen mezítelenül.

Nagyon tartózkodjunk a gyermek megszégyenítésétől. Ne neveljünk bele bűntudatot és ne tabuizáljuk testi mivoltát. Ha olyasmit csinál, amit nem szívelünk, mondjuk meg, hogy ezt „nem szeretem, mert...” Nem szeretem, ha mezítelenül szaladgálsz a házban, mert megfázol. Vegyél fel gatyát! A „Nem szégyenled magad, te ronda, pfuj!” – és hasonlók lehetőleg maradjanak el.

Szexualitásunkról beszélgetni is kell. Ez olyan téma, mint a többi. Testünket is Isten adta. Azzal és működésével is meg kell ismerkednie a gyereknek. Próbáljunk gyermekünk minden kérdésére megfontolt józansággal, őszintén és a gyerek fejéhez mérten válaszolni.

A kisgyermekkor és óvodáskor kérdése: Hogyan születik a kisbaba? Ilyenkor sok szülő elképed, elveszik. A gyerek nem kér még szexuális felvilágosítást. Megelégszik azzal, hogy a Jóisten anyuka haskójába magokat teremtet, ebből születik a kisbaba. Esetleg egy almát felvágunk és megmutatjuk, hogy abban is vannak magok, azokból almafa nőhet, ha elültetjük.

A kisiskolásnak ez a válasz már nem elég. Őt érdekli az apa szerepe is. Neki már el kell mondanunk, hogy

a kisbaba születéséhez két magra van szükség: apuka és anyuka magjára. Amikor a szülők nagyon szeretik egymást, az apuka átadja anyukának. Anyuka méhében ez a kettő egyesül és fejlődni kezd a kicsi baba.

A serdülőkor előtti években szükséges, hogy megismertessük gyermekeinket a férfi és női nemi szervekkel. Egyik lehetőség, hogy vázlatos képpel szemléltetünk. A vázlaton magyarázhatjuk gyermekünknek a nemi egyesülés technikáját is. Nem kell attól félnünk, hogy a gyereket megbotránkoztatjuk. Jó, ha szüleitől hallja meg ezeket a dolgokat, nem az utcán szedi fel. Egyébként is, a serdülés előtt még nincs érintve érzelmileg.

„Gabi elkezdett nekem magyarázni . . . Rászóltam, hagyja csak abba! Én már mindezt tudom. Egyébként sem szeretem, ha szent dolgokról ilyen csúnya szavakkal beszélnek. Elmondtam neki, hogy mik nemi szerveink igazi nevei. Ekkor nagyot nézett. Kérdezte, ki mondta ezt nekem. Apám! – válaszoltam. Mi mindenről beszélgetünk odahaza. Ezen nagyon csodálkozott. Úgy nézet rám, mintha nem hinné“ – számol be egy 11 éves fiú.

Beszéljünk a serdülőnek a testi érésről és jeleiről. Az érzelmekről, amelyek kísérik nemiségünket: a vonzódásról. Mindez szép és jó, Isten műve. Ezért tiszteljük és Isten terve, parancsa szerint használjuk, élünk nemi szerveinkkel. Óvakodunk mindazoktól, akik ki szeretnének használni bennünket saját vágyaik kielégítésére. A keresztény erkölcs alapjait világítsuk meg hitünk fényével.

Álljunk serdülő fiataljaink mellé és haladjunk velük. Adjunk kezükbe komoly könyveket a szexualitásról is pl. A. Auer és mások: A testben való ember (OMC, Bécs 1981). De praktikusak a kisebb lélegzetű füzetek is, mint pl. J. Illies: Úton (OMC, Bécs 1984).

Ha Istennel közreműködve jól neveljük gyermekeinket családi életük boldogsága fogja megírni a köszönő szavakat:

Az Úr Jézus Krisztus dicsőségére
... és szeretettel anyámnak, apámnak,
akik által az Úr kiváltképpen megmutatta
irántam való szeretetét és jóságát.
Az ő türelmes és megértő szívükből
erőt nyertem, és még sokkal többet annál
(Eareckson 1984).

ZÁRÓSZÓ

Láttuk, hogy a boldog és meghitt házasságnak és családi életnek két oszlopa van: egyik a hitvesek kapcsolata Istennel és egymással, a másik a családtagok viszonya Istenhez és egymáshoz. Még egy fontos kérdés vár választ: Hogyan erősítheti meg ezen két oszlopot maga a család és miben segíthet a lelkipásztor? Itt-ott ugyan érintettük, de térjünk ki rá most részletesebben.

1. MAGA A CSALÁDRENDSZER TÁMOGATHATJA egyrészt a hitvesek, másrészt az egész család boldogulását, melegségét és boldogságát. Ennek megvannak a már bejárodott útjai az Egyházban.

a) *A hitvesek kapcsolatának elmélyítését* főképp az együttlét, a közös ima, a lelkigyakorlat, a hitvesek hétvégi találkozási segítik elő.

Amikor EGYÜTTLÉTRŐL beszélünk, gondolunk a hitvesek, a pár szórakozására: színházlátogatás, kirándulás, nyaralás stb. kettesben, de ide tartozik a meghitt beszélgetés is.

Szerintem nagyon szükséges, hogy a hitvesek minden nap legalább 10–20 percet szenteljenek beszélgetésre. Ez a minimum ahhoz, hogy kapcsolatuk melegsége ne illanjon el. Ilyenkor nem arról tárgyalnak, mi volt az üzemenben, a családban, hanem ez az idő kettőjüké. Megbeszélnek érzéseiket, vonzalmaikat, feszültségeiket. Egyszerűen arra irányítják egymás figyelmét, ami kettőjük között történik. Ennek nehézsége, hogy eddig ezt talán nem tették. Jobb azonban egyszer elkezdni, mint soha. Egy 34 éves fiatalember így számol be beszélgetésükről:

„Azt kérdezi, hogyan történik napi hitvesi beszélgetésünk? Több ismerős házaspár elvégzi azt még reggel korán, amíg a gyerekek alszanak. Mi későnkelők vagyunk. Este nyolckor a gyerekek ágyba mennek. Ezután kezdődik a hitvesi társalgásunk. Néha egész órát, vagy többet is igényel. Röviden elmondanám, hogyan folyt le pl. tegnap. Imával kezdtük. Feleségem megköszönte Istennek, hogy engem adott élete párjának és, hogy élvezheti közelségemet. Én kértem az Urat mentsen meg attól a kísértéstől, hogy beletemetkezzem a munkámba, és ezzel elhanyagoljam szeretett feleségemet és három gyönyörű gyermekün-

ket. Majd megköszöntem feleségemnek, hogy olyan nagy szeretettel fogadott, amikor hazaértem. Az üzemben mindig jobban és jobban terhelnek. Tegnap teljesen kimerülten érkeztem haza, de feleségem olyan meleg és gyöngéd volt hozzám, hogy ki sem tudom fejezni. Közöltem vele aggodalmamat. Attól félek, hogy túlhajtja magát. Négyórás üzemi munka után, annyit dolgozik idehaza. Attól tartok, hogy elveszíti bámulatos higgadtságát és józanságát, amire annyira szükségem van, mert én hirtelen természetű vagyok. Arra ugyan nem kérem, hogy adja fel munkahelyét, mert szereti, de vonja be a házimunkába jobban a gyerekeket, sőt, amikor hazajövök, szóljon, miben segíthetek. Élvezem és büszke vagyok házam ragyogó rendjére és tisztaságára, de feleségem nyugalma többet jelent ettől. Feleségem megjegyezte, hogy figyelmességem jólesik neki és köszöni, hogy gondoltam erre. Majd a gyerekeket kicsit jobban be is vonja. Engem azonban szívesebben kihagyna, mert így is majd minden nap túlórázom az üzemben. Kért, hogy ne fojtsam el gondjaimat, hanem közöljem vele. Ma is látta, hogy mennyire fáradt vagyok, de nem mondtam ezt ki. Pedig, szívesen hallaná érzelmeimet. Ezután megbeszéltük a középső gyerek helyzetét. Ötödikes elemista és egy kicsit nehezen tanul. Végül felolvastuk, megtárgyaltuk és átimádkoztuk szent Pál Fillipiekhez írt levele 3. fejezetét."

A hitvesek szórakozása se legyen „hivatalos” út, hanem igazi együttlét. Egymással eltöltött idő, amikor próbálják visszavarázsolni a „mézesheteket”. Hetente szükséges lenne egy-egy közös est. Évente szenteljünk párkapcsolatunknak legkevesebb egy hetet. Ilyenkor gyermekeinket bízzuk másra. Egy bizonyos: mindez áldozatba kerül, de nagyon megéri!

A keresztény ember életében az ima központi helyet foglal el. Ha mindkét hitves keresztény lehetőleg minden nap legyen KÖZÖS IMÁJUK.

Még akkor is, ha „Ó, édes Istenemet”, „Mi Atyánkot . . . , illetve megtanult szöveget mondunk vagy könyvből imádkozunk, igyekezzünk kiegészíteni azt saját szavainkkal, élményeinkkel, érzelmeinkkel. Mondjuk ki Istennek, mit érünk egymás iránt: örömről, boldogságunkat, de bánatainkat is és ajánljuk fel lelki világunkat Atyánknak.

Nagyon ajánlatos az elmélkedő ima, ahol elolvassuk egy szentírási szövegrészt, s afölött az egyikünk majd a

másikunk is hangosan gondolkodik, de úgy, hogy kapcsolatunkra és családi életünkre vonatkoztatjuk. Alapszövegnek vehetjük: Tóbiás könyvét, Énekek énekét, az egész evangéliumot, az Efezusi levelet, 1Korintusi levél 13 fejezetét stb.

Az 1Kor 13 szavaira: A szeretet türelmes, a szeretet jószágos... nem féltékeny, nem keresi a magáét..., így imádkozott a Brooks házaspár:

Feleség: Boldog vagyok, Uram, hogy gyakorolhatom a te ajándékokat, a szeretetet. Olyan jó érzés, hogy szerethetem férjemet és gyermekeimet. Köszönöm, Uram, hogy segített férjemet és gyermekeimet, hogy bogaraim ellenére szeressenek. Ez tesz boldoggá. Bocsásd meg, hogy néha türelmetlenségre forytanok. Te vagy a végtelen Türelem, segíts utadon. Látod, Uram, néha túlzottan igényes vagyok. Több szeretetet szeretnék kapni. Önző vagyok. Nem vagyok kellő tekintettel hitvesem és gyerekeim lelki állapotára. Olyan jó tudni, hogy te mindig velünk vagy. Szeretetünk is a te isteni szikrád. Add, hogy növekedhessünk a hitvesi és gyermekeink iránti szeretetben! – Mindketten: Amen!

Férj: Istenem és Atyánk! Sokat köszönhetek neked. Aposztolod által tanítasz. Olyan feleséget rendeltél mellém, aki türelmes, jószágos és nagyon önzetlen szeretettel szeret. Te tudod, Uram, hogy én is tiszta szívből szeretem őt, de ez sajnos nem látszik mindig. Nem értem ezt a kettősséget magamban. Ma is olyan goromba voltam hozzá. Ő már megbocsátott. Bocsáss meg, Uram, te is. Erősíts, kérlek, hogy magatartásom egyezzen szeretetemmel. Add meg a jószágos szeretet kegyelmét. Egy nehézségemet helyezem ma kezedbe, Uram. Társaságban voltunk. Amikor látom feleségem kedves magatartását másokhoz, a féltékenység csirája jelenik meg lelkem mélyén. Pedig tudom, hogy ő egy áldott és kedves teremtés, a te ajándékod. Nem tagadhatja meg magát. Ugyanakkor még a társaságban is hozám kedvesebb, mint másokhoz. Ne engedd, Urunk, hogy a féltékenységek közénk furakodjon és megmérgezze kapcsolatunkat. Add, végül is, hogy minden nap jobban szeret-hessük egymást, Krisztus, a mi Urunk által. – Mindketten: Amen!

Abban az esetben, ha az egyik hitves nem lenne vallás-gyakorló, a hitét élő fél imádkozzon hitveséért, sőt helyet-te is.

A LELKIGYAKORLATOKNAK több évszázados múltja van Egyházunkban. Külön lelkigyakorlat-típusok vannak nőknek, férfiaknak, diákoknak, hitveseknek, öregeknek. Jól felhasználhatják mindezeket a hitvesek.

Különösen ajánlatos a részvétel a hitveseknek szervezett lelkigyakorlaton, amit rendszerint hétvégeken (Weekend) tartunk (Bosco 1972). Így pl. a Long Island-i 127 plébánián kb. 10.000 pár elvégezte már ezt a lelkigyakorlatot.

A hitvesek lelkigyakorlatán mindkét személy egyszerre vesz részt, gyakorolják a hitvesi imát, meghitt beszélgetést; közösen mélyítik el hitüket és vizsgálják felül családi életüket. A végén elhatározzák, hogy a megtanult imát, imádság módját minden nap gyakorolják és a beszélgetésről sem feledkeznek el.

Az egyik fiatalember így számol be: „Feleségemmel elvégeztük a Weekendet. Kicsit kínosan álltam rá, hogy elmenjek. Még inkább kellemetlenül éreztem magam, amikor a lelkigyakorlat vezetője rövid magyarázat után szobánkba küldött, hogy beszélgessünk érzelmeinkről. Igazán nehezemre esett. Az asszony könnyebben megnyílt. Én is neki-bátorodtam: nem leszek olyan gyáva; végeredményben, amikor még udvaroltam neki, annyit áradoztam. Később ez a nyíltságom befagyott. Mondhatom, hogy sokat adott az a hétvége. Azóta naponta egy negyed órát úgy beszélgetünk, ahogy megtanultuk. Néha még most is elfog valami. Ilyenkor leírom feleségemnek, mit érzek iránta s ő felolvassa.”

b) *A családtagok kapcsolatának ápolását* különösen a közös családi ima, a családi megbeszélések, a családi csoportok és a családok lelkigyakorlata mozdítja elő,

A CSALÁDI IMA csak részben minden családtag együttes szóbeli imája. Emellett igyekezzenek bevinni a családi eseményeket is Istennel való beszélgetésükbe. Minden családtag, aki csak teheti, összejön egy meghatározott időben és otthonuk megszokott helyén. A zavaró hatásokat: rádió, tévé, utcazaj kiküszöbölik. Esetleg gyertyát gyújtanak. A szülők megemlékeznek egymásról és gyermekeikről. Ezek jóságáról, de hibáiról is. Az utóbiákat bocsánatkéréssel terjesztik az Úr elé. Ajánlatos, hogy amikor a gyermekek már értelmesebbek, a szülők saját hibáikért is kérjenek bocsánatot Istentől a közös imában. Minden gyerekek

adjunk alkalmat, szóljon Istenhez a maga vagy a család nevében. Imádkozzunk a család távollevő tagjaiért is!

Az egyik nyolc éves fiú így fohászkodott: „Ma az iskolából jöttem haza egyik pajtásommal. Találkoztunk egy gyerekkel, aki nagyon káromkodott. Gondoltam, hogy rá kellene szólni, de nem mertem. Akkor mégis mertem, és azt mondtam: Mit káromkods, ez nem szép! Köszönöm, Istenem, hogy erőt adtál!”

A CSALÁDI MEGBESZÉLÉSEK nagy szakértője Thomas Gordon (1982⁷). Ajánlja, hogy hetente legyen egy előrelátott időpontja a családi megbeszélésnek. Ezt minden családtag tartsa szem előtt. Rendkívüli alkalmakkor is összehívhatjuk a „házi tanácsot”. Általában a családi élet mindennapjait: terveinket, gondjainkat és problémáinkat beszéljük meg ezen tanácskozásokon, vagy a váratlanul megjelent nehézségekre keressük orvoslást. Szabályként vesszük: először odafigyelünk és próbáljuk megérteni egymást, a gyereket is. Ezután ellenőrizzük, hogy értjük-e az elhangzottakat. Lehetőleg úgy, hogy próbáljuk megfogalmazni a hallottakat, pl.: Ha jól értettem, azért nem szerezted a misét, mert unalmas a szentbeszéd? Keressük a nehézségek megoldását: Mit tehetnél pl., hogy ne legyen olyan unalmas hallgatni a prédikációt? Engedjük, hogy gyermekeink kifejtsék elképzeléseiket, terveiket és kísérletezzenek megoldási lehetőségekkel. Természetesen a szülők is közöljék megérzéseiket és óhajaikat: Nagyon szívesem, amikor azt mondják rólad, hogy állandóan veszekszel! Ez mérgesít is. Szeretném, ha megpróbálnál ezután békésebb lenni!

Az egyik szülő a következőt mondja a családi megbeszélés menetéről: „Csütörtökönként a vacsora után közösen elrámolunk. Asztalhoz telepszünk, és először mindenki elmondja, miről szeretne beszélgetni. Összeállítjuk a „napi-rendet”. Egy blokkra felírjuk problémáinkat. Vesszük sorba az ügyeket és közösen próbálunk megoldásra jutni. Mindenkinek egyforma joga van kifogást emelni, ha nem tesszik az ajánlott megoldás. Amikor egy ügyben megegyeztünk, folytatjuk a következő témánkkal” (Gordon, 218. o.).

A CSALÁDI CSOPORTOK is világszerte elterjedtek. Magyarországon Fodor (1979) kísérletezett ilyen csoportok létrehozásával. Egyébként kb. 2500 ilyen csoporttípus működik a különböző országokban és többmillió családot

karol fel. Herbert OTTO (1976) nagyszerűen mutatja be ezeket a családi csoportokat. Lényegük abban áll, hogy igyekeznek bevonni néhány család minden tagját, gyermekeket és felnőtteket egyaránt. Céljuk, hogy támogassák az egész családrendszert és elősegítsék a családok szerkezeti változását és a tagok érzelmi, valamint lelki növekedését. Előnyük: nem szükséges, hogy pap hozza össze a csoportokat. Egyik barátom jelenti: „Kicsikartam (!) atyától a hozzájárulást ahhoz, hogy megszervezzem a fiatal házások csoportját, a magam módszerével, elgondolásaim alapján. Megleپődtem az eredménnyen. Hirtelenjiben 20 fiatal férfit és nőt sikerült (most még laza) egységbe hoznom. Célkitűzésem egyszerű: tartsuk be a keresztény erkölcs alapvető pontjait, fejlődjünk az életben lehetőségeink szerint. Gyakran imádkozom az Úrhoz, hogy segítsen munkámban a Szentlélek által. Úgy tűnik, hogy kéréseim meghallgatásra találnak.”

A családi csoportok egy estére, fél napra, egész napra, hétvégére jönnek össze hetente vagy havonta. Programjuk: ének, istentisztelet, étkezés, megbeszélés, aktív munka, rajz, álmodozás, játék. Mindez az érzelmek és lelkesedés növekedését szolgálja. A családok egysége erősödik azzal is, hogy tanulnak egymástól: a férjek a férjektől, a feleségek a feleségektől, a gyerekek a többi gyerektől; egy szóval, mindenki tanul mindenkitől! Példaképei lesznek egymásnak a családok, a családi szerepek és a vallásos, keresztény életforma megvalósításában.

A CSALÁDI LEKGYAKORLATOKON minden családtag bevonul a lelkigyakorlat helyére, még a karonülők is. Biztosítanunk kell felügyeletet a kicsinyek számára addig míg a felnőttek és nagyobb gyerekek komoly munkában vannak. A lelkigyakorlat egyes pontjait csak a szülők dolgozzák fel, a gyerekek ilyenkor csak szórakoznak. Máskor ugyanazt a témát (pl. hitvesi szerelem) az ő szempontjukból rágják meg: Mit jelent számomra az, ha édesanyám és édesapám szeretik egymást. Az imákban és istentiszteleten minden családtag együtt van, a legkisebbek is. Természetesen az étkezéskor és pihenéskor ugyanez a helyzet.

Egy-egy hétvégi lelkigyakorlaton a következő témákat szoktam végigvezetni: Isten szerepe a hitvesek (gyerekeknél: szülők) kapcsolatában, Isten helye a családban, szülő és gyermek kapcsolata, a család részvétele az egyház (vagy egyházközösség) életében.

A vitaindító előterjesztés lehetőleg érdekes legyen: tárja fel a kérdéseket, kételyeket, tegye kíváncsivá a résztvevőket. Ebben segíthet a témánkkal kapcsolatos könyvek lapozgatása (ha a családok kezébe tudjuk őket adni), idevágó képek körbeadása, esetismertetés, vetítés stb. Óvakodjunk azonban, hogy a lelkiprákórlat megbeszélésai csevegéssé süllyedjenek.

Igen hasznos, ha témáinkat (pl. az imánk, a szentmise, a szeretet mint Istennel való kapcsolatunk jele) lépcsőzetesen dolgozzuk fel. Miután az ima kérdését kimerítettük, több oldalról is alaposan megvilágítottuk, csak ezután térjünk a következő részletre. Közben ügyeljünk, hogy megmaradjunk a család „hétköznapijainál”, mindennapi életénél. Ne vesszünk bele elméletekbe és ne repüljünk túlmagasan a levegőben. Olyan dolgokban, amihez a család tapasztalata kell, kérdezzen a lelkiprákórlat vezetője, de úgy, hogy ne tűnjék iskolás vizsgáztatásnak. Mondhatja pl.: „Tudvalevő, hogy ahány ház, annyi szokás. Ugyanazt többféleképpen is megtehetjük. Így tanulhatunk egymástól. A jelenlevő családok imája is különbözik, örülnék, ha minden család ismertetné, hogyan szokott imádkozni. Tanuljunk egymástól.”

Hasznos lehet a meghökkentés. Elbeszélésem egy fiatal összetűzését a szüleivel pl., s kihívásként igazat adok a fiúnak, aki súlyos szavakkal bántalmazta szüleit! Ez azután éles vitára ad okot, amit a végén csendes vizekre tereltek.

A játék szerepe az, hogy az egész család feloldódjék, jól érezze magát. Többé-kevésbé a megrögzött családi normák szerint folyik le. Azonnal kitűnik pl., hogy az apa „papucs”, vagy az anyának „hallgass” a neve, vagy az egyik gyerek a család szemefénye. Ezért a játékot lehetőleg mindig értékeljük ki.

Nagyon izgalmas a családi lelkiprákórlat keretében a vetélkedő a házasság lényegéről, a főbb hit és erkölcsi igazságokról, a szentmiséről stb.

2. MIT TEHET A CSALÁDOKÉRT A LELKIPÁSZTOR?

A zsinati okmány így intézkedik: „A papság kötelessége, ... hogy erősítse a házastársakat hivatásukban, hitvesi és családi életükben; lelkipásztori eszközeik: az Isten ígéjének hirdetése, a liturgia és a lelki segítségnyújtás egyéb módjai ... A különféle szervezetek, kiváltképpen a család-

szövetségek törekedjenek tanítással és tettekkel támogatni a fiatalságot is, a házas embereket is, és különös figyelemmel az új házasságokat. Iparkodjanak ránevelni őket a családi, a társadalmi és az apostoli életre" (GS 52). A Szentatya pedig a családokhoz intézett apostoli buzdításában rámutat arra, „hogymennyire sürgető feladat az Egyház lelkipásztori munkájában a család támogatása. Minden erőnkkel azon kell lennünk, hogy a család lelkipásztori gondozása erősödjön és fejlődjön, és valóban előnyt élvezzen, mert bizonyosak vagyunk abban, hogy a jövőendő evangélizációja a családi egyháztól függ" (65. p.).

Családapostolkodásunk tengelye a CSALÁDLÁTOGATÁS, amikor a lelkipásztor meglátogatja testvéreit az Úrban, Isten népének reábizott tagjait.

Tárgyi nehézségei ennek a lelkipásztorkodási formának a családok és részben papjaink időhiánya, másrészt a kölcsönös bizalmatlanság. A hívek sokszor lenézik papjaikat a családi élet kérdéseiben: Mit ért ő ehhez! Egyébként a papokban is megbújik egy ilyen érzés: Ez a terület idegen nekem? Nehezen igazodik el, pedig sok kérdéstről tanult, de gyakorlata nincs. Innen a magatartás, amit bevall egyik fiatal papunk: „Én soha nem kérdezek semmit a családoktól. Beszélünk az általános ügyekről. Esetleg a sportot is felhozzuk. De a vallásról, vallási életéről a családban, kérdezzenek ők!" Ez az idegenkedés, félelem a családi élet kérdéseitől váltja ki papjainkban azt a magatartást is, hogy minden mással szívesen foglalkoznak, csak a „legfontosabbak legfontosabbjával", a családdal nem. Igazolják is magukat: „Nincs erre időm!"

Mikor látogassuk meg a családokat? Temérdek már megszokott alkalom kínálkozik. Az egyszerűbbek: házszentelés, alkalmi családi évfordulók (házassági jubileum, stb.), családi ünnepek (keresztelő, névnap) ... De hittanosainkat is kötelességünk meglátogatni legalább évente egyszer. És nem hanyagolhatjuk el a baráti családlátogatást sem.

Mit csináljak családlátogatás alkalmával? Van aki vicceket mesél. Mások az építkezésről, művészetéről szónokolnak. Jó, de nem elég. Mindezt más talán szakszerűbben megteheti. A pap főképp hallgassa meg sorban a családtagokat. Figyeljen problémáikra. Ha nem tudunk segíteni? Lássák, hogy együttérzünk velük, mellettük állunk, érdeklődünk utánuk.

Emellett imádkozzunk együtt. Ne csak házszenteléskor, aminek egyébként egyik fő célja a közös ima.

Ilyen alkalmakkor beszélhetjük meg továbbá, miről kellene előadást tartani, prédikálni. Meghívjuk a családokat, vegyenek részt lelkigyakorlaton stb.

ELŐADÁSOKAT és ESTÉKET rendezzünk, ahova meghívjuk (írásban, személyesen!) a családokat. Az ő életük kérdéseit tárgyaljuk meg a Biblia és a keresztény hagyomány fényében vagy pedig szakemberek közreműködésével. Számtalan orvos, pszichológus, pedagógus szívesen segítene a családoknak.

A **JEGYESKÉPZÉS** is elsődleges feladatunk, amiről szóltunk könyvünkben.

A **LITURGIÁT** ne csak családiassá, hanem családivá is tegyük. Vannak, akik arról prédikálnak, amit a hívekkel megbeszéltek. A vasárnapra készülve látja, hogy pl. a szentírási olvasmányok családi témát kínálnak fel. Meglátogat 2–3 családot és megbeszéli velük: mit és hogyan kellene erről beszélni a misén. Vagy nevelési téma kínálkozik. Ismét a családokat keresi fel: hogyan lehetne ezt tálni. Ifjúsági kérdést vet fel a Szentírás. A családok ismét nagyszerű útmutatással szolgálnak. A hívek pedig élvezettel és haszonnal hallgatják beszédeit.

Nem lesz képes minden papunk **LELKIGYAKORLATOT** tartani a házásoknak vagy családoknak, de hiába rendeznek mások ilyen jellegű elmélyülési napokat, ha a plébánosok nem gyűjtik össze és nem irányítják oda a híveket.

A **CSALÁDI CSOPORTOK** jelentik a jövő lelkipásztorkodásának gerincét. A papok fő feladata a családpasztorációban, összegyűjteni és irányítani a családok csoportjait. Legfőljebb 15 család legyen egy-egy családcsoportban. Ezek rendszeresen összejönnek legalább havonta egyszer komoly és előre elkészített lelki programmal: beszélgetés, bibliaolvasás, ima, ének stb.

Egyes plébániákon családi szakosztályok működnek a képviselő testület keretén belül. Tagjai segítik lelkészüket a családi csoportok megalakításában és vezetésében. Vannak olyan plébániák is, ahol az egész hívő közösséget összefogják ezek a csoportok. Illetve az egész plébánia családi csoportokból áll. Minden csoportnak meg van a „felelős családja”, aki állandóan kapcsolatot tart a lelkésszel. Sokszor ezek a családi csoportok oldják meg gyer-

mekeik hitoktatását, előkészítését a szentségekre stb. Minden évre megválasztják a csoportból a gyermekek vallásos nevelésével megbízott családot, amely azután a többi hozzájuk tartozó családok gyermekeit is összegyűjti és részeseíti hittani nevelésben. Ilyen esetekben az egész család: szülők és gyerekek egyaránt hitoktatnak (Durka-Smith 1980).

Hallgassunk a Zsinat szavára és kövessük útmutatásait: „Az élő Isten képmásává alkotott, és a személyiség méltóságával felruházott házastársak forrjanak össze a szeretetben, egyező gondolkodásban és egymás kölcsönös megszentelésében. Kövessék Krisztust az élet forrását. Hivatásuk örömeiben és áldozataiban valamint hűséges szerelmükkel is tanúskodjanak annak a szeretetnek misztériumáról, amelyet Urunk nyilatkoztatott ki a világnak halálával és föltámadásával“ (GS 52). Aki ebben segíti a keresztény családokat, az hisz a család és az Egyház jövőjében és építi is ezt a jövőt.

AJÁNLOTT IRODALOM

(Az alábbiakban csak a fontosabb könyveket említjük. A többi cikket vagy könyvet megkereshetjük könyvtárainkban a szerző neve és művének kiadási éve alapján, amit mindig feltüntettünk.)

P. Adenauer: Ehe und Familie. Ein pastorales Werkbuch. Grünewald, Mainz, 1972.

A keresztény élet alapsejtje: a család. TEOLÓGIA 1984 (XVIII), 2.

G. és M. Albiven: Élet kettesben. Tanácsok a sikeres házassághoz. OMC, Bécs, 1978.

G. Allport: The Individual and His Religion. Macmillan, New York, 1950.

A szeretet hálójában. SZOLGÁLAT 62/1984.

A. Auer – G. Teichtweier – H. és B. Strätling – és mások: A testben való ember. Test és nemiség mai keresztény szemmel. OMC, Bécs, 1981.

Bálint S.: A hagyomány szolgálatában. Magvető, Budapest, 1981.

Beck – Critenden – Sullivan: Moral Education: Interdisciplinary Approaches. Paulist Press, New York, 1971.

J. Billings: Natural Family. The Ovulation Method. The Liturgical Press, Collegeville (MI), 1973.

T. Bovet: Felette nagy titok. OMC, Bécs, 1983.

S. T. Clark: Building Christian Communities. Ave Maria Press, Notre Dame, Indiana, 1972.

J. Colomb: Kateheza životnih dobi. Orijentacije, Zagreb, 1981. Francia eredeti: Le service de l'évangile. Paris, Tournai, Rome, New York.

Dreikurs – Grey: A Parent's Guide to Child Discipline. Howthorn, New York, 1970.

Durka – Smith: Family Ministry. Winston Press, Oak Grove (MI), 1980.

J. L. Elias: Psychology and Religious Education. Catechetical Communications, Bethlehem (PA), 1979.

J. W. Fowler: Stages of Faith. The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning. Harper-Row, Cambridge (etc.), 1981.

- C. Gallagher: *Love is a Couple*. Image Books, Garden City (N. Y.), 1976.
- C. Gallagher: *Love Takes Greatness*. Sadlier, New York, 1977.
- H. J. Gans: *The Urban Villagers*. Free Press, New York, 1962.
- A. Girard: *Le choix du conjoint*. P. U. F., Paris, 1964.
- R. Goldman: *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*. Seabury Press, New York, 1964.
- T. Gordon: *P. E. T. in Action*. Bantam Books, Toronto – New York – London – Sydney, 1982⁷.
- J. Höffner: *Die Familie als Hauskirche*. Presseamt der Erzdiözese Köln, 1977.
- Hutter – Funiok – Draf: *Zuhause feiern, spielen, beten*. Tyrolia, Innsbruck – Wien, 1984.
- W. James: *Varieties of Religious Experience*. London, 1902.
- II. János Pál pápa Apostoli buzdítása a keresztény családokhoz. Szent István Társulat, Budapest, 1982.
- M. Jenewein: *Familie, Heimat des Glaubens*. Österreichischer Kulturverlag, Thaur/Tirol – Wien, 1979.
- J. Kern: *The Theology of Marriage*. Scheed and Word, New York, 1964.
- D. C. Kimmel: *Adulthood and Aging*. John Wiley-Sons, New York – Chichester – Brisbane – Toronto – Singapore, 1980².
- C. Kirkpatrick: *The Family as Process and Institution*. The Ronald Press, New York, 1963.
- G. Kugler – H. Lindner: *Neue Familiengottesdienste*. Gütersloher Vlg, Gütersloh, 1976.
- T. M. Martin: *Christian Family Values*. Paulist Press, New York – Ramsey, 1984.
- U. Moser, *Psychologie der Partnerwahl*. Huber, Bern – Stuttgart, 1965.
- A. Y. Napier – C. A. Whitaker: *The Family Crucible*. Bantam Books. Toronto – New York – London – Sydney, 1980.
- Nem jó az embernek egyedül. Református Sajtóosztály, Budapest, 1981.

- T. A. Otto: Marriage and Family Enrichment: New Perspectives and Programs. Parthenon Press, Nashville (TE), 1976.
- V. Platz: Ehe- und Familienpastoral. Konkrete Aufgaben und spirituelle Grundlegung. Butzon-Bercker, Kevelaer, 1977.
- Reimer — Paolitto — Hersh: Promoting Moral Growth. Longman, New York — London, 1983².
- J. Rötzer: Natürliche Geburtenregelung. Herder, Wien, 1979 (Magyarul: OMC, Bécs, 1985).
- W. Saris: Towards a Living Church: Family and Community Catechesis. Collins LP, London, 1980.
- V. Satir: Peoplemaking. Science and Behavior Books, Palo Alto (CA), 1976¹¹.
- Selye János: Stressz distressz nélkül. Akadémia, Budapest, 1976.
- Selye János: Életünk és a stressz. Akadémia, Budapest, 1973.
- C. Souvenance: Légy boldog feleség. Beszélgetések lányommal a házasságról. OMC, Bécs.
- Szeretetben — boldogan. Szent István Társulat, Budapest, 1980.
- Teleki Béla: A családi kör melege. Becse, 1979.
- W. Trobisch: Kettesben? Szerelemről és házasságról. OMC, Bécs, 1980.
- D. Wilkerson: Parents on Trial. Why Kids Go Wrong — Or Right. Publishers, New York, 1968.

TARTALOM

Előszó	3
I. NEM JÓ AZ EMBERNEK EGYEDÜL	7
1. A CSALÁDI FÉSZEK	7
Társas rendszer	7
A családrendszer játékszabályai	13
2. CSALÁDTÍPUSOK	21
Nyitott és zárt családtípus	21
Nagy és kis családtípus	24
3. A CSALÁD FELADATAI	28
Termel a család	29
Kultúrát ad a család	33
A családrendszer társadalmi szerepe	38
A családi kör melege	43
4. A CSALÁD BÖLCSEJE	46
Párvalasztási érettség	46
A párvalasztás lélektani rugói	52
A párvalasztás konkrét kérdései	56
5. CSALÁDI LÉTÜNK FEJLŐDÉSI SZAKASZAI	61
A fészekrakás, a család összeemelegedési élet-	
szakasza	62
A család gyermeknevelő életszakasza	66
A kiürülő családi fészek életszakasza	76
II. KRISZTUSRA ÉS AZ EGYHÁZRA VONATKOZÓ	
TITOK	83
1. A CSALÁD TEOLÓGIÁJA	83
A keresztény család filozófiája	83
A keresztény család teológiai alapjai	93
A család keresztény lehetőségei	103
2. A KERESZTÉNY CSALÁD LELKISÉGE	105
A családlelkiiség fogalmának megközelítése	105
A keresztény család mint lelki közösség	109
A keresztény családi élethívatus	113
A keresztény család jel	116
A keresztény család papsága	118
	171

3. NEVELÉS A KERESZTÉNY CSALÁDBAN	123
Erkölcsei nevelés a családban	125
Vallásos nevelés a családban	134
Családi életre nevelés	148
ZÁRÓSZÓ	158
1. MAGA A CSALÁDRENDSZER TÁMOGATHATJA	158
a) A hitvesek kapcsolatának elmélyítését	158
b) A családtagok kapcsolatának ápolását	161
2. MIT TEHET A CSALÁDOKÉRT A LELKI- PÁSZTOR?	164
Ajánlott irodalom	168

